

Sežana
sp
KRAS 2003

KOSOVLOVA KNJARNICA SEŽANA

908(497.12-14)

0091325,58/59

COBISS

ZIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVIJO KRAS
V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

KRAS

9 771318 325772

Se odločate:

- za namestitev ogrevalnih sistemov, ki uporabljajo obnovljive vire energije?
- za toplotno zaščito stanovanjskih objektov?
- vgradnjo oken?
- za majhno čistilno napravo za odpadne vode iz stanovanjskih objektov?
- za menjavo azbestne strešne kritine?

Ali pa želite le kupiti vozilo na električni ali hibridni pogon?

Ugodno kreditiranje občanov

**NAŠI KREDITI Z NIZKO
OBRESTNO MERO VAM
OMOGOČAJO
PRAV TO!**

Za dodatne informacije kontaktirajte:
Ekološko razvojni sklad Republike Slovenije, javni sklad
1000 Ljubljana, Trg republike 3,
telefon: 01/241 48 20
spletna stran: www.ekosklad.si

O uspehu odloča ekipa

V boju z vetrom in morjem zmaguje le cela posadka. Vsak obrat je sestavljen iz samostojnih, a popolnoma usklajenih potez vseh njenih članov. Prva slovenska maxi jadrnica je in ostaja podvig ekipe, ki jo žene skupna energija: moč sodelovanja.

Svet je tvoj

WWW.GEA-ONLINE.FOTOGRAFIJA: ZVONE SERUGA - IZVIR SOČE

najdeš ga v reviji **GEA**

- Da, naročam revijo GEA. Letno izide 12 števil, cena izvoda za naročnike je 730 SIT.
Letna naročnina je 8.760 SIT.

Ime in priimek		
Točen naslov		
Poštna številka in pošta		
Telefon	Datum rojstva	
Davčna številka	Datum naročila	
Podpis		

Naročnino bom poravnal(a) po prejemu položnice enkrat letno dvakrat letno

Ponudba velja do 31. 05. 2003.

Informacije in naročanje po telefonu 01/241 32 06 (24 ur na dan)

- Če v prihodnje ne želite prejemati promocijskega gradiva, prosimo, označite z znakom x v kvadratu.

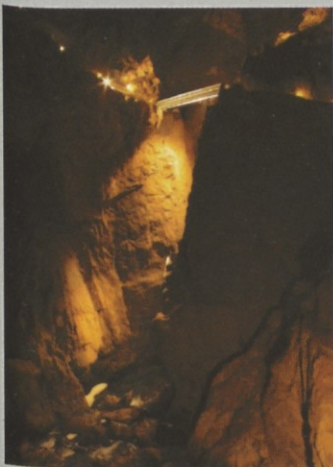
V ceno je vštete DDV. Naročilo bomo vsako leto samodejno obnovili, dokler ga ne boste pisno ali telefonsko preklicali. Preklic velja za naslednje obračunsko obdobje. Kupcu pripadajo vse pravice po Zakonu o varstvu potrošnikov. Kupec s podpisom dovoljuje, da prodajalec vzpostavi, vodi, vzdržuje in upravlja z osebnimi podatki kupca, ki mu je zagotovljeno varstvo osebnih podatkov po Zakonu o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS št. 59/99, 57/01).

Naročilnico pošljite na naslov:

Mladinska knjiga Založba
Informacijsko-oskrbovalno središče

1536 LJUBLJANA

MEDIACARSO

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95

01/421-46-90

05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95

05/766-02-91

Kras, revija o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
 Telefon: (+386) 01/421-46-95, (+386) 01/421-46-90;
 fax: (+386) 01/421-46-95
 E-mail: mediacarso@eunet.si
 Glavni urednik: Lev Lisjak
 Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
 Naslov: Uredništvo revije Kras: p.p. 17, 6223 Komen; telefon: (+386) 05/766-02-90 fax: (+386) 05/766-02-91
 Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV 900 SIT, 4,5 EUR, 4,5 \$
 Naročnina za šest zaporednih števil z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 5.000 SIT, na naročnikov naslov v tujini 8.000 SIT, 40 EUR, 40 \$
 Transakcijski račun pri NLB: 02010-0089675302
 Devizni račun pri NLB, podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, Ljubljana: 010-27620-896753/9
 SWIFT coda: LJBA SI 2X
 Fotografije: Agencija Mediacarso
 Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača.
 Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije Kras je dovoljeno urdnikovim soglasjem in z navedbo vira.
 Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
 Grafično oblikovanje in priprava tiska Lev Lisjak
 Organizacija tiska Korotan Ljubljana d.o.o.
 Naklada: 4000 izvodov
 Revija Kras sofinancirata Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor

Slika na naslovnici:

V marcu 2003 prenovljeni Cerkenikov most nad vhomom Reke v Hankejev kanal v Škocjanskih jamah.

Fotografija: Fotodokumentacija JZ Park Škocjanske jame

Vsebina

MAJ 2003, št. 58-59

Uredništvo	MEJE IZGINEVAJO	4
Vinko Može	LETALIŠKI TURIZEM - NOVA POSLOVNA USMERITEV AERODROMA LJUBLJANA	5
Uredništvo v pogovoru z Miroslavom Klunom	VSTOP SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO NAS BO NAPOLNIL S POZITIVNO ENERGIJO	10
Uredništvo o okrogli mizi	SMERNICE ZA IZDELAVO LOKALNEGA RAZVOJNEGA NAČRTA ZA ŠTANJEL IN KOBILJ	14
Tatjana Renner	REZULTATE PROJEKTNIH AKTIVNOSTI UMETITI V KONTEKST PILOTNEGA PROJEKTA KRAS	14
Aleksandra Torbica	IZLUŠČILI SMO NEKAKŠEN "PRVI SPISEK" NUJNIH UKREPOV	18
Uredništvo	KAJ SO POVEDALI RAZPRAVLJALCI?	20
Uredništvo o okrogli mizi	POMEN UČNIH POTI ZA VREDNOTENJE IN VAROVANJE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE	31
Zofija Klemen Krek	SPODBUDITI VEDENJE IN ZAVEDANJE O NAŠI KULTURNI IN NARAVNI DEDIŠČINI	32
Dr. Jelka Pirkovič	PROBLEMI DEDIŠČINSKE VZGOJE ZA KULTURNO DEDIŠČINO	33
Mag. Breda Ogorelec	NARAVNI PARKI - INFORMIRANJE, INTERPRETACIJA, IZOBRAŽEVANJE	35
Tomaž Zorman	UČNA POT ŠKOCJAN	38
Vanja Debevec-Gerjevič	IZOBRAŽEVALNI PROGRAM PARKA ŠKOCJANSKE JAME	40
Zvonko Lejšiša	UČNA POT NABREŽINA	42
Ruggero Calligaris	OD JAM DO GRADIŠČ - POT V PRAZGODOVINO	43
Martin Šolar	SOŠKA POT IN NARAVOSLOVNA UČNA POT VRATA	45
Franci Zidar - Bernard Goršak	KOZJANSKI PARK - POKRAJINA Z MNOGOTERIMI OBRAZI	48
Mag. Janja Kokolj Prošek	POMEMBEN PARTNER MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO, GOZDARSTVO IN PREHRANO	52
Dr. Ana Barbič	ŠE NEKAJ PREDLOGOV SNOVALCEM UČNIH POTI	53
Minka Vičar	UČNE POTI IN VSEŽIVLJENJSKO IZOBRAŽEVANJE	54
Marija Zupančič Vičar	ČIM VEČ ZVEDETI O KULTURNI IN NARAVNI DEDIŠČINI	56
Zofija Klemen Krek	SKLEPNE MISLI OMIZJA	57
Mag. Breda Ogorelec	PREGLED SLOVENSКИH UČNIH POTI NA SPLETU	58
Alja Kotar	DOBRO VINO IN DOBRA HRANA - DOBRA OSMICA!	60
Martina Vrabc	VODA NA KRASU JE ŽIVLJENJE, ZATO JO OHRANIMO ČISTO IN ZDRAVO!	66
Bruno Lisjak-Volpi	SESJANSKI ZALIV IN MAVHINJE	70

Uvodnik

MEJE IZGINEVAJO

Kakor vse bolj vidno vstopa Slovenija v Evropsko unijo, tako v reviji Kras bolj in bolj izstopajo teme o našem krasu, ki ga razne stroke in znanstveniki že od nekdaj uvrščajo v osrčje Evrope. Tudi v tej izdaji, ki je pred vami, cenjene bralke in spoštovani bralci!

Predsednik uprave Aerodroma Ljubljana Vinko Može se zavzema za enovito predstavljanje Slovenije in z njo tudi vsega njenega kraškega prostora, od Posočja, Krasa do Notranjske in Dolenjske, letalskim prevoznikom širom po svetu, ki s cenenimi leti omogočajo turistom spoznavanje Evrope. Župan občine Sežana in predsednik Obrtne zbornice Slovenije Miroslav Klun ugotavlja, da se z vstopanjem Slovenije v Evropsko unijo začenja zadnja faza odpravljanja meje med Slovenijo in Italijo - to je odpravljanje meja v glavah ljudi.

Pogovor za okroglo mizo revije Kras in Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj iz Štanjela o smernicah za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj je ustvarjalno in kritično opozoril na nujne ukrepe države, lokalne skupnosti in prebivalcev Štanjela, da to srednjeveško naselje v osrčju Krasa končno začne vidno postajati eno izmed osrednjih kulturozgodovinskih, izobraževalnih in promocijskih središč, za kar si že leta prizadeva tudi Svet Evrope.

Pod okriljem Unesca je bila okrogla miza revije Kras in Javnega zavoda Park Škocjanske jame o vlogi in pomenu učnih poti za varovanje naravne in kulturne dediščine. S številnimi uvodnimi poročili in razpravami udeležencev je utemeljila potrebo, naj se učne in njim podobne poti, ki predstavljajo slovensko naravno in kulturno dediščino v zavarovanih območjih in drugod po državi, čim prej vključi ne samo v programe za ozaveščanje ljudi o pomenu in varovanju dediščine nasploh. Take poti bi morale biti hkrati tudi posebna turistična ponudba Slovenije za vse tiste turiste in obiskovalce iz Evropske unije in od drugod po svetu, ki si želijo spoznavati in "odkrivati" naravne zanimivosti drugih narodov in njihovo kulturno dediščino.

Med oblike take dediščine spadajo tudi osmice po Krasu na Slovenskem in Tržaškem, v Vipavski dolini in še kje, o katerih pišemo. Pa kraški kali, lokve in podobna zajemališča prepotrebne vode za kraška gospodinjstva nekdaj, ki pa sedaj - žal - zaradi nerabe propadajo in izginevajo! In nekdanja slovenska etnična obala Tržaškega zaliva, s katere so se skoraj poldrugo tisočletje podajali na ribolov naši predniki, sedaj pa pričajo o njih le muzejski primerek njihovega izvirnega ribiškega čolna - čupe in z nabrežinskih skalnih robov pod Krasom k morju v skale vklesane stotere stopnice poti slovenskih ribičev. O osmicah piše etnologinja, kulturna antropologinja in sociologinja kulture Alja Kotar iz Ljubljane. O kalih in njihovem propadanju piše profesorica biologije in kemije Martina Vrabc iz Dutovelj. Pomorski kapitan ter direktor Slovenskega ribiškega muzeja Tržaškega Primoreja Bruno Lisjak-Volpi iz Trsta pa predstavlja Sosljanski zaliv in Mavhinje ter boj slovenskih ribičev s tržaško upravo za ohranitev pravice do ribolova.

Telefoni
revije Kras:

01/421-46-95
01/421-46-90
05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95
05/766-02-91

Uredništvo

Letalska podjetja pridobivajo potnike z nizkocenovnimi poleti

LETALIŠKI TURIZEM

NOVA POSLOVNA USMERITEV AERODROMA LJUBLJANA

Vinko Može

Letos praznuje slovensko nacionalno letališče Aerodrom Ljubljana štirideseto obletnico svojega obstoja. Jubilej sovpa da s stoto obletnico prvih poletov bratov Wright leta 1903.

Tradicija letališč v Sloveniji je dolga. Ljubljana je imela letališče že pred drugo svetovno vojno v Mostah. Sodobno mednarodno letališče Brnik pa je zraslo v začetku šestdesetih let minulega stoletja z velikimi težavami, napori in nasprotovanji. Podobno kot Luka Koper je nastalo v kontekstu nasprotovanj nekaterih vplivnih ljudi, ki so menili, da sta nepotrebna.

Predvsem po zaslugi zagnanih zagovornikov gradnje novega letališča je pred štiridesetimi leti na Brniku nastalo moderno letališče, ki je od svojega začetka okno Slovenije v svet, ki omogoča sedaj zaslužek dva tisoč ljudem iz okolice in ki je gospodarski generator regije.

O tem in zlasti o namerah Aerodroma Ljubljana pri spodbujanju slovenskega turizma pripoveduje predsednik te delniške družbe Vinko Može, univ. dipl. gradbeni inženir, po rodu Kraševc, doma iz Štorij. Aerodrom Ljubljana uspešno vodi že šestnajst let. Za svoj izjemen prispevek k razvoju letališča, k njegovi mednarodni uveljavitvi ter k razvoju slovenske letališke zakonodaje je prejel Nagrado Gospodarske zbornice Slovenije za leto 2001.

Uredništvo

Turizem je postal posebna proizvodna dejavnost. Če želimo, da k nam prihajajo turisti, moramo v to vlagati denar. Ne samo za njihovo seznanjanje, kaj jim v turističnem smislu ponujamo, ampak tudi, da se jih k nam pripelje. In če želimo, da nam bodo turisti prinašali denar, jim moramo ponuditi zanje privlačne, izjemne, kakovostne storitve. Turistične storitve, s katerimi bi lahko služili, pa moramo najprej imeti, jih ustrezno oblikovati, da so kakovostne, jih tržišču ponuditi in uspešno prodati.

Med raznimi vrstami turizma je turizem z letalskimi linijami v Sloveniji premalo poudarjen, čeprav prinašajo letalske destinacije najboljše goste, najboljše turiste, tudi največje porabnike denarja... To dejstvo bodo morali bolj kot do sedaj upoštevati tako država Slovenija kakor tudi lokalne turistične organizacije.

V Evropi se na področju letalskega potniškega prometa zaradi nizkocenovnih prevoznikov dogaja prava revolucija. Na vseh destinacijah, kamor letijo taki prevozniki, so turistični delavci, hotelirji in vsi, ki so kakor koli povezani s to dejavnostjo, s prometom zelo zadovoljni. Letalska podjetja in družbe, ki se ukvarjajo s tovrstnimi prevozi, so zelo dobro organizirani, zaposlujejo pa relativno majhno število ljudi, ker delujejo s pomočjo moderne tehnologije in po načelu promocije in prodaje. Njihove spletne strani so opremljene z najrazličnejšimi turi-

stičnimi ponudbami. Tako se je na Koroškem in tudi v Trstu, zaradi nizkocenovnih prevoznikov, pojavila popolnoma druga struktura turistov, ki trošijo veliko denarja, saj si to lahko privoščijo zaradi cenejšega prevoza. Lansko leto je v Salzburg priletelo s plačilom cenениh letalskih vozovnic dvesto tisoč Britancev, ki jih tja sicer ne bi bilo. Razkropili so se po Koroški in tam pustili mnogo denarja.

Sledimo osnovni filozofiji trženja turizma - turistu nuditi cenen prevoz

Osnovna filozofija trženja turizma v Evropi je preprosta: turistu je treba ponuditi zanesljivo cenen prevoz, kajti potem, ko pride na zaželeno oziroma izbrano destinacijo, nekontrolirano troši. Tako se lahko dobi nazaj denar za prevoz. Zato morajo vsi, ki dobivajo denar od trošenja, prevoz sofinancirati...

Ko pridemo v turistično poslovalnico, vedno vprašamo, koliko nas bo stal prevoz, in se odločimo glede na njegovo ceno. Ko pa pridemo na cilj svojega potovanja, nas poraba denarja ne zanima več tako močno. Trošimo ga za spominke, za zabavo, za pomembne in nepomembne stvari, saj želimo čim bolj izkoristiti priložnosti, ki jih

ponuja obiskani kraj. In ker se v takšne kraje ponavadi ne vračamo, si kupujemo stvari, ki nas bodo spominjale nanje in na potovanja.

V Sloveniji imamo veliko možnosti, da se povežemo z nizkocenovnimi prevozniki in jih privabimo k nam. Popotnik, ki bi se, na primer, odločil z nizkocenovnim prevoznikom leteti v Ljubljano, naj bi na njegovi spletni strani našel poleg informacij o Bledu, Bohinju, Kranjski gori tudi informacije o Postojni, Škocjanskih jamah, Krasu, Soči... In ko bi priletel na naše letališče, naj bi ga pričakal ustrezen prevoz in turistični organizatorji, ki bi ga popeljali do destinacije, ki bi si jo izbral.

V ta namen smo v Aerodromu Ljubljana prvi v Sloveniji predlagali, da združimo sredstva z vsemi zainteresiranimi turističnimi organizacijami in ponudniki turističnih storitev in da zbran denar prek nizkocenovnih prevoznikov porabimo pri njih za promocijo Slovenije ter s tem obogatimo naš turizem. Najprej smo se začeli dogovarjati z lokalnimi turističnimi organizacijami v Ljubljani in na Gorenjskem. Sodelovanje smo ponudili tudi Postojni, saj menimo, da tudi Notranjska in Kras sodita na naše gravitacijsko območje. Gorenjska in Ljubljana sta se odzvali, Postojna, ki naj bi turistično "pokrivala", animirala in povezovala tudi vse turistične organizacije na Krasu in na Primorskem, pa se, žal, še ni odzvala. A upamo, da se bo, saj nameravam s tem projektom nadaljevati.

Zavzemamo se za ustanovitev konzorcija

Zavzemamo se za ustanovitev konzorcija, v okviru katerega bi zbirali sredstva za promocijo te izjemne ponudbe. Pričakujemo, da bi nizkocenovni prevozniki v Slovenijo letno pripeljali kakšnih sto tisoč potnikov. Zbiranje denarja za konzorcij, ki je v nastajanju, bo verjetno trajalo kar nekaj časa, vendar sem prepričan, da bomo uspeli.

Aerodrom Ljubljana slovi, kot letališče, na katerem se prtljaga ne izgublja.

Enostavno bomo morali spoznati in si priznati, da brez finančnih naporov turistične promocije Slovenije ne bo!

Sedaj je naš turizem pretežno odvisen od avtobusnega prometa in od naključnih obiskovalcev z osebnimi avtomobili. Pritoka turistov na področju letalskih destinacij je pri nas izredno malo, s čimer se v Aerodromu Ljubljana ne moremo sprijazniti. Skrbeti moramo za razvoj in napredek in izrabljati vso razpoložljivo infrastrukturo. Vanjo je bilo namreč vloženi veliko sredstev, zato mora biti kar najbolje izkoriščena. In od tega mora nekaj imeti tudi turizem. Zato ne mislimo odnehati. Trudili se bomo, dokler ne bomo uspeli.

Pričakujem, da se bo taki obliki financiranja prej ali slej priključila tudi Slovenska turistična organizacija kot nosilka slovenskega turizma. Menim, da bi morala sredstva, ki ji jih namenja država, vključevati v kar najbolj konkretne projekte. Seveda je treba sofinancirati nekaj svetovnih turističnih sejmov. Zastaviti mora povsem konkretne projekte in ves proračunski denar, ki ga ima na voljo, vložiti vanje. Slovenska turistična organizacija že sedaj veliko dela na projektnih sistemih, predvsem na projektih, ki so vezani na Skandinavijo. Prav Skandinavci, Britanci in Rusi, ki bi prihajali k nam z nizkocenovnimi letalskimi prevozi, so tista ciljna turistična publika, na katero bi lahko slovenski turizem v prihodnosti močno ra-

čunal. To so za Slovenijo zanesljivo najboljši turistični obiskovalci. Seveda pa jim moramo najprej tudi nekaj ponuditi!

Zakaj kritike na račun turizma?

Zadnje čase kar pogosto zasledimo v medijih kritike na račun našega turizma. Dejstvo je, da smo na tem področju slabo organizirani, z zelo razdrobljenimi turističnimi organizacijami, ki bolj ali manj skrbijo le za potovanje domačih turistov v tujino in se v ta namen povezujejo z večjimi touroperatorji ali turističnimi posredniki po Evropi. Mi pa še naprej ostajamo majhni. In še tistih nekaj turistov, ki pride v Slovenijo, pripotuje z drugih letališč prek drugih destinacij in s tujimi touroperatorji.

Žal vse premalo skrbimo za to, da bi v Sloveniji prodajali tisto, česar drugi nimajo. Danes ljudi čedalje bolj zanimajo narava, naravne znamenitosti. In prav mi imamo tu veliko pokazati! Tako imamo, na primer, popolnoma neizkoriščeno in za turistične obiskovalce neurejeno soško fronto I. svetovne vojne, o kateri se učijo v osnovnih šolah po vsem svetu. Ne govorim o svetovno priznanem muzeju soške fronte v Kobariду. Govorim o poteh po sami fronti, ki potekajo od Krasa do Alp in ki bi lahko bile ena izmed pglavitnih turističnih ponudb

Slovenije. Seveda bi bilo treba urediti infrastrukturo zanjo, postaviti določene postojanke, razgledna mesta z urejenimi dostopi in z opisi mest ter vojnih dogodkov, pa tudi ves promocijski in propagandni material itn. Na žalost pa je, zaenkrat, še tako, da se s to našo znamenitostjo, ki bi morala biti turistično najbolj izpostavljena in izrabljena, nihče ne ukvarja. Nikjer na svetu ni primera, da bi neka fronta potekala na tako kratki relaciji v kar dveh klimatskih conah. Toda mi tega ne znamo izkoristiti!

V Aerodromu Ljubljana želimo dokazati, da je naše znamenitosti mogoče zelo dobro prodajati. V ta namen smo se odpravili tudi na Japonsko, ker so Japonci zelo dojemljivi za tovrstno ponudbo. In sedaj se poskušamo vključiti v verigo turističnih ponudb japonskim potnikom.

Po našem mnenju bi morali tudi kar se da hitro odpraviti napako, da Slovenija nima značilnega svojega spominka, ki bi

ga uspešno tržili. Turistom ne moremo več ponujati zgolj vina in jedi. Hrana je sicer pomemben segment, ki pripomore, da turist nekako zaživi s krajem, ki ga je obiskal. Ni pa to tisto, kar bo turistu ostalo v spominu ali kar bo odnesel s seboj. Organiziranih je bilo že kar nekaj natečajev za značilne slovenske spominke in nekaj lepih spominkov že lahko ponudimo, vendar takega, ki bi bil zares značilen, razpoznavem za Slovenijo ter hkrati tudi lep in ki bi vzbujal množično zanimanje turistov, še vedno nimamo.

In kakšna je naša filozofija?

Naša filozofija je naslednja: Ko pride nekdo k nam iz oddaljene države, zlasti iz prekoceanske, zagotovo ne prihaja zgolj z namenom, da obišče samo Sloveni-

jo, ampak si želi obiskati tudi druge predele Evrope. Zato mu pokažimo Slovenijo in tiste njene posebnosti, nad katerimi bo zagotovo navdušen! Vendar se samo s tem ne zadovoljimo. Pokažimo mu še bližnje Benetke, nič manj oddaljeni Dunaj ali katero koli drugo mesto oziroma zanimivost ali znamenitost zunaj Slovenije!

Tega sedaj sicer še nismo sposobni organizirati in izpeljati. Pa ne zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, ampak zato, ker nam ne deluje logistika. Dobiti moramo najprej sposobnega organizatorja, ki bo povezal med seboj vse tiste, ki bi v takšnem poslu morali sodelovati. In, kar je napombeneje, urediti je treba infrastrukturo. Pri nas je še vedno premalo primernih hotelskih kapacitet, oziroma jih je manj, kot jih je bilo, ker so jih preuredili v apartmaje in prodali. Hotelirji so, tako kaže, sicer kar zadovoljni s turisti iz bližnjih, sosednjih držav, ker so ti dobri potrošniki. Mi pa s tem, seveda, nismo

Na Aerodromu Ljubljana pristaja vse več letal rednih letalskih povezav Slovenije s tujino in čarterskih povezav.

zadovoljni, ker je za našo razvojno filozofijo takšna miselnost preozka.

Če Slovenija želi, da jo pozna še kdo drug, ne samo sosedje, bo morala razširiti, popestriti in bolje organizirati svojo ponudbo. S tem bi lahko pridobili veliko novih delovnih mest in zmanjšali nezaposlenost. Vsi se sicer strinjamo, da smo turistična država, vendar se zgolj od takšnega soglasja ne da živeti. Imamo tudi strategijo o turističnem razvoju na ravni države, vendar - na žalost - samo na papirju. Veliko denarja smo že dali državi za različne turistične študije in strategije, a od tega nimamo ničesar drugega kot papirje.

Absurdno se mi zdi, da ne izkoristimo navdušenja turistov, ki pridejo k nam,

spoznavajo in uživajo naše lepote, in ki bi se radi vračali, mi pa jim takih možnosti ne znamo ali nočemo organizirati. Na Primorskem, na primer, smatrajo nekateri turistični strokovnjaki, da letališče Ronke (Ronchi) pri Trstu dovolj dobro promovira slovensko primorje in so zadovoljni, da turisti, ki so namenjeni na naše morje, pristajajo na tem letališču. Mi pa trdimo, da lahko našo deželo promoviramo bolje, kot jo promovirajo naši sosedje. Zakaj torej turisti, namenjeni na naše morje, ne bi pristajali na našem letališču? In podobno se dogaja, da potniki, ki so namenjeni v Slovenijo, pristajajo na celovškem letališču, namesto da bi pristajali na Brniku, v Portorožu...

Aerodrom Ljubljana začenja z aktivnostmi na tem področju. Naše letališče ni več samo letališka postaja, kar so nekdaj letališča bila. Smo delniška družba, ki skrbi za svoj nenehni razvoj. Vlagamo v inovativnost, v marketing, v trženje in iščemo različne organizacijske oblike, ki bi nam zagotavljale kar najbolje izrabljati razpoložljivo infrastrukturo. A vanjo je treba vlagati, če želimo, da se nam vložen denar povrne. Zato se trudimo, da združimo sredstva z vsemi, ki bi lahko od tega imeli korist.

Seveda nastajajo pri tem tudi težave. Sistem je treba izpopolniti, saj smo na tem področju prvi v Sloveniji, ki smo se odločili za ta korak. Največkrat nastajajo težave, ker želi vsak vlagatelj takoj vedeti, kdaj se mu bo vložek povrnil in koliko bo pri tem zaslužil. Tega odgovora pa pri takšnem poslu nihče ne more dati kar takoj, ker ga bo pokazal šele čas. Turistično trženje je dolgotajen proces, ki se ga ne da uresničiti kar čez noč. Treba je začeti, razviti modele, nameniti sredstva in zagotoviti posel ter primerne prihodke in s tem tudi zaslužke. Vse to pa, seveda, zagotavlja tudi primeren razvoj turizma v Sloveniji.

V zastavljeni povezavi s turističnimi organizacijami vidimo tudi portoroško letališče. Zelo smo zainteresirani, da bi tudi Aerodrom Ljubljana, poleg Luke Koper in Istrabenza, vlagal vanj. Razvijali bi tako imenovano generalno aviacijo, splošno aviacijo, da ustvarimo v Sloveniji profesionalno raven in privabimo tudi bogatejše obiskovalce. To so ljubitelji letenja, ki imajo denar in lastna letala. Prav za potrebe takih potrošnikov na našem letališču začenjamo z gradnjo hangarja, v katerem bomo nudili ustrezne storitve za vzdrževanja zasebnih letal. Če lastniki vedo, da je na nekem letališču dober servis za njihova letala, bodo seveda leteli tja.

Mala aviacija je za Slovenijo izredno zanimiva, saj imamo veliko malih letališč, ki so dokaj enakomerno razporejena po vsej državi. Ko obiskovalec s svojim letalom prileti v Slovenijo, lahko pod določenimi pogoji pristane, kjerkoli želi, in leti kamorkoli po Sloveniji. Leti pa lahko tudi v hrvaško Istro in naprej proti Dalmaciji.

Sprejem potnikov in njihovo usmerjanje v kraje in nastanitve, ki so si jih izbrali.

Ljudje so postali zelo zahtevni glede pestrosti turistične ponudbe. Mnogi potniki sami najdejo na internetu marsikaj o Sloveniji in prihajajo k nam kar dobro poučeni. Pred časom smo, na primer, na Bledu srečali dva japonska turista, ki sta v Slovenijo prišla samo zato, ker sta na internetu po naključju našli spletno stran nekega Slovence, ki na svoji spletni strani predstavlja Slovenijo kot deželo slapov, in sta si zaželela ogledati nekaj izmed teh tristoletih slovenskih slapov. Očitno ljudi čedalje bolj privlači "odkrivanje" njim nepoznanih in nenavadnih stvari. In ker imamo v Sloveniji veliko takega, je skrajni čas, da to čim prej ponudimo in začnemo tržiti.

Ko bo naš konzorcij pričel delovati, bomo morali zbrati tudi čim več podatkov o Sloveniji in o njenih poznanih in manj poznanih znamenitostih, da se jih predstavi po internetu in s tem ponudi uporabnikom. V poštev bodo prišle vse baze podatkov, ki jih imajo lokalne turistične organizacije, baza podatkov, ki jo ima o slovenskem krasu in pokrajini Kras revija Kras, in druge baze podatkov po vsej Sloveniji. Imeti bomo morali popoln seznam z opisi zanimivosti za vse, kar je v Sloveniji vredno videti in obiskati - od kuliničnih posebnosti, naravnih in kulturnih spomenikov ter znamenitosti, do prireditev, pomembnih osebnosti itn. S pomočjo take obširne zbirke podatkov bomo lahko turistom omogočali, da se bodo odločali za obiske Slovenije in da jih bomo organizirano vodili od kraja do kraja. Samo na območju od Krasa do Alp, če še enkrat omenim soško fonto, se lahko obiskovalci zadržujejo štirinajst dni, pa ne bodo mogli videti vseh zanimivosti in znamenitosti, ki jih ti kraji ponujajo! Seveda, če bodo taki obiski skrbno pripravljene in organizirane, če bo njihova ponudba dovolj prilagodljiva pričakovanjem obiskovalcev in če bo dovolj privlačna za kar največ različnih okusov.

Pogovarjali smo se z Miroslavom Klunom, županom občine Sežana in predsednikom Obrtne zbornice Slovenije

Za Sežano, ki je še vedno v nekem smislu upravni center Krasa in Brkinov, sta značilni močno razvita drobno gospodarstvo in obrt. Samo v Območni obrtni zbornici Sežana je združenih več kot osemsto samostojnih podjetnikov in obrtnikov iz kraških občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana, iz občin Ilirska Bistrica in Pivka jih je v Območni zbornici Postojna združenih okrog 200, iz občine Miren-Kostanjevica pa jih je z Goriškega Krasa združenih v Območni zbornici Nova Gorica še kakšnih 70.

Čeprav smo na jesen 2002, pred zadnjimi občinskimi volitvami med pogovori s kraškimi župani, objavili v 54.-55. številki revije Kras tudi pogovor z županom občine Sežana Miroslavom Klunom, smo se z njim spet pogovarjali. Tokrat predvsem o vlogi in pomenu malega gospodarstva in obrti zlasti za Kras in Brkine in nasploh za slovenski gospodarski razvoj po vstopu Slovenije v Evropsko unijo maja 2004. Miroslav Klun je bil že prej dolga leta tudi predsednik Območne obrtne zbornice Sežana, sedaj pa je predsednik Obrtne zbornice Slovenije.

VSTOP SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO NAS BO IZPOLNIL S POZITIVNO ENERGIJO

Uredništvo

Sloenci smo sposobni hitrega prilagajanja

Vstop Slovenije v Evropsko unijo predstavlja za Miroslava Kluna kot župana občine Sežana in kot predsednika Obrtne zbornice Slovenije velik izziv. To bo zgodovinsko dejanje, za katerega meni, da bo ljudje navdali s pozitivno energijo in jih spodbujal k optimizmu.

Sedaj je še težko reči, na kakšen način bo usmerjal in izpolnjeval pričakovanja občanov v zvezi z vstopom v Evropsko unijo. Sodi, da je to neke vrste loterija, hkrati pa se zaveda, da je treba Kras varovati in na njem razvijati tiste vrste gospodarstva, s katerimi se bodo Kras in Kraševci tudi v prihodnje lahko istovetili. Pomembno je, da bomo kar najbolje tržili tisto, kar so nam predniki zapustili, še pomembneje pa je, da bomo našim zanamcem pustili Kras tak, kakršnega smo dobili od prednikov, pravi Miroslav Klun.

V proizvodni dejavnosti igrata pomembno vlogo drobno gospodarstvo in obrt. Tako bo tudi v prihodnje. Po njegovem prepričanju bosta ti dve veji morali razvijati in razviti visoko tehnologijo. Tako bi lahko prodajali predvsem znanje, ustvarjali večjo dodano vrednost in s tem postali v evropski družini konkurenčni. Globalizacija, tržno gospodarstvo in Evropa so vse prej kot ne-kakšne obljubljene dobrrote. Prinašajo zelo krut sistem in način, v katerem preživijo samo tisti, ki so visoko izobraženi, ki imajo veliko znanja in ki so prilagodljivi spremembam in konkurenčni.

Ob odprtju mej Evropske unije bodo svoj razvoj doživljale tudi terciarne dejavnosti. Sežana ima v tem oziru veliko prednosti in priložnosti, saj v geopolitičnem

smislu predstavlja Kras z Brkini zaledje Trsta. Trst je bil do sedaj odprt le proti Vidmu. Ker pa mu je Sežana bližje, je pričakovana intenzivnejša komunikacija med njo in Trstom logična. Slovenija je tudi cenejša, Slovenci pa smo marljivi in vestni. Vse to bo spodbudilo trgovino, pretok delovne sile in dela.

Sloenci smo sposobni hitrega prilagajanja. To je tudi prednost malih in mikro podjetij. Na ta segment prisega tudi Evropa. In Občina Sežana, torej upravna institucija, ima pri tem nalogo, da pripravi pogoje za razvoj dejavnosti, ustrezne analize in strategije, kje, kako in na kakšen način se bodo prestrukturirali ljudje, ki bodo ob odprtju meje postali višek in ostali brez dela. In razviti bo morala potrebno dodatno infrastrukturo.

Miroslav Klun ima v mislih območje sežanskega Terminala. "Prav na tem področju", pravi, "sedaj precej zavzeto delamo. Letos bomo v razvojnem Inkubatorju začeli graditi Podjetniško inovativni center (PIC), ki bo skrbel za razvoj območja in inovacije ter s tem podpiral gospodarstvo. Njegova naloga bo tudi dodatno izobraziti in poklicno usposobiti za drugačna dela tiste ljudi, ki naj bi po ukinitvi meje ostali brez dela. To so predvsem špediterji in številne druge službe, ki živijo na račun meje".

Tudi v občinski upravi se pripravljajo na nove naloge. Kadrovsko se krepijo in izobražujejo v njej zaposlene. Predvidevajo tudi nekaj novih delovnih mest - predvsem na področju komunalnih zadev.

Nasplošno kar dobro sodelujejo s sosednjimi občinami. Tudi z zamejskimi. Vsakoletne prireditve v okviru tako imenovane odprte meje so neke vrste indikator tega sodelovanja in izmenjavanja izkušenj.

Zelo pomembno je, kako se bomo povezovali z bližnjim Trstom

Na odpravljanje meje z Italijo se pripravljajo tudi s izdelavo prostorskih aktov. Ti morajo biti pripravljene prej, predno bo meja uradno odpravljena. Tudi onkraj meje so pripravljene sodelovati.

"Glede slovenske manjšine rad rečem, da bo tisto, kar je bilo po drugi svetovni vojni umetno razdruženo in ločeno, z vstopom Slovenije v Evropsko unijo spet združeno," pravi Miroslav Klun. "Potem slovenske manjšine v dosedanem smislu tega pojma ne bo več, saj vidim Kras in Slovence v Italiji ter v Sloveniji spet združene, kajti potem na Krasu in med Slovenci ne bo nikakršnih fizičnih preprek in ovir. Prepreke in ovire bodo ostale lahko le še v glavah ljudi. Zato po mojem prepričanju tudi mnogih problemov, ki jih je imela slovenska manjšina do sedaj, v tolikšni meri ne bo več."

Župan Klun sodi, da je zelo pomembno, kako se bodo Kraševci in Brkini povezovali s Trstom in z njim sodelovali na ravni občin in občinskih svetov, na ravni skupnega razvoja prostora in planskih dokumentov. Pa tudi na področju povezave infrastrukture, česar so se že lotili. Bili so namreč med prvimi, ki so zaorali to ledino, in pri tem naleteli celo na očitke države, da prekoračujejo pooblastila.

To je bil projekt za povezavo oskrbe z vodo, ki so ga kljub takim očitkom izpeljali in Krasu zagotovili rezervni vodni vir. Na Kras so pripeljali tudi čisti energent - zemeljski plin, kar dodatno dokazuje, kako se trudijo čim manj onesnaževati Kras. V bližnji prihodnosti bodo postale pomembne tudi električne in telekomunikacijske povezave. Pomemben in zahteven projekt, s katerim se ukvarjajo, pa je tudi skrb za odpadke. Ravnanje z odpadki in skrb zanje sta na zavidljivi ravni po vsej Primorski. Skupaj z vsemi primorskimi občinami so namreč podpisali pogodbo o ravnanju s komunalnimi odpadki. Skupaj se dogovarjajo, kako

Obrtna cona pri Sežani je z vstopanjem Slovenije v Evropo unijo pred novimi dilemami in izzivi.

bodo ta problem čim bolj učinkovito razreševali. In v Sežani že pospešeno potekajo dela za ureditev odlagališča odpadkov, ki so že postali prava tempirana ekološka bomba. Intenzivno pa iščejo tudi nove možnosti. Tako se pogovarjajo s Trstom, kjer je začel z delovanjem tretji blok zažigalnice odpadkov. Najverjetneje bodo odpadke, ki jih je mogoče sežigati, odvažali v Trst.

“Seveda se zavedamo, da zahteva skrb za okolje mnogo finančnih sredstev. Zato bomo morali to finančno breme nositi tudi občani. Živimo v občutljivem okolju, ki ga moramo negovati in ohranjati. Zato sem vesel, da smo uspeli postaviti eno najmodernejših čistilnih naprav. Čeprav je med prebivalstvom sprožala veliko negotovanja in polemik, sedaj deluje. S tem smo rešili velik problem v Sežani. Na čistilno napravo so priključeni ves center Sežane in vsi večji onesnaževalci v kraju. Letos bodo začeli priključevati nanjo tudi novo naselje, naprava pa že čisti vse greznične odplake, ki se jih tja dovaža iz številnih greznic.”

Le močna primorska regija bo lahko razvijala uspešno gospodarstvo in druge dejavnosti

Po Klunovem mnenju se bo država glede regionalizacije morala odločiti, katere pristojnosti bo prenesla na regije. Če želimo regije uveljaviti, morajo te dobiti ustrezne pristojnosti in za njihovo uresničevanje potrebna sredstva. Če pa naj bi regije služile zgolj kot še ena birokratska raven odločanja z množico ljudi na plačilnih seznamih, je odločno proti njim.

Če se bomo odločili za regije, se zavzema za čim večjo in čim močnejšo primorsko regijo z močnimi subregijami, ki naj bi imele svoje pristojnosti. Primorska regija bi morala obsegati območje od Bovca čez Vipavsko dolino in Kras ter prek Postojne in Ilirske Bistrice do Pirana. “Bojim pa se, da

bi bila celo tako velika regija po svojem obsegu še vedno premajhna in ne bi mogla biti enakovredna sogovornica in partnerica močni sosednji Furlaniji. Le močna primorska regija bo lahko razvijala uspešno gospodarstvo in druge dejavnosti.”

Še veliko neizkoriščenih možnosti za razvoj turizma

Eden izmed bistvenih pogojev za razvoj Krasa in Brkinov je medsebojna povezanost in enotno nastopanje.

Sežanski župan ugotavlja, da imamo še veliko neizkoriščenih možnosti za razvoj turizma. Turizem kot gospodarska panoga ne obremenjuje preveč okolja in dopušča možnost, da v čim večji meri ohranimo Kras in Brkine prvobitne ter okoljsko nepoškodovane. Boji pa se, da zamujamo priložnost, saj bi se morali turistični delavci na tem prostoru že zdavnaj med seboj povezati. V ospredje bi morali stopiti sposobni ljudje, ki bi morali najprej pripraviti razvojno vizijo in strategijo za turizem pri nas. Naloga države, občin in prebivalcev pa je, da za razvoj turizma prispeva vsak svoje - z zakonskimi podlagami in s sprejetimi zakoni, s stimulacijami, z razvojnimi načrti in proračunskimi sredstvi, kar vse bi spodbujalo ljudi v odločanje za ponudbo turističnih storitev.

O tem se župani kraških občin med seboj pogovarjajo, vendar konkretnega koraka, da bi se začelo to uresničevati, žal še niso naredili. Bili so že tik pred tem, da bi se ustanovila lokalna turistična organizacija za prostor Krasa in Brkinov, vendar se ve, kako je s tem na državni ravni! Neglede na to pa je treba zagotoviti neko obliko medsebojnega sodelovanja in postaviti na noge ustanovo, ki bo v tej smeri naredila prve in prave korake.

Kobilarna Lipica lahko postane pobudnica in povezovalka

Glavno vlogo pobudnice in povezovalke za to bi lahko prevzela Kobilarna Lipica, če bi imela tudi za to primerno kadrovske zasledbo in če se ne bi preveč ukvarjala sama s seboj. Skupaj z Javnim zavodom Park Škocjanske jame in s kraškimi občinami bi lahko postala vlečni konj turizma na Krasu in v Brkinih. “Bojim pa se, da iz tega ne bo nič, dokler bo kobilarno komandiralo pet ministrstev. Kobilarna Lipica bi morala biti namreč pod okriljem samo enega ministrstva. In to ministrstvo bi moralo vsaj v začetku nuditi materialne pogoje za zagon in uresničitev najnujnejših nalog Lipice,” sodi Miroslav Klun.

V Občini Sežana se za razvoj turizma trudijo po svojih najboljših močeh in poskušajo pomagati, kjer lahko pomagajo. Z direktorjem Kobilarne Lipica se dogovarjajo o prostorskih rešitvah, da bi se lahko začel normalno razvijati tudi turizem. Žal pa župan Klun ne vidi zadosti močnega zdravega jedra ljudi, ki bi pripravili utemeljen predlog za celotno razvojno strategijo Lipice. Program varstva in razvoja kobilarne je sicer sprejet, vendar je zgolj kratkoročne narave in zadeva le Lipico in lipiški prostor. Enako je treba izoblikovati in doreči mesto in vlogo gostinske dejavnosti v Lipici, igralništva, športno-rekreacijske ponudbe z igriščem za golf in s teniški igrišči ter pokritim bazenom pa tudi vlogo Černigojeve galerije, katere pomen je bil veliko let potisnjen bolj v ozadje, zadnje čase pa je zanimanje zanj vse večje tudi na Tržaškem.

Seveda bi se morale vse kraške občine dogovoriti, da bi izoblikovali in sprejeli skupno turistično vizijo in strategijo celotnega prostora z vpetostjo Škocjanskih jam, Štanjela, Sežane, Lipice in Vilenice pa tudi Notranjske s Postojno... Država namreč v tej smeri ni dovolj naredila. To območje bi moralo biti deležno več njene pozornosti in podpore. S Pilotnim projektom Kras je območje Krasa in Brkinov sicer dobilo možne

Sežana postaja vse bolj pomemben gospodarski in razvojni center Krasa in Brkinov.

in obetavne razvojne smeri in izvedbene strategije, opraviti pa bo treba še veliko dela za njihovo uresničitev. In v veliki meri se bomo morali za to zavzeti tudi sami krajan, če naj bodo rezultati dosedanjih prizadevanj opazni.

Miroslav Klun ugotavlja, da ljudje, dokler dobro živijo, ne iščejo novih tržnih niš. In sodi, da se na Krasu sedaj kar dobro živi. To kaže tudi najnižja stopnja brezposelnosti v Sloveniji - 6,4%. Seveda pa se najde tudi kdo, ki trdi, da nima dela. "Toda," dodaja Klun, "prepričan sem, da tisti, ki zares želi delati, delo vendarle dobi!"

To pa ne pomeni, da ni potrebe po odpiranju novih delovnih mest. Predvsem se zavzema, da je treba ustvariti več delovnih mest za ljudi z visoko izobrazbo. Le na tak način se bo mlade ljudi z visoko izobrazbo, ki sedaj iščejo delo drugje, spodbujalo, da se vrnejo na Kras in v Brkine in da doma opravljajo tisto, za kar so se izobraževali. Zato se Miroslav Klun, tudi v povezavi s temi cilji, zelo zavzeto trudi, da bi Sežana dobila visokošolsko središče s tistimi visokošolskimi programi, ki bodo najbolj v podporo gospodarstvu tega prostora.

Majhne spremembe v obrtni zakonodaji lahko v Sloveniji prepolovijo nezaposlenost

"Vodstvo Obrtne zbornice Slovenije je v službi njenih članov", poudarja njen predsednik Miroslav Klun in nadaljuje:

"Naša prednostna naloga je, da poskusimo čim več narediti na področju izobraževanja in priprave naših članov na vstop Slovenije v Evropsko unijo. Dobro izobraženi in usposobljeni podjetniki in obrtniki bodo čutili manj negativnih posledic vstopa in bodo znali izrabiti čim več pozitivnega po vstopu.

Sedaj se največ ukvarjamo s strategijo delovanja zbornice, brez katere si ne znam predstavljati razvoja te asociacije v bodoče. Pripravili smo osnove razvojne vizije in strategije in sedaj to obravnavamo po regijah. Območne obrtne zbornice poskušamo spodbuditi, da bodo na podlagi naših osnov pripravile konkretne načrte. Naša strategija je sestavljena iz dveh delov - iz kratkoročnega (do leta 2006) in iz dolgoročnega (do leta 2011). Strategija naj bi bila za vsakega obrtnika nekakšna obrtniška ustava. Predstavili in potrdili jo bomo na skupščini, ki bo 15. maja v Portorožu. Takrat bomo tudi prvič razglasili obrtnika leta, organizirali pa bomo tudi okroglo mizo o Sloveniji po vstopu v Evropsko unijo."

Na Obrtni zbornici Slovenije kot krovni organizaciji vseh območnih obrtnih zbornic želijo, da postanejo skupaj z območnimi zbornicami enovit in čim bolj povezan sistem in ne dva različna subjekta. Zato tudi želijo po vseh regijah čim bolj predstaviti zbornično strategijo in spodbuditi območne zbornice, da postanejo nekakšni centri obveščanja. Deloma bi to veljalo tudi na državnih ravni in sicer v tem smislu, da bi z republiškim Pospeševalnim centrom malega gospodarstva v Ljubljani in z drugimi subjekti, ki delujejo na lokalni ravni, postavili vse pod eno streho v skladu s projektom VEM (Vse na enem mestu). Predsednik Obrtne zbornice Slovenije Miroslav Klun meni, da

bi morale tu območne obrtne zbornice, ki jih je dvainšestdeset po vsej Sloveniji, odigrati odločilno vlogo, saj imajo ustrezne kadre, prostore ter računalniško in programsko opremo.

V Sloveniji imamo gospodarstvo razdeljeno na dva dela in en del spada pod okrilje obrtnega zakona. Vsi samostojni podjetniki oziroma obrtniki, ki opravljajo dejavnost na obrtni način, so člani Obrtne zbornice Slovenije in hkrati območnih obrtnih zbornic, v katerih imajo prijavljeno svojo obrt. Območna obrtna zbornica, ki deluje na območju štirih kraških občin, šteje sedaj kakšnih osemsto članov. Že kar nekaj let deluje zelo dobro in je ena boljših v Sloveniji.

V Obrtno zbornico Slovenije je vključenih več kot 50 tisoč pravnih subjektov in še povprečno 1,5 zaposlenega na obrat, kar pomeni skupaj približno 150 tisoč članov skupaj z lastniki obratovalnic. Če tem prištejemo še njihove ožje družinske člane, računajo, da je v obrtni sferi pri nas približno 200 tisoč ljudi. To je nedvomno zelo velika gospodarska in tudi politična moč, zato bo država morala temu delu aktivnega prebivalstva namenjati več pozornosti in pripraviti boljše zakonske pogoje za razvoj tovrstnega gospodarstva. Tudi zato, ker predstavljajo 18 odstotkov delovno aktivnega prebivalstva Republike Slovenije in ustvarjajo letno 19 odstotkov bruto domačega proizvoda.

"V Obrtni zbornici Slovenije sodimo," pravi njen predsednik Klun, "da lahko država z majhnimi spremembami v zakonodaji zagotovi najmanj 60 tisoč novih delovnih mest, kar pomeni, da bi s tem lahko prepolovili število brezposelnih v Sloveniji! To med drugim utemeljujemo tudi s tem, da smo po osamosvojitvi Slovenije zagotovili precej novih delovnih mest, čeprav obrtna dejavnost še ni bila deležna stimulacij ali spodbud, ki smo jih državi predlagali za zmanjšanje nezaposlenosti v Sloveniji. Če upoštevamo, da ima Evropa v povprečju 8,5 zaposlenih na obratovalnico, Slovenija pa le 1,5 zaposlenega, imamo pri nas še velike možnosti za zaposlovanje nezaposlenih. Ponujajo se z bolj spodbudno obrtno zakonodajo. Obrtna zbornica bo v svoji strategiji, ki jo bo predstavila maja v Portorožu, državo, vlado in njen parlament na to jasno opozorila."

Kaj so povedali razpravljalci o dokumentu

“Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobjdilj”

KRITIČNI DO NAČINA PREDSTAVITVE IN USTVARJALNI ZA VSEBINO

Uredništvo

Pod pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za Unesco je bila 6. decembra 2002 v Štanjelu v gostišču Zoro okrogla miza revije Kras in Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu. Več kot 60 udeležencev omizja je razpravljalo o dokumentu “Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobjdilj”.

Kakor smo napovedali v 56. številki Krasa, v tej izdaji predstavljamo v prilogi glavne značilnosti Smernic, kakor sta jih v uvodnem delu omizja predstavili vodja Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj iz Štanjela in vodja Pilotnega projekta Kras Tatjana Renner ter zunanja sodelavka Ministrstva za kulturo Aleksandra Torbica.

V kronološkem zaporedju objavljamo avtorizirane povzetke razprav in replik trinajstih razpravljalcev.

OKROGLA MIZA

REZULTATE PROJEKTHNIH AKTIVNOSTI UMESTITI V KONTEKST PILOTNEGA PROJEKTA KRAS

Tatjana Renner
vodja Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu in vodja Pilotnega projekta Kras

Pred dvema letoma je revija Kras organizirala okroglo mizo o prenovi in revitalizaciji Štanjela. Vse, kar je bilo takrat izrečenega, je revija Kras tudi dokumentirala in objavila.

Pilotni projekt Kras se je takrat, po večletnem zastoju, ponovno postavil na noge. Ministrstva in medresorski odbor ter župani s Krasa so se zavezali, da bodo sledili zastavljenemu akcijskemu načrtu, ki je obsegal triletno delo. Danes smo se ponovno zbrali, da umestimo končne rezultate projektnih aktivnosti, namenjenih Štanjelu, v kontekst Pilotnega projekta Kras. Štanjel je namreč vključen v čisto vse dejavnosti, ki smo jih izpeljali v okviru Pilotnega projekta.

Najprej predstavljam zakonodajni okvir, v katerega lahko umestimo program za naslednja štiri leta. Ta okvir je pomemben zato, da znamo vključiti program oziroma dejavnosti, ki jih določa program, v kontekst pridobivanja finančnih sredstev za uresničitev tega programa.

Spreddaj, z leve na desno: Marjeta Privšek, revija Kras; Niko Jurca, Mestna občina Nova Gorica; Dušan Rebolj, izdajatelj revije Kras; Uroš Slamič, župan Občine Komen in dr. Jelka Pirkovič, Ministrstvo za kulturo.

Dokumenti na državni ravni

Državni razvojni program (DRP) je najvišji programski dokument Slovenije. Določa razvojne prioritete ali prednosti za obdobje od leta 2001 do leta 2006. Potrdila ga je slovenska vlada in Slovenija ga je predstavila tudi Evropski uniji.

Enotni programski dokument (EPD) bo dokument za obdobje od leta 2004 do leta 2006 in bo podlaga za črpanje strukturnih skladov Evropske unije, na katere računajo vse lokalne skupnosti in večina tistih, ki si prizadevajo za obsežnejši razvoj. Sredstva se bodo pridobivala na podlagi prioritet, ki jih bo določal EPD.

V sklopu državnih dokumentov so tudi dokumenti, ki so prostorske narave. Nedavno je bila sprejeta nova prostorska zakonodaja, ki predvideva kar nekaj sprememb. Sedaj uvajamo strategijo prostorskega razvoja Slovenije (SPRS). Druga pomembna raven v tem sklopu sta prostorski red Slovenije in državni lokacijski načrti.

Dokumenti na regionalni ravni

Na regionalni ravni obstajajo dokumenti programske, strateške narave. Ker se nahajamo v obmejnem prostoru z Italijo, je prvi takšen programski dokument Skupni programski dokument Slovenije in Italije (SPD SLO/IT). Na podlagi tega dokumenta sprejemamo projekte v okviru Phare programa za čezmejno sodelovanje in Interrega IIIA za partnerski deželi Furlanijo Julijsko krajino in Veneto.

Strateški programi statističnih regij za obdobje od leta 2001 do leta 2006 se imenujejo regionalni razvojni programi (RRP). Območje Krasa sodi v dva taka razvojna programa in sicer v program statistične regije Goriške in program Obalno-kraške regije.

Z desne na levo: Stanislav Mrvič, uprava RS za kulturno dediščino; Dušan Kramberger, URKSD; Igor Peršolja, ZVKD-Restavratorski center; Zlatko Marušič, župan Občine Miren-Kostanjevica; Olga Abram, Pilotni projekt Kras; poročevalka Aleksandra Torbica, Ministrstvo za kulturo in poročevalka Tatjana Renner, vodja Regionalne pisarne Štanjel, Pilotni projekt Kras.

V okviru Pilotnega projekta Kras smo s pomočjo strokovnjakov Sveta Evrope izdelali Skupni razvojni program kraške regije (SRP). Pripravili smo ga tako, da smo najprej izdelali analizo funkcionalno zaokrožene Kraške regije, nato smo izdelali strateški del - razvojno strategijo, potem pa smo naredili še izvedbeni del. Vsi trije deli tvorijo program Kraške regije do leta 2010.

Na regionalni ravni bo treba narediti tudi regionalno prostorsko zasnovo. To je dokument, ki ga tudi predvideva nova zakonodaja.

ŠTANJEL IN KOBDILJ

Dokumenti na lokalni ravni

Dokumenti na lokalni ravni so: **strategija prostorskega razvoja občine, prostorski red občine in izvedbeni dokumenti - lokacijski načrti.**

Dokument, ki ga predstavljamo in obravnavamo za tem omizjem, se imenuje **Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj (v nadaljevanju Smernice)** in je nastal na podlagi vseh obstoječih dokumentov, projektov, programov... Smernice so nujno potrebne kot strokovno izhodišče pred izdelavo dokončnih razvojnih dokumentov, s katerimi želimo dolgoročno usmerjati razvoj. Smernice so programski dokument s konkretnim akcijskim načrtom, s čimer se postopoma usmerja razvoj v smeri zelene vizije. S tem dokumentom smo pripravili odgovor na vprašanje, kako zagotoviti integralni pristop pri varovanju takšnih zgodovinskih območij, kot je Štanjel z okolico.

Razvojni in prostorski akti države in občin morajo namreč pri svojem nastajanju predhodno upoštevati strokovne podlage, kot so: strokovne podlage za urejanje prostora, kulturnovarstvene smernice in naravovarstvene smernice, kar je z dosedanjim sektorskim načinom onemogočeno. Temeljni namen Smernic je trajno vključevanje kulturne dediščine kot bistvene sestavine v druge razvojne programe.

Kako je nastajal Skupni razvojni program Kraške regije, v okvirih katerega ima Štanjel pomembno mesto?

Ko smo se srečevali s prebivalci, predstavniki občin in ministrstev, so se vsi strinjali, da vidijo v naslednjem desetletnem obdobju Kras kot območje, ki naj bi ohranilo vse značilnosti kraške krajine. Kraška krajina je tista prednost, s katero se prebivalci istovetijo, in treba jo je še nadgraditi, da je ne bi izgubili. Kraševci so se odločili za vizijo **“kraškega človeka, živečega med čisto visoko tehnologijo in oživljeno kraško krajino brez mejâ**”. Brez mejâ pomeni, da v to vizijo vključujejo tudi del Krasa na drugi, to je italijanski strani državne meje, ki so ga umetno ločile politične razmere.

Glavne razvojne smeri programa so:

- razvoj dinamičnega podeželja in konkurenčnih centrov;
- ohranjanje identitete in privlačnosti prostora;
- ureditev kakovostnega in vabljivega življenjskega okolja za domačine: domačini imajo prednost pred turisti in obiskovalci;

Na sredini, z desne proti levi: Valter Ščuka, predsednik vaške skupnosti Štanjel; prof.dr. Marco Pozzetto, Ustanova Maks Fabiani, Trst; mag. Gojko Zupan, Ministrstvo za kulturo in Lenka Molek, Ministrstvo za kulturo.

- **ohraniti celovitost območja s krepitvijo povezav**; pomeni, da je Kras tudi v upravnem smislu nemogoče deliti med bodoče upravne regije in da Kras potrebuje svojo jasno razvojno strukturo.

Na pogovoru za okroglo mizo pred dvema letoma je prof. Peter Fister poudaril, da je treba Štanjel razvijati vedno v odnosu z ostalim Krasom. V Skupnem razvojnem programu je Štanjel vključen v čisto vse prednosti. V izvedbenem delu smo prišli do približno desetih izvedbenih področij, katerih večina ima za izhodišče razvoja naravno in kulturno dediščino tega območja. Na celotnem območju Krasa izstopajo štirje “kraški stebri” in so v programu tudi prednostno postavljeni. To so: Štanjel, Kraški rob z Glinščico, Park Škocjanske jame in Kobilarna Lipica. V programu smo upoštevali, da je treba dediščino integralno razvijati z upoštevanjem tudi vseh drugih dejavnosti, kot so na primer politika stanovanjskega urejanja, odpravljanje problemov s komunalnimi odpadki, čiščenje vodâ, podjetništvo... Na več delavnicah smo se z ljudmi pogovarjali, kaj vse bi lahko naredili, da bi ljudje bolj čutili pripadnost dediščini, jo varovali zaradi občutka povezanosti z njo, ne pa zaradi nekih zapovedanih odlokov.

Septembra 2002 je Skupni razvojni program Kraške regije obravnaval Svet za strukturno politiko. Označil ga je kot primeren dokument za pridobivanje nadaljnih virov. Kljub temu pa se še sedaj soočamo s problemom, na kakšen način vse te prednostne projekte začeti uresničevati. Ker se je Pilotni projekt Kras z izdelavo Skupnega razvojnega programa za Kraško regijo iztekel, smo se s Svetom Evrope dogovorili, da sodelovanje podaljšamo za eno leto. Zaradi sektorskega pristopa pri financiranju v Sloveniji smo predlagali, naj bi v naslednjem letu preučili in predlagali tiste potrebne zakonodajne spremembe, ki bi omogočile financiranje tistih projektov, ki nujno vključujejo več ministrstev hkrati.

Z desne na levo: Tanja Rener, Pilotni projekt Kras; Rado Klančar, državni sekretar, Ministrstvo za gospodarstvo.

Z leve na desno po sredini: Črtomir Pečar, Park Škocjanske jame; Mitja Skubin, Projekt, d.d., Nova Gorica; dr. Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo; Eda Berlingar, Zavod za varstvo kulturne dediščine, Nova gorica.

Struktura Smernic za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobjdilj (Smernice)

Smernice so narejene na podlagi priporočil, ki jih uveljavljata Svet Evrope in ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property (Mednarodni center za študij varstva in restavriranja kulturnih dobrin, tudi: Mednarodni center za proučevanje varovanja in obnavljanja kulturne dediščine)). Po vsem svetu so poznana kot "Guidelines for the protection of the Architectural Heritage" (Vodilne prvine varovanja arhitekturne dediščine).

Na osnovi številnih programov, analiz, projektov in dokumentov, med katerimi moram posebej izpostaviti dokument Programske zasnove, narejene 1999, smo izluščili razvojno vizijo, ki je bila sicer postavljena že prej, vendar ne dovolj jasno. Ta vizija je: "Štanjel - živo naselje". Skladno z razvojno vizijo so predlagana izhodišča za izdelavo podprojektov, ki jih je treba še razčleniti po posameznih področjih.

Organizacijska struktura Smernic za LRN

Že pred tremi leti so kraški župan in predstavniki nekaterih ustanov opozarjali, da je brez primerne organiziranosti nemogoče govoriti o integralnem oziroma celovitem pristopu. Od takrat je bilo na tem področju že marsikaj narejenega, vendar še vedno ne dovolj. Prvi pogoj za kakršen koli premik v pozitivno smer je stalna ekipa, ki bi najprej delovala samo za območje Štanjela, pozneje pa naj bi svoje naloge prenesla na širši prostor. Problematika Štanjela zahteva interdisciplinaren pristop in stalno, vsakodnevno zavzeto sodelovanje strokovnjakov. Ministrstvo za kulturo je že odobrilo odprtje stalne pisarne Zavoda za kulturno dediščino, vendar stalno nameščenih ljudi v tej pisarni še ni. Nujni so tudi varnostni in vzdrževalni ukrepi, s katerimi

bomo pokazali in dokazali, da se v Štanjelu končno razmere odvijajo v pravo, pozitivno smer. Zavarovati je treba ruševine, ki so najbolj očitne, urediti je treba okolico...

Za vsako od potencialnih razvojnih območij so na osnovi valorizacije in ocene tega prostora predvideni srednjeročni ukrepi, s katerimi lahko začnemo resneje uresničevati vizijo Štanjela kot živega naselja. To pomeni, da glede na razpoložljiva sredstva namenimo vse nadaljnje ukrepe manjšim ali malo večjim korakom v smeri razvojne vizije.

Smernice so torej nekakšno vodilo, okvir vsem odgovornim - od domačinov, vaše skupnosti, občine do države in investitorjev, da vidijo, kako vsak opravljen poseg pomaga uresničevati tisto vizijo, do katere bomo prišli v desetih, petnajstih letih.

Organizacijska struktura naj bi imela predvsem naslednje naloge:

1. uresničevati izoblikovane in sprejete ukrepe;
2. nadaljevati posamezne raziskave, ki bodo pripeljale do končnih rezultatov na tistih področjih, ki še niso raziskana in o katerih je sedaj še nemogoče govoriti;
3. kombinirati različne možne finančne vire: doseči integralni pristop pri financiranju, ker so finančni viri vedno omejeni in ker je nemogoče vse financiranje obesiti samo na en vir ali institucijo.

Časovni okvir Smernic

V letu 2003 naj bi bila postavljena organizacijska ekipa in v tem letu mora biti vidna zaustavitev propadanja kulturne dediščine. V letu 2004 bi moral biti zaključen celoten strokovni del manjkajočih podprojektov. V letu 2005 bi bil dokončan dolgoročni razvojni načrt Štanjela in v letu 2006 bi sledilo utečeno strokovno uresničevanje celotnega programa.

V tem obdobju je predvidena tudi organizacija kakšnega pomembnega dogodka širših razsežnosti, ki bi pritegnil tudi mednarodno javnost, s čimer bi se Štanjel umestil v širši prostor.

Razvojna vizija Smernic

Razvojna vizija predvideva Štanjel kot živo naselje: tretjina bi bila namenjena prebivalcem, tretjina turistični dejavnosti, tretjina pa drugim, višjim funkcijam.

Skupni razvojni program Kraške regije je Štanjel umestil med naselja s pomembnejšo vlogo. Štanjel je imel že v preteklosti pomembno upravno funkcijo in to bi moral imeti tudi v prihodnosti. Poskrbeti moramo, da bo stari Štanjel ohranil prebivalce in razvil pogoje, da se bodo ljudje za stalno naseljevali v njegovem starem delu. Koliko prebivalcev bi stari Štanjel prenesel, je treba ugotoviti s posebnimi študijami. Taka študija je že bila uspešno narejena pod vodstvom dr. Žive Deu za grajski kompleks. Pokazala je, kakšne in katere dejavnosti je mogoče umestiti v ta kompleks in koliko prebivalcev je treba naseliti za predvidene dejavnosti. Podoben pristop bi moral biti uporabljen tudi za drugo grajeno strukturo v Štanjelu.

V okviru razvojne vizije ima pomembno vlogo turizem. Definirali smo že, kakšne vrste turizem je sprejemljiv, da ne bo moteč za prebivalce, ki jih želimo ohraniti v Štanjelu. Obiskovalcem ne sme biti dovoljeno vstopanje na čisto vsako dvorišče, odpiranje vsakih vrat itd. Prišli smo do zelo zanimivih možnosti za naselje in širšo okolico. Uredili bi lahko sprehajalne poti, ki jih je načrtoval in uredil že Fabiani, a so sedaj zapuščene in neurejene. Te poti v navezi s širšo okolico ponujajo ogromno možnosti številnim drugim ciljnim skupinam, ne samo turistu, ki se pripelje z avtobusom, se v pol ure sprehodi po ulicah in se odpelje naprej.

Vizijo razvoja Štanjel - živo naselje je predvsem treba razumeti v tem smislu, da imajo prednost prebivalci in da je treba druge dejavnosti razvijati v skladu s pogoji, ki zagotavljajo kvalitetno bivanja v danih okoliščinah.

IZLUŠČILI SMO NEKAKŠEN "PRVI SPISEK" NUJNIH UKREPOV

Aleksandra Torbica

zunanja sodelavka Ministrstva za kulturo

Pri nastajanju Smernic smo najprej pregledali vso obstoječo in razpoložljivo dokumentacijo o Štanjelu. To so razne študije, raziskave in projekti, ki smo jih popisali ter proučili, na kakšen način nam lahko služijo.

Smernice so že od začetka v vseh pogledih nastajale celostno, kar pomeni, da nismo ločevali novega Štanjela od starega Štanjela, zgornjega Štanjela od Kobdilja itn., ampak smo celostno obdelovali vse območje Štanjela in Kobdilja s poudarkom na valorizaciji ali ovrednotenju dediščine.

Štanjel in Kobdilj smo najprej razdelili na pet glavnih akcijskih območij, vsako s svojimi specifikami ter vlogo v celoti:

1. zavarovano območje (naselbinska dediščina zgornjega Štanjela in vse, kar je s tem povezano), katerega smo nadalje razdelili v manjša območja, vezana tako na vlogo v urbani celoti naselja, kot na tip dediščine, ki jo predstavljajo. Način je nazoren tudi za postopanje v ostalih akcijskih območjih, ki naj bi postali upravljalne enote prostorskih planov.

2. območje spodnjega Štanjela (kjer živi večina prebivalstva, ki je nekoč živelo v zgornjem Štanjelu; to območje daje možnosti za ureditev potrebne turistične infrastrukture);
3. območje železniške postaje (ki daje možnost za povezavo med Štanjelom in Kobdiljem);
4. območje Suhe doline (tipične kraške doline, ki je neke vrste naravna blazina med Štanjelom in Kobdiljem);
5. Kobdilj (protiutež Štanjelu, ki nudi pogled na Štanjel in vsebuje veliko Fabianijeve dediščine).

Pri nastajanju dokumenta smo vseskozi upoštevali dejstvo, da moramo v Štanjelu, kot prvi pogoj za uresničevanje kakršnih koli programov, nujno izvesti varnostne ukrepe. S tem preprečujemo nadaljnje propadanje kulturne dediščine, poleg tega pa tudi obiskovalcem in mimoidočim pokažemo, da se Štanjel resnično prebuja. Med varnostne ukrepe štejemo tudi razne varnostne posege, ki služijo preprečevanju nesreč in poškodb, ki bi se lahko pripetile obiskovalcem med sprehajanjem po Štanjelu.

Pogled na zahodni del spodnjega Štanjela z razvaline Gledance, starorimskega obrambnega stolpa. Na sredini gostilna Zoro, kjer je bila organizirana okrogla miza.

Akcijska območja smo nato preučili z vidika desetih lokalnih razvojnih izzivov. Tako območij kot ravojih izzivov ne moremo obravnavati ločeno, saj se med seboj prepletajo. Delitev nam je le pomagala, da smo podrobneje pogledali vsak aspekt ter nakazali usklajene smernice delovanja.

Bivanje

Bivanjske razmere v zgornjem Štanjelu, spodnjem Štanjelu in Kobdilju so si med seboj različne. Poskrbeti moramo za ugodne bivanjske razmere tako v spodnjem kot tudi v zgornjem Štanjelu, seveda z jasno predstavo o prednostih in slabostih, ki jih imajo posamezna območja. Če se nekdo odloči bivati v zgornjem Štanjelu, se mora zavedati, da ne bo imel nekaterih prednosti, ki mu jih ponuja novi, spodnji del Štanjela.

Zaradi možnih konfliktov, ki lahko nastanejo pri obnavljanju kulturne dediščine, bi bilo potrebno določiti, katera zemljišča bi lahko namenili novim gradnjam, oziroma katere parcele bi lahko lastnikom ponudili v zameno za lastnino, ki jo bo treba zaradi celostnega koncepta varstva lastnikom odvzeti.

Turizem

Določili smo posamezne razgledne točke v okolici Štanjela, ki nudijo lep razgled na Štanjel. Te točke je treba primerno zavarovati in poskrbeti, da se tam ne bo gradilo objektov, ki bi pogled onemogočili.

Pregledali smo tudi možne lege za turistične namestitve, kot so, na primer, hotel Miramonte ali Fabianijeva hacienda.

Opredelili smo tudi najpomembnejše turistične atrakcije. Hkrati smo predlagali določen prostor za prihode in odhode obiskovalcev, ki bi bil vezan na železniško postajo in bi tudi nudil čudovit avtentičen razgled na utrjeno naselje.

Mobilnost in dostopnost

Pregledali smo strukturo cest, prisotnost železnice, predlagali možna parkirišča v zgornjem delu Štanjela, ki mora biti dostopen prebivalcem, raznim intervencijskim vozilom, gasilcem... To pomeni, da se je potrebno dogovoriti o obliki dostopa urgentnih služb, ki morajo biti zagotovljene tudi v strnjem naselju zgornjega Štanjela.

Sprehajalne in pešpoti

Poti na območju Štanjela in Kobdilja je treba urediti, da bodo uporabne. Eden izmed ambicioznejših načrtov predvideva celo povezavo z Lipico in ureditev dela teh poti za jahalne namene. Tudi kolesarske poti, ki so se zadnja leta na Krasu zelo razširile, bi lahko povezali s štanjelskim območjem.

Infrastruktura

Infrastruktura v Štanjelu je splošno poznan in pereč problem. Štanjel potrebuje usklajen infrastrukturni projekt, ki bi upošteval dejstvo, da je treba celotno infrastrukturo urediti tako, da ne bo kazila estetike tega prostora, kakor se to dogaja sedaj.

Naravna dedščina

Fabiani nam je zapustil čudovit preplet kulturnega - grajenega okolja in naravnega okolja. Območje, ki ga obravnavamo, ima tudi nekaj zares izrednih elementov naravne dedščine, ki jih moramo poudariti in ohranjati, po drugi strani pa se moramo zoperstaviti čedalje večji zaraščenosti prostora.

Voda

Voda je imela in ima v kraškem prostoru poseben pomen. Kamniti žlebovi, štirne in vodni zbiralniki so torej dedščina izrednega pomena za ta prostor, skorajda že tehnološka dedščina, ki jo je treba pravilno ovrednotiti, obnoviti, predstaviti in tudi uporabljati.

Grajena dedščina

Vso grajeno dedščino Štanjela in Kobdilja je treba obravnavati kot celoto. Vsi elementi te dedščine imajo enako vrednost, saj dajejo drug drugemu smisel. Če bi na primer izginilo vse ostalo, razen Štanjelskega gradu, tudi ta ne bi imel več svojega pravega smisla, saj je nastal v okviru utrjenega naselja.

Zavedati se moramo tudi, da je npr. Železniška postaja v Štanjelu prav tako pomembna kulturna oziroma tehniška dedščina.

Fabianijeva dedščina

To dedščino smo posebej izpostavili, prav tako tudi konflikte, do katerih se bo treba opredeliti: izjemen Fabianijev poseg, ki je bil nastajal v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, je treba razumeti ter obravnavati kot celoto. V tem okviru se je potrebno opredeliti do konflikta, ki je nastal med vrhom in vilo ter poiskati primerno rešitev, ki bo v skladu s Fabianijevim konceptom vrta. Potrebno se je opredeliti do vodne infrastrukture, do sistema sprehajalnih ter „dovodnih“ poti.

Javne površine

Pri tako strnjenih naseljih, kot je Štanjel, moramo imeti jasno predstav o tem, kaj je javni prostor. Treba ga je jasno definirati, saj v Štanjelu ni dovolj prostora za tovrstne površine. Dokončno moramo določiti, v kaj sploh lahko posegamo, in se do tega opredeliti. V ta sklop spadajo tudi razni drugi, na javni prostor vezani infrastrukturni problemi, kot je na primer problem osvetlitve. V najkrajšem času bi bilo treba urediti javno razsvetljavo, ki bo morala vizualno sovpadati s samo podobo naselja.

Ko smo preučili vse izzive, smo sestavili spisek ukrepov ter jih nato po ključu prednostnih nalog razporedili v časovni okvir. Ker je delo potekalo zelo intenzivno, so vse „akcije“ samo nakazane. Nanje gledamo kot na priložnost, da se o tem začne bolj poglobljeno razpravljati.

Kaj so povedali razpravljajci?

Tatjana Renner

vodja Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu

Vabim vas na razpravo o predlaganem konceptu oziroma o razvojnem programu, nastalem na podlagi razvojne vizije.

Opazili ste, da dokument Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj nima proračuna, saj je tega nemogoče sestaviti, ne da bi vsi odločujoči soglašali z nekimi skupnimi cilji. V to smer niti nismo poskušali, kajti to je predmet nadaljne razprave.

Dr. Jelka Pirkovič

državna podsekretarka iz sektorja za kulturno politiko, sistem in evropske zadeve na Ministrstvu za kulturo

Na Krasu in posebej v Štanjelu je treba naravno in kulturno dedščino obravnavati skupaj in ne ločeno, saj se prepletata. Za tem stoji tudi Unescova konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dedščine. Kras kot celota je poskusno vpisan na Unescov Seznam svetovne kulturne in naravne dedščine in pred nami je naloga, da pripravimo pogoje za nominacijo Krasa za dejanski vpis v ta seznam.

Prof. Marco Pozzetto

ustanovitelj Ustanove Maks Fabiani v Štanjelu, Trst

S konceptom programa popolnoma soglašam. Moram pa opozoriti na nekatere probleme, ki bi jih bilo treba rešiti, preden se gre naprej. Eden takih je vprašanje, koliko prebivalcev prenese zgodovinski, to je zgornji del Štanjela.

Pred dvema letoma je gospod Jožef Švagelj poročal, da je bilo v začetku leta 1999 v starem Štanjelu devetinsitirideset prebivalcev. Trije so v tistem letu umrli, štirje so odšli v domove za starejše občane. Ostalo jih je torej trinštirideset. Koliko jih v starem Štanjelu sedaj, ne vem... Šele na osnovi ugotovitve in potrditve, koliko prebivalcev prenese zgornji del Štanjela, se bo lahko naredilo pravilnik, kaj in kako se bo gradilo. Ta pravilnik bi bil obvezen za vse.

Ne verjamem, da bi lahko finančno vprašanje nekega zgodovinskega jedra rešil privatni kapital, saj imajo zgodovinska jedra zahteve, ki jih privatni kapital ponavadi ne rešuje. Rešiti jih mora država.

Tatjana Renner

Omenila sem že, da so v študiji za Štanjelski grad računali, kolikšno število ljudi bi ta, grajski del zgornjega Štanjela prenesel. Podoben pristop bi morali uporabiti tudi za ostali del zgornjega Štanjela. Tako bi prišli do števila prebivalcev, ki ga ta prostor prenese. To je ena izmed prvih bodočih nalog. Med temi pa je tudi razreševanje lastniške strukture. Tega problema se izogibamo za vsa leta, čeprav je vedno naveden

kot prednost. Preden ne bomo rešili vprašanja lastniške strukture, bo nemogoče govoriti o čemerkoli drugem. Poleg lastniške strukture pa moramo uskladiti tudi katastrske načrte in geodetske podlage.

Radovan Grapulin

direktor družbe Systec v Novi Gorici

V družbi INPRIMA (Inovacijski preboj primorske regije) si prizadevamo za enakomeren razvoj gospodarskih potencialov primorske regije. Zlasti se osredotočamo na tehnološka vozlišča. Menim, da bi v Štanjelu lahko umestili tudi vrhunsko razvojno aplikativno središče, kjer bi delovalo deset do petnajst inženirjev biotehnologije, nanotehnologije in informacijske tehnologije. V to središče bi prihajali strokovnjaki z vsega svetâ. Ne masovno, temveč v manjšem številu. Danes ne rabimo več velikih prostorov, velikih infrastruktur, temveč rabimo ekonomijo na možganski pogon. Štanjel bi lahko postal močno, v svetu prepoznavno razvojno središče. Na ta način bi celotno območje dobilo tudi denarno stimulacijo.

Izkušnje Danske, Irske, Švice kažejo, da so se mnoga zgodovinska središča preporodila v multimedijška središča, v središča nove tehnologije. Na zunanji podobi mest tega sploh ni zaznati. Mislim, da je to poteza, ki bi jo bilo treba integralno vključiti tudi v projekt za prenavo in revitalizacijo Štanjela. Dopolniti ga je treba z gospodarskim delom, saj v nasprotnem primeru ne bo dovolj denarne podpore. Če se bomo borili, da bo Štanjel uspel tudi kot ekonomsko središče, ne masovne, temveč razvojno-aplikativne proizvodnje, mu je lepa bodočnost zagotovljena.

Dr. Darko Likar

asistent na Fakulteti za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Včasih pozabljamo, da je Štanjel izredno pomembno naselje, eno izmed redkih v Sloveniji, ki jih lahko uporabljamo za direktno promocijo Krasa in Slovenije. Če tega ne bomo dojeli in našli poti, da se uresničijo načrti in projekti za Štanjel, bodo čez nekaj let to naredili kje drugje drugje. V svetu imajo s tem že izkušnje in natančno vedo, kako se določene stvari morejo uporabiti. V Sloveniji pa manjka zavedanja, da imamo naravne in kulturne značilnosti, ki so izredno zanimive, izredno zahtevne in izredno kvalitetne, vendar pa ne vemo, kako bi jih tržili, ne da bi jih uničili, oziroma, kako bi jih spremenili v finance.

Tatjana Renner

Ker vidim, da obstajajo določene nejasnosti in dvomi glede poslanstva Smernic, bi poskušala na kratko umestiti naša prizadevanja za Štanjel v širši prostor.

Poznamo mnogo primerov kulturne dedščine, ki je ogrožena. Brez potrebnih strokovnih podlag, kako celovito upravljati z dedščino, tudi če je zavarovana s prvim varstvenim režimom, prihaja v prostoru do primerov, da občine sprejemajo odloke o prometnem režimu, s čimer prioritarno rešujejo promet, interes kulturne dedščine pa puščajo popolnoma ob strani.

Če bi se lokalne skupnosti odločile in določile smernice, ki bi nakazovale urejanje prostora in bi bila kulturna dedščina integralni del celostne politike urejanja prostora, potem do najrazličnejših anomalij ne bi prihajalo, oziroma bi prihajalo v manjšem obsegu.

Cilj integralnega varovanja dedščine je ohranjanje tistih vrednot, ki so skupna blaginja. Pri nas pa je na vsakem koraku opaziti, kako posamezni interesi prevladujejo nad tem. Vse to velja tako za kulturno kot tudi za naravno dedščino.

Tudi v Štanjelu imamo mnogo motečih problemov. Pisarno smo odprli pred štirimi leti v vhodnem stolpu, kamor vodijo stopnice, ki niso več prehodne. To je investicija, ki ne bi terjala ogromno sredstev, vendar stopnice propadajo že leto in pol. Kljub vsem prizadevanjem se ni mogoče dogovoriti, da bi te stopnice obnovili ali popravili. Odpravi takih problemov je namenjen dokument, o katerem govorimo: brez organiziranosti in brez poimenske določitve, kdo je za kaj odgovoren, ne bomo spremenili razvoja, ki gre navzdol, namesto navzgor. Eden izmed motečih elementov, na katerega obiskovalec naleti že takoj na vhodu v Štanjel, sta tudi dve luknji na zunanjem zidu grajskega kompleksa, skozi katere lahko vstopi vsakdo. Sestavni del vizije je, da bo Štanjel tudi navzven deloval kot urejeno in predvsem nadzorovano naselje. Tovrstne programe bi morali izdelati za vse vasi, saj vzdrževanje stavbne dedščine ni problem samo Štanjela, temveč je problem skoraj vsake vasi na Primorskem.

Dr. Jelka Pirkovič

Eden izmed zelo pozitivnih premikov na primeru Štanjela in Krasa je, da se pogovarjamo o razvojnih vizijah, ki imajo osnovo v vrednotah. V vrednotah predvsem kulturne in naravne dedščine. Skozi to prizmo bo potem tudi vse ostalo veliko lažje.

Dr. Ljubo Lah

asistent na Fakulteti za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Za Štanjel je koristno, da je dobil novo študijo, po drugi strani pa se s tem stopnjuje nevarnost, da se bomo še naprej zapletali v ponavljajoče se sestanke o ustreznem načinu reševanja Štanjela. Za omizjem revije Kras pred dvema letoma

ŠTANJEL IN KOBILJ

smo nekatere stvari že dorekli - ustvarili nekakšen konsenz in smiselno bi stvari, da nadaljujemo od tod.

Vesel sem, da se je ideja o uresničitvi vizije "Štanjel - živo naselje", dobro prijela. Vizije si ne predstavljam zgolj kot nek slogan, ki se zelo lepo sliši in bere, temveč kot neko zelo konkretizirano mentalno podobo, kako bo to naselje živelo čez pet, deset, petnajst let. Kot je rekel prof. Marco Pozzetto za pravilnik, mora biti tudi opredeljena vizija nekakšna zaveza za vse. S tem mislim vse, ki pri tej zadevi sodelujejo: javnost, vse oblastne strukture - od državne do lokalne oblasti - društva, lastniki nepremičnin, strokovnjaki... Če skupne zaveze vseh naštetih akterjev, ki se pojavljajo v procesu oživljanja Štanjela, ne bo, se pač skupna vizija nikoli ne bo udejanila.

Danes je že bilo omenjeno, da imamo na Krasu štiri prepoznavne stebre podobe o Krasu: Lipico in lipicanca kot slovenska nacionalna simbola, Škocjanske jame kot speleološki biser in nekakšen center naravne dediščine Krasa, Kraški rob in Štanjel. Štanjel v prihodnosti vidim kot kulturno središče oziroma kot središče kulturne dediščine Krasa, ki lahko postane mesto-muzej in hkrati živo naselje. Zdi se mi pomembno, da se akterji skupaj zavežemo, naj se Štanjel razvije v nekakšno promocijsko središče kulturne dediščine vsega Krasa, ne samo Štanjela. Vanj bi lahko umestili številne dejavnosti, ki bi bile zagotovo atraktivne za obiskovalce.

Če preletim najrazličnejše predloge, ki so bili do sedaj predstavljeni na projektnem svetu Pilotnega projekta Kras, lahko izpostavim nekaj dejavnosti, ki bi v Štanjelu lahko našle svoje mesto. Gotovo spada v Štanjel kamnarstvo in vse, kar je z njim povezano. Prav tako prezentacija vseh arheoloških najdb iz okolice Štanjela in s Krasa kot tudi prezentacija etnološke dediščine. Tudi celovita kulturno-zgodovinska podoba Krasa bi lahko bila predstavljena v Štanjelu. Tako bi imeli možnost spoznavati Kras od prazgodovine do sodobnosti. O zgodovini samega Štanjela je bilo zbranih menda 500 fotografij. To je zbirka neprecenljive vrednosti, če bi jo naredili promocijsko zanimivo za obiskovalce Štanjela. Predstavili bi lahko vse, kar je povezano z zbirko Maksa Fabianija. Ustanova Maks Fabiani lahko pripravi zelo podrobne načrte o prezentaciji njegove zapuščine. Imamo tudi druge znamenite osebnosti, ki so vezane na sam Štanjel in Kras: od Josipa in Jožeta Abraha, barona Andreja Čehovina, Karla Štreklja do ostalih znanih in uveljavljenih osebnosti... Organiziramo lahko prikaze številnih opuščeni obrti in veščin, ki so se razvile na Krasu. Imamo pomembno dediščino prve svetovne vojne in v Lokvi take rekoč prepoln muzej z zbirko, ki je sicer v privatni lasti, vendar bi bila gotovo zanimiva tudi v Štanjelu. Mogoče je organizirati železničarsko zbirko ali prezentacijo najrazličnejših zasebnih zbirk, ki ne izhajajo nujno le iz samega Štanjela, ampak so lahko s širšega Krasa. Organizirati je mogoče tudi mnoge komercialne dejavnosti, kot so prodaja spominkov, replik...

Vzpostavili bi lahko ateljeje za umetnike; lahko bi jih oddajali tudi v začasni najem. Zraven tega je seveda nujna primerna gostinska ponudba in nastanitev v apartmajih, ki bi jo stari del Štanjela zlahka vseboval.

Vse to je lahko zagotovo izhodišče, ki ga je možno izpeljati tako, da bi Štanjel deloval s svojimi stalnimi in občasnimi prebivalci tudi kot kulturno-promocijsko središče, seveda s soglasjem in ob pomoči celotnega Krasa.

Dr. Živa Deu

docentka na Fakulteti za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

V vrednostnem dokumentu, v Skupnem razvojnem programu občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren-Kostanjevica - strateški del 2001–2010, je vizija Štanjela kot kulturno-promocijskega središča jasno izražena in se s prenovo štanjelskega gradu, največjega objekta v grajeni strukturi nepremične kulturne dediščine Štanjela, že udejanja. Narejeni so projekti za pridobitev gradbenega dovoljenja za prenovo grajske lupine. Nova dejavnost, oziroma nova funkcija grajske lupine je bila določena na osnovi podrobnih analiz o možni umestitvi različnih funkcij v stavbno lupino s posebnimi vrednotami (spomenik, prostorska dominata) in z upoštevanjem oblikovane vizije o celotnem razvoju naselja v kulturno-promocijsko središče. Nove vsebine v gradu so torej izbrane tako, da bodo podpirale dejavnosti, ki tvorijo in krepijo identiteto prostora, na primer kamnarstvo in kamnoseštvo, in bodo k razvoju pritegnile (povpraševanje) še preostali del naselja Štanjel in tudi širše območje - ves Kras.

Toliko o viziji, ta obstaja in se udejanja!

Povezano s predstavljenim razvojnim programom bi pa rada opozorila na prenos vsega kakovostno oblikovanega v izdelanih vrednostnih dokumentih (za naselje Štanjel jih je kar lepo število, med njimi tudi predstavljen razvojni program) v normativne akte in prostor sam. Za takšnimi okroglimi mizami, kakršna je danes, se vedno srečujemo strokovnjaki s posebnim odnosom do naravne in kulturne dediščine, manjkajo pa tisti, ki morajo strokovne analize in vrednostne dokumente s poudarkom na varstvu naravnih danosti in visoko vrednih grajenih struktur vnesti v normativne prostorske dokumente, v urbanistične akte ... in skrbeti za njihovo uresničitev. Tu se namreč vedno zatakne!

Sama sem doživela veliko nespoštovanj pri prenosu strokovnega dela v urbanizacijo prostora. V večini primerov se posegi v prostor izpeljejo nekako mimo izdelanih vrednostnih in tudi normativnih aktov. Na tem mestu ne bi ugotavljala, zakaj je tako, je pa v pahljači zapletov splošno znano, da ima v našem urejanju prostora investitor (pre)veliko ali celo vso moč; »uniči« lahko tudi tisto, kar smo strokovnjaki ocenili za visoko prostorsko, urbano ali arhitekturno kakovostno!

Južni del grajskega kompleksa v Štanjelu. Načrti za obnovo porušenega zahodnega palacija so narejeni. Pridobiti je treba še gradbeno dovoljenje in denar za prenovu!

Za Štanjel bi bilo idealno, če se odbrane kakovosti obstoječih strokovnih gradiv takoj vgradijo v nove prostorske dokumente (te bi morala država spomenikom kulturne dediščine, kakršen je Štanjel, posebej prilagoditi!). In te bi morali s posebnimi zavezami spoštovati in upoštevati prav vsi, najprej pa v strokovni smeri integralnega varstva nepremične stavbne dediščine prostorski planerji, urbanisti in arhitekti. Sicer se nepremični kulturni dediščini, narodovemu bogastvu - pa oprostite za mojo črnogledost - ne piše nič dobrega!

Dr. Jelka Pirkovič

Upam, da novi zakon o urejanju prostora daje osnovo za boljše razmere na tem področju. Menim, da ima zakon prav glede problemov v zvezi s prenovno stavbne dediščine mehanizme, ki jih bomo - upam - skupaj znali izkoristiti, da se tako območje kompleksnega varstva, kot je Štanjel, začne bolje urejati. V zakonu so namreč nastavki za določanje območij preno-ve in za določanje nadomestnih mehanizmov, ki bi jih lahko kombinirali z zakonom o varstvu kulturne dediščine. Zakon o varstvu kulturne dediščine namreč v 70. členu govori o tem, kaj se lahko ukrene, če lastnik ali lastniki na nekem objektu ne opravi(jo) nujnih del, ki so potrebna za njegovo ohranitev kot spomenika, torej da se na spomeniku že dela škoda. V takem primeru lahko občina ali država nadomestno posega z nujnimi deli. Pri nas še ni bilo konkretnih primerov za uresničitev take rešitve, toda nekje bo treba začeti. Če bi bil načrt za Štanjel že podprt v obliki širšega soglasja, bi lahko začeli reševati tudi čisto konkretne stvari.

Lenka Molek

Uprava RS za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo

Štanjel spada med naselja, v katerih so problemi ne samo, da je treba fizično obnoviti stari stavbni fond, temveč so tudi problemi naselja kot celote. Kadar nam predstavljajo Štanjel, gledamo podobo starega Štanjela. Novega štanjelskega naselja in njegovih lepot nisem na današnji predstavitvi opazila na nobeni prikazani sliki. Toda tudi za novi Štanjel bo treba razmišljati o sanacijskih ukrepih, o določenih izboljšavah, zgo-stitvah, dodatni opremini...

Veliko je dela, preden se pride do nekega dejanskega konceptualnega, prostorsko razvojnega dokumenta in nato še do izvedbenega dokumenta. Dr. Ljubo Lah je že nakazal idejo, da si je treba vizijo Štanjela predstavljati kot podobo, kako naj bi naselje Štanjel funkcioniralo kot celota. Ob tem je treba izpeljati tudi določene analitične, študijske in programske pred-priprave. Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj vidim kot nastavek takega dela, zelo veliko pa temu dokumentu še manjka o urbanizmu in o prispevku ur-banistične stroke.

Aleksandra Torbica

Dokument Smernice za izdelavo lokalnega razvojne-ga načrta za Štanjel in Kobdilj je sicer nastal v dveh tednih, vendar smo prej pregledali celotno dokumentacijo. Tako urba-nistično kot tudi dokumentacijo, ki je nastala z namenom va-rovati kulturno dediščino. V času, ki smo ga imeli, smo posku-

ŠTANJEL IN KOBILJ

šali predvsem predstaviti koncept našega pristopa k delu. Ni smo se mogli osredotočiti na vse dele, zato smo se osredotočili samo na zgornji Štanjel. V samem dokumentu je zapisano, da je to princip za zgornji Štanjel in da bi bilo treba vse dele Štanjela obravnavati enakovredno. Tudi spodnji Štanjel ima stare zametke naselja, ima svoje lastne potrebe, ki jih je treba izluščiti.

Predstavitev dokumenta je bila zelo kratka. Če se študijo pregleda podrobneje, se vidi, da so nekatere stvari jasno nastavljene in povedane.

Tatjana Renner

Večkrat smo že povedali, da smo izhajali iz zelo širokega dokumenta z naslovom "Programska zasnova", ki so ga izdelovali kolegi, med njimi prof. Peter Fister, prof. Janez Koželj in dr. Darko Likar kot vodja. Strinjam se z gospo Lenko Molek, da so Smernice v tej fazi res bolj urbanistične narave. Še zdaleč pa ne obravnavajo samo tistih delov, ki so varovana kulturna dediščina ali spomenik. Mislim, da smo to tudi pokazali, ko smo povedali, da je območje razširjeno tudi na Kobdilj, ker je ta v vplivnem in celo v soodvisnem položaju s Štanjelom. Kobdilj smo uvrstili tudi med nekatere kratkoročne ukrepe. Bistvo vsega je, da smo presegle dosedanja zavarovana območja, ki dajejo legitimnost sedanjemu upravljanju, in da smo šli čez okvire zavarovanih območij, kajti ugotovili smo, da vrta ob vili Ferrari ne moremo obravnavati samo kot spomenik nacionalnega pomena, ne da bi ga obravnavali z vidika odnosa do najširšega prostora, ki vpliva na vrt, oziroma ko vrt vpliva na prostor zunaj.

V tem smislu je dokument urbanistični dokument. Strinjam se, da po tej naši zakonodaji ni nikamor umeščen, a prav to je cilj tovrstnih dokumentov. Ni nujno, da je dirigirano z vrha, da mora imeti vsaka lokalna skupnost tovrstni dokument. Vendar, če so razvojni problemi tako v nasprotju z drugimi varovalnimi težnjami, kot je v tem prostoru, in če lokalna skupnost pričakuje večja sredstva tudi iz drugih virov, potem mora vsako naselje imeti tovrstni nenormativni dokument, s katerim lahko dokaže, če zaprosi za sredstva, da se jih bo lahko vgradilo v prostor, ki bo imel dolgoročne učinke.

Normalno je, da Smernice še niso dolgoročni dokument, ker je bilo to nemogoče narediti. To sem jasno povedala v uvodu. So pa v njem izpostavljeni tisti elementi, ki omogočajo, da se zaustavi propadanje stavbnega fonda, da pridemo do dolgoročnega skladnega in celovitega dokumenta. In je nekakšno okvirno vodilo manjšim odločitvam, saj za večje odločitve nimamo vsega potrebnega denarja, nimamo vseh analiz in izhodišč. To namreč terja večletno delo.

Posamezni posegi, ki so lahko čisto podjetniške narave, kot je na primer tisti, ki ga je omenil Radovan Grapulin,

terjajo poslovne načrte. Na podlagi prostorskih analiz in so-glasja o nekem prostoru je treba narediti še ekonomske analize, analize o upravičenosti naložb itn... To je tista ključna faza, v kateri bi se tak interdisciplinarni pristop moral vključiti v vse nadaljnje procese. Vsi strokovnjaki, od tistih za kulturno dediščino, urbanistov ... bi se morali vključiti, saj je te stvari nemogoče delati enostransko.

Naj še dr. Ljubu Lahu odgovorim na njegove predloge, da so v Smernicah v celoti upoštevani, saj je med ukrepi navedena ustanovitev lokalnega muzeja prav z namenom, o katerih je govoril.

Dr. Darko Likar

Izdelava Programskih zasnov na Fakulteti za arhitekturo je trajala pol leta, kar je za izdelavo takega dokumenta malo časa. Ker sem s prof. dr. Petrom Fistrom sodeloval pri obnovi vseh slovenskih mest, ki po svoji atraktivnosti izstopajo, lahko zagotovim, da so Programske zasnove za Štanjel najzahtevnejša, najpopolnejša osnova, kar jih lahko dobite. Ustavili pa smo se pri gospodarskih osnovah, ker Slovenija na tem področju še ni delovala. Naredili smo tudi napako, ker nismo operativno pokazali, kako je mogoče ta dokument uporabljati v praksi...

Zaustavitev propadanja stavbnega fonda je proces, ki vsebuje tudi gospodarski vidik. Ustavitev procesa propadanja je prevelik finančni zalogaj, zato smo navedli prednosti, vrednote za vse območje - tudi za Kobdilj - in za vse objekte. Ne samo za stare objekte, temveč tudi za starejše. Ovrednotili smo, kateri so arhitekturno zanimivejši kot resurs. Stavbe in druge nepremičnine so naše orodje in sredstvo za ustvarjanje nove skupnosti.

Bolj natančno Programskih zasnov ne bi bilo mogoče obdelati. Upoštevali smo tudi to, kar so nam očitali strokovnjaki Evropske skupnosti na nekih drugih podobnih projektih. Priznali so, da smo v Sloveniji sicer uspeli kakovostno ohraniti površine, očitali pa so nam pomanjkljivosti, ki so bolj dinamične narave. Zato smo Programske zasnove poskušali sestaviti tako, da smo upoštevali stališče, po katerem pod nobenim pogojem ne smemo domačega prebivalstva izgnati iz naselja. Predvidevamo pa, da bo čez nekaj let na to območje velik naval obiskovalcev in prebivalcev. Zdaj je problem, da se za ta prostor nihče ne zanima, čez čas pa bo prav nasprotno. A tudi tistih nekaj vikendašev, ki so že naseljeni v Štanjelu, ne smemo pregnati. Preprečiti pa moramo, da se drugi ne bodo masovno naseljevali.

Ugotavljali smo, kakšne možnosti ima Štanjel. Vse funkcije smo med seboj tako koordinirali, da bi lako domačini imeli kar najboljše pogoje za življenje. Pričakovali smo, da se bo naše delo nadgrajevalo, saj smo bili izredno močna ekipa.

Poskus nadgrajevanja na strateškem nivoju ne sme biti poenostavitev do sedaj narejenega načrtovanja. Napredek dosežemo, ko na enostaven, uporabnikom prijazen način vključimo strokovno najzahtevnejše spoznanje v operativno uporabo.

Če ni dokumenta, je v tujini praksa, da vzamejo v roke zemljevid in se ob njem dogovorijo o strategiji. Ko je strategija dogovorjena, ji sledijo. Pri nas pa enostavno zmanjka energije, pobude, da bi naredili nek enostaven dokument, kateremu bi sledili.

Lenka Molek

Ko sem omenila, da mora Štanjel funkcionirati kot celota, sem imela v mislih tako staro kot novo naselje. Že danes je zanimanje za parcele v bližini Štanjela veliko. Ljudje kupujejo zemljišča, ki so zunaj ureditvenega območja, spomeniška služba pa mora pisati pogoje za gradnjo, kjer je ne želi. Veselje do gradnje v vplivnem območju starega jedra je večje, kot je veselje za oživiljenje tega. Posebno v južnem delu je precejšnje število parcel že prodanih in po veljavni urbanistični dokumentaciji je tam seveda možna gradnja. Zato predlagam, naj se kakršen koli dokument, ki ureja ta prostor, sprejme čim prej, da se tudi na tej osnovi spremenijo dokumenti, ki sedaj formalno dopuščajo marsikaj.

Mi lahko razglabljam o akademski ravni o viziji priprave zasnove planskega dokumenta čez dve leti ali čez več let. Vendar se bojim, da bo takrat novi Štanjel še večji. Novi Štanjel je nastal pač zato, ker se v starem Štanjelu ni dalo živeti. In bojim se, da se bo ta trend še okrepil.

Etbin Tavčar

predsednik Ustanove Maks Fabiani v Štanjelu

Skupna razvojna strategija se v vseh debatah vrti okrog težnje po življenju v Štanjelu, naj bo to v širšem smislu ali v ožjem, v spomeniško še posebej varovanem območju. Ta težnja ni nova. Vseskozi je bila, vendar nismo nikoli uspeli doseči ne politične, ne strokovne pa tudi ne širše volje, da bi se to zgodilo.

Za osvežitev spomina bom kronološko opisal štiri konkretne primere, s katerimi se je v zadnjih letih zelo zavzelo ukvarjala s Štanjelom Ustanova Maks Fabiani.

Prvi je primer umestitve osnovnošolskih programov v poslopje gradu, ki je Fabianijeva dediščina. Vedeli smo, da je treba grad obnoviti in to je bila aktualna naloga, ki je terjala konkretno akcijo. V ustanovi smo prostovoljno organizirali delavnico, s katero smo pokazali, kako bi to naredili. Odziv oziroma rezultat te delavnice pa je bil domala nič. Šola je dobila drugo lokacijo, s problemom gradu pa se še danes spopadamo.

Drugi primer je ureditev Fabianijeve sprehajalne poti. Problem je nastal pri zbiranju sredstev za to akcijo. Po svojih močeh smo poskušali to rešiti in v sodelovanju s Pilotnim projektom Kras dobili investitorja. A zanimivo je, da investitorja

nismo dobili doma, v Sloveniji, ampak smo ga dobili v Kanadi... Sprehajalno pot smo sicer uredili, vendar bi rad opozoril na odnos politike in stroke do konkretne akcije, ki je bila na srečo uspešno izpeljana.

Tretji primer je podiplomski študij politehnike, za katerega se je ustanova lotila podobnega projekta v podobnem kontekstu kot pri poskusu umestitve osnovne šole v graščino. Kot veste, se je tudi ta projekt izjalovil. Politehnika je morala od tega prostora odstopiti. Po moji presoji je to velika izguba, saj bi umestitev visokošolskega študija v Štanjel pomenila eno izmed dejanj, ki bi pripeljala življenje v zgodovinski del Štanjela.

Četrty primer ni čisto neposredno vezan na ustanovo Maks Fabiani in se tiče nadaljevanja Programskih zasnov, ki jih je podrobneje predstavil dr. Darko Likar. Tudi ta projekt je dobil nadaljevanje pod vodstvom prof. Janeza Koželja in bil sprejet v fazi osnutka v Občinskem svetu občine Komen. Procedura po veljavni zakonodaji bi se morala nadaljevati na državni ravni, toda kot začarano je spet zmanjkalo politične ali strokovne volje ali financ in stvar je obtičala na ravni sprejete osnutka urbanistične zasnove za naselji Štanjel - Kobdilj.

Moj namen ni razglabljati, zakaj akcije niso uspeli, ampak samo pokazati, da volja in pripravljenost s konkretnimi dejanji za razreševanje problemov v tem prostoru je, vendar samo do določene stopnje. Potem nastopi nekakšna izčrpanost, ki vodi v bolj ali manj negativno smer.

Dr. Jelka Pirkovič

Ves čas se vrtimo okrog vprašanja, kako na kratki rok vplivati na spremembo v dogajanju v tem prostoru. Bo gospa Valentina Lavrenčič morda povedala, na kakšen način bi bilo možno tudi to rešiti?

Dr. Živa Deu

Moje razmišljanje tukaj so sedaj so zagnili temni oblaki. Ne najdem se več...! Dokument, ki je bil danes predstavljen, naj bi bil nekakšno osnovno izhodišče, povzeto iz gore strokovnih podlag, tudi iz Programskih zasnov. To naj bi bilo izhodišče, za katerim stojita stroka in prav tako tudi lokalna skupnost. Dokument naj bi bil osnova za izdelavo prostorskih dokumentov in urbanističnih dokumentov. Ti bi služili za izdelavo aktov, po katerih se bo Štanjel v bodoče urejal. Ali je tako ali ni?

Valentina Lavrenčič

Ministrstvo za okolje, prostor in energijo

... Ali je zmanjkalo denarja, vprašujem Etbina Tavčarja? Ali je ta projekt vključen v prostorske dokumente? Pri vsej tej analizi tudi pogrešam, kakšna je planska karta ali analiza stanja med tem, kar ste vi na delavnici naredili, in tistega, kar sedaj v občini Komen za naselje Štanjel velja... In kako to preseči?

ŠTANJEL IN KOBILJ

Tatjana Renner

To je izhodišče za planske oziroma urbanistične dokumente. S tem, da se nova zakonodaja popolnoma menja. Urbanistično zasnovo smo začeli na predlog Mojmira Preloga. Financiranje urbanistične zasnove smo zagotovili iz sredstev Sveta Evrope. Ta sredstva bi nadomestila finančni vir občine. Vendar smo to urbanistično zasnovo tisti, ki smo zadolženi za uresničevanje tehnične pomoči Sveta Evrope, prekinili. Ko je namreč postalo očitno, da ta dokument ne bo uresničil pričakovanj, ki jih je Svet Evrope poskušal utemeljiti s svojimi navodili, so to zahtevali strokovnjaki Sveta Evrope in v pomoč angažirali strokovnjake iz Belgije. Zato so Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj narejene po strukturi, ki jo uporabljajo v tujini za razreševanje problemov, ki so podobni našim.

Spomnili se boste, da smo poskušali med nastajanjem urbanistične zasnove zbrati na razpravi vse strokovnjake, da bi integralno varstvo in konzervatorje tvorno povezali z urbanisti. A nam ni uspelo. Tu ni bil problem urbanistov, temveč je bil problem druge sfere, ki naj bi dala izhodišče, da bi skupaj z urbanisti prišli do splošnega urbanističnega okvira. In v tem osnutku med kartografskim delom urbanistične zasnove, ki je bil predložen Občinskemu svetu občine Komen, ni - na primer - zasnove varstva kulturne dediščine.

Tega ne želim problematizirati. Hočem samo povedati, da ni bilo dovolj strokovnih podlag, po katerih bi lahko rekli, kakšno vrednost ima na primer obzidje, prostor pred obzidjem, za obzidjem, to kar smo poskušali dobiti iz vseh tistih dokumentov, ki so nastajali v sklopu programske zasnove. In dejansko, kot pravi dr. Živa Deu, ta stvar sploh ni nova. Je samo povzetek vsega, kar je bilo narejeno v preteklih letih in izoblikovano v neko obliko, ki jo Svet Evrope in vsi tisti, ki varujejo kulturno dediščino in ki so zadolženi za njeno varovanje, umeščajo v tovrstne dokumente. Sedaj je na nas - na državi Sloveniji, da se odloči, ali bo šla v to smer ali ne! In o tem je treba doseči soglasje.

Spomniti pa moram še na vprašanje: ali je možnost, da Štanjel pridobi znatna strukturna sredstva in na podlagi katerega dokumenta?

Nataša Kolenc

samostojna arhitektka, Kamnik

Žal mi je, da udeleženci te okrogle mize niso dobili dokumenta "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj" pred današnjim srečanjem - da bi ga lahko vsi natančno prebrali ter dojeli bistvo njegove vsebine! Iz današnje kratke predstavitve ni bilo mogoče izoblikovati objektivne predstave o njegovi vsebini in o dokumentu tudi produktivno razpravljati.

Sama sem v projektu sodelovala v njegovi začetni, pripravljalni fazi in imela tako predhodno možnost pridobiti nekoliko bolj poglobljen vpogled v vsebino oziroma cilje projekta.

Še kratka replika na temo, o kateri je govorila gospa Lenka Molek: problematika relacije novi - stari Štanjel ni bila prezrta. V prvi fazi projekta je bila vsebina zastavljena nekoliko drugače, razdeljena na pet najbistvenejših tematik, povezanih s Štanjelom. Eden od tematskih sklopov je bil posvečen tudi omenjeni problematiki - z identificiranjem stanja in nakanami smermi ukrepanja.

Smiselno bi bilo torej, če bi imeli vsi zainteresirani vpogled v oba dokumenta: danes predstavljene Smernice, kot tudi predhodno gradivo. Na tak način bi bil omogočen celovit pogled na (v okviru tega projekta) obdelano vsebino ter možna diskusija o rešitvah, ki jih Smernice ponujajo.

Mag. Gojko Zupan

državni podsekretar in pomočnik direktorja v Upravi RS za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo

Opomba Nataše Kolenc je bila prva konkretna opomba danes in se mi zdi na mestu! Za okroglo mizo nas je zbranih več ljudi, kot je vseh prebivalcev v starem Štanjelu. Samo Ministrstvo za kulturo je v zadnjih petih letih zagotovilo za prebivalce v starem Štanjelu več kot dvesto milijonov tolarjev, kar pomeni, da je prišlo na vsakega prebivalca več kot štiri milijone tolarjev.

Pred leti smo imeli v Škofji Loki veliko mednarodno srečanje o prenovi mest. Tam so nam tuji strokovnjaki najprej očitali, da imamo veliko in celo preveč papirjev. To velja tudi za naš Štanjel. Zanimivo je, da obstajajo zakonodajne zadeve, iz katerih je treba povzeti neke strokovne, obvezne vsebine. Nihče ni povedal, ali so povzete ali niso. Kakor sklepam po današnji debati, niso! Za nekoga je šest mesecev za analizo po štiridesetih letih izdelovanja analiz o isti zadevi še zmeraj premalo. Hkrati pa slišim, da so bile te stvari pripravljene v dveh tednih.

Bistveno je, da udeleženci pred prihodom za omizje nismo dobili nobenega povzetka o dokumentu Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj in sedaj na pamet razpravljamo ter nekoliko improviziramo. Razpravljamo, kako je treba dati staremu Štanjelu nove vsebine. Kako njegovim petinštiridesetim ali petdesetim prebivalcem, ki že imajo državni muzej: etnološko zbirko, Spacalovo galerijo, dve prodajalni suvenirjev, turistično pisarno, vrt s sprehajalno potjo,... dati še ne vem kaj! Najprej naj začnejo uporabljati in izkoriščati tisto, kar imajo. Tako svoje stališče lahko podkrepim z naslednjo resnično anekdoto.

Pred nedavnim smo imeli diplomatski sprejem tu, v Štanjelu. Lokalni vodič nas je najprej peljal v štanjelski grad in rekel: "Tukaj so pa slike nekega Lojzeta Spacala. To je en slikar, ki se približuje abstrakciji". Potem je obiskovalce odpeljal do obnovljene fontane pred Kraško hišo in rekel: "Sedaj se nam pa mudi in za Fabianijev vrt nimamo časa!"

Mislím, da bi bilo treba v starem Štanjelu za začetek nekoliko skrčiti število prioritet na štiri ali pet privlačnih vsebin in ne načrtovati že sedaj dvajset in še več prenovitvenih vsebin. Zgolj pilotnih projektov s strateškimi cilji v barvah in v fotografski obliki ne rabimo. Rabimo tisto, kar bi moral narediti konservator ob vseh pilotnih projektih, skupaj s knjižicami o kuharskih receptih in podobnim - en preprost leporello: Ta in ta hiša v Štanjelu je idealno preurejena, tu in tu so pa "krasna" aluminijasta vrata, na katera seveda ne znajo vplivati ne urbanistični dokumenti ne kdor koli drug. Ker v Štanjelu še vedno lahko dela vsak po svoje. Še vedno, kljub obilici narejenih in sprejetih dokumentov!

Ne delajmo si iluzij, da bomo stari Štanjel ponovno poselili z ljudmi, ki so si na južni strani, pod štanjelskim gričem, sezidali velike hiše z velikimi okni ob vinogradih. Nehajmo postavljati krute urbanistične pogoje! Najbližji primer, kjer so brez mednarodne pomoči ohranili neko naselje, in to Slovenci s svojim zasebnim denarjem, je Grožnjan v Istri na Hrvaškem. Tam so dali visoko izobraženim in osveščenim ljudem možnost, da se naselijo. Država je najprej naredila tisto, kar je osnova pri takih projektih: uredila je lastnino in jo podržavila. Mimo tega ne more uspeti nobena strategija, tudi belgijska ne. Tako delajo povsod drugod. Tudi na Dunaju, kjer neko fasado prenovijo v treh mesecih in mimo lastnika, če ta nima denarja, ne pa šele v štiridesetih letih. Zato je treba, tudi v našem primeru, dovoliti tistim, ki prinašajo svoj kapital, da pridejo v Štanjel. To pa ne pomeni, da bodo v vasi lahko gradili, kakor se jim bo zahotelo! V Štanjelu poznamo ljudi, ki so tudi z državno pomočjo, s svojim denarjem, z lastnim znanjem in z znanjem prijateljev arhitektov v tem starem naselju naredili idealne prenove. Ni treba, da reklamiramo druge ljudi; tiste, ki jih v tem ambientu in v tem prostoru ni več.

Utopično je zgolj povabiti Belgijce, saj v štirinajstih dneh ali v enem mesecu ne morejo doumeti vseh strukturalnih zadev in posebnosti našega prostora, vključno z obmejno lego, in z lažnivimi statističnimi podatki, ki govorijo o tukajšnji brezposelnosti, ko pa vendarle vemo, koliko tukajšnjih ljudi dela na črno v Italiji. Določenih stvari statistika in kartno gradivo namreč ne pokaže. In kartnega gradiva, mislim, je že vrh glave zadosti. Gradivo je sicer idealno; vendar naj ga najprej skrbno pregleda ožje strokovno omizje, kjer naj se soočijo pogledi sektorskih strokovnjakov. Potem naj sledi medsektorsko soočenje in usklajevanje. Ne pa, da se nas takoj skliče veliko število v predragi zasedbi. Smo predragi državni uslužbenci, da bi se nas po petdeset skupaj zbiralo za obravnavo nekega gradiva, sicer predstavljeja s krasno sodobno tehnologijo, a šele za samim omizjem, namesto, da bi ga pred pogovorom, kakršen je današnji, najprej v miru prebrali in preštudirali. Prav zaradi tega danes o prikazanem in predstavljenem dokumentu ne morem dati konkretnih pozitivnih ali negativnih ocen.

Dr. Jelka Pirkovič

Zame je praktičnih rešitev problema, ki ga je navedel mag. Gojko Zupan, da vsi dobimo besedilo obravnavanega dokumenta v elektronski obliki na svoje naslove in da določimo rok za sporočanje pripomb na njegovo vsebino.

Tatjana Renner

Predvidevali smo, da bo gradivo "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj" prevedeno in razmnoženo pred okroglo mizo in da vam ga bomo lahko pravočasno poslali. Pa se je zataknilo pri prevajanju!

Niko Jurca

Upravne službe, Mestna občina Nova Gorica

Končno je bilo povedano nekaj ključnih in bistvenih stvari, končno smo se lotili problema. Naloga, kot je izdelava Smernic, je hvalevredna in dobrodošla. To so odlične strateške vaje. Vendar je slabost tega dokumenta, da ni operativen. Operativen bi lahko postal samo, če bi bil to prostorski izvedbeni dokument. Vse ukrepe lahko uresničujemo le na osnovi urbanistične izvedbene dokumentacije. Na žalost pa je res, kar je povedala kolegica Lavrenčičeva, da si od novega zakona kaj bistveno novega žal ne moremo obetati, ker še vedno ne razrešuje največjega problema, to je težav z lastninsko strukturo, zaradi česar ne moremo pridobiti investitorjev. Urbanistično izvedbeno dokumentacijo delamo lahko samo z investitorji in za investitorje. V Štanjelu pa imamo kup lastnikov - na papirju, odsotnih, razseljenih - katerim njihova lastnina, ki je hkrati tudi naša kulturna dediščina, pred njihovimi očmi in našimi očmi žalostno in hitro propada. A lahko bi imeli investitorje, ki bi to propadanje zaustavili, objekte obnovili in jih oživili, pa ne morejo postati njeni lastniki. Zakon o urejanju prostora je imel v osnutku elemente za razreševanje tega problema. Ukvarjal se je z vprašanjem o zajemanju rente oziroma z vprašanjem o prirastkarnini in je skozi to vnesel princip korenčka in palice, ki bi ta problem lahko reguliral ali eliminiral. Vendar so to pozneje iz besedila izločili. Zato je veljavni zakon, tak, kot je bil sprejet, ne le delno invaliden na področju regionalnega planiranja, ampak ima še vedno hibo, da se ključnega problema, ki ga povzroča indiferentnost lastnikov nepremičnin, sploh ne loteva.

Kaj bi morali v Štanjelu doseči? To, da se lastnikom enostavno ne bi izplačalo, da jim lastnina propada, in bi se zaradi tega po čim krajši poti sami potrudili znebiti se take lastnine. Potem bi lahko šele taka lastnina prišla v roke tistim, ki bi želeli in zmogli kaj iz nje narediti. Seveda pa bi tudi zanje jasno veljale po eni strani vse omejitve, ki varujejo kulturno dediščino, in vse tiste usmeritve, napolnile in omejitve, za katere skrbijo prostorski planerji in urbanisti. Mislim, da pri tem ni ključna težava razhajanje oziroma težko komuniciranje med urejevalci prostora in skrbniki za kulturno dediščino. To so lahko akademska vprašanja. Bistveno je, kako dokumente narediti operativne. To pa lahko naredimo samo na tak način, da obvladamo tudi vprašanja lastnine. Drugače ne gre!

ŠTANJEL IN KOBDILJ

Dr. Jelka Pirkovič

To je ključno! Brez vpliva na lastninsko pravico ne gre. Mislim pa, da tudi zakon o varstvu kulturne dediščine daje že v sedanji obliki možnosti, da se na tem področju nekaj naredi.

Dr. Ljubo Lah

Na pomembne in ključne probleme sta pravkar opozorila dr. Jelka Pirkovič in Niko Jurca. Prepričan sem, da urbanistična zasnova, tako kot se je pri nas uveljavila kot zvrst planskega dokumenta, ne razrešuje problemov, ki se v Štanjelu pojavljajo. S takim dokumentom ni mogoče razrešiti gospodarskih, socialnih, lastniško-pravnih problemov. To je pač primarno prostorski - planski dokument. Zato je treba javno izraziti pričakovanje, da bodo akterji prenove Štanjela bili v prihodnosti sposobni podpreti dokument, ki ni normativne narave (torej takega, kot ga ne predvideva zakonodaja). Zanima me, kje so zadržki, da se - recimo - država ali lokalna skupnost ne bi zavezali upoštevati tovrstnega dokumenta, ki ni normativne narave. Ali obstaja pravna ovira?... Saj smo imeli podobne probleme pri popotresni obnovi Posočja, a so bili učinkovito in uspešno premagani s hipotekarnimi vlaganji.

Dr. Jelka Pirkovič

Tudi to se da v okviru pismenih rešitev pripeljati naprej, če je volja. A te volja manjka!

Duška Švagelj

skrbnica zbirke v Spacalovi galeriji

Vprašala bi mag. Gojka Zupana, ki je prej rekel, da sta v Štanjelu dva državna muzeja. Katera dva?

Sama skrbim za Spacalovo galerijo, a ubadamo se s takimi banalnostmi, kot je na primer žleb na strehi grajske stavbe, v kateri je galerija... Problem zamakanja sten, talne vlage, žlebov, obstaja že vrsto let, a se odgovornost za reševanje (in s tem financiranje) prenaša iz ramen na ramena: muzej na občino, občina na državo. Država ne vlaga v vzdrževanje objektov, tako da se vedno vrtimo v začaranem krogu!

Mag. Gojko Zupan

Rekel sem, da so v Štanjelu državni muzej in etnološka zbirka, dve prodajalni spominkov, pa turistična pisarna in prodajalna domačih proizvodov. Že to kaže, da bi se lahko polovica ljudi, ki danes stanujejo v Štanjelu, preživela s tem.

Ideja o razvijanju gospodarstva in novih tehnologij je za Štanjel idealna, ampak dokler niso urejeni ne javni promet ne infrastruktura, pa pošta, trgovine in še kaj, obiskovalci v Štanjel ne bodo prišli. Mi nismo primerljivi z Dansko, ki je vsa preprejena s cestami, s turističnimi stezami, z železnico in z vlaki - a ne praznimi, kakor je to pri nas. Neke stvari, ki so pri njih samoumevne, so pri nas idealistične, zato ne moremo njihovih receptov direktno prenašati v naš prostor zato, da bodo obiskovalci sem prišli in potem - seveda - tudi odšli... Če hoče obiskovalec v državni muzej in naleti na polomljene stopnice, na nekaj starih avtomobilov, sredi elitnega trga na cisterne, pa na kontejner za plin itn., ga bo to hitro odvrnilo, da se sploh poda do muzeja. Muzej je eden izmed neizkoriščenih kapitalov v starem naselju.

Valentina Lavrenčič

Zdaj smo res prišli do ključnega problema! Že sama sem ga prej nakazala, Niko Jurca ga je osvetlil.

Približno enako število let, kot smo čakali na prostorski zakon, čakamo tudi na zakon o davku na nepremičnine. Vemo, kakšna je praksa na področju prostorskega načrtovanja. Tudi kadar so bile urbanistične zasnove še tako idelane, četudi so bili vsi prostorski izvedbeni akti še tako odlično izdelani, strokovni, podprti s stališči vseh resorjev, do izvedbe marsikdaj ni prišlo. Do tega ni prišlo, ker ni bilo investitorja ali pa zato, ker se ni dalo pridobiti vseh zemljišč.

Ko se tukaj pogovarjamo o problemih v zvezi s Štanjelom, mi je žal, da se pogovarjamo samo o težavah tega kraja. Mislim, da je v Sloveniji kar nekaj podobnih biserov, kakršen je Štanjel. In vsa ta naselja (Vipavski križ, Šmartno ...) so imeli v preteklosti vsi prostorsko izvedbeno dokumentacijo, pa se ni nikjer nič zgodilo. Zato sem že v uvodu povedala, da se ogromno pričakuje od zakona o urejanju prostora, saj je na novo vzpostavil odnose, ki bi sicer že morali biti vzpostavljeni. Še vedno pa ne bo reševal zemljiške politike, oziroma ne bo mogel rešiti davka na nepremičnine. In tudi prirastkarnina, dokler je še bila v zakonu, ne bi rešila problema. Prirastkarnina je po žepu udarila samo tiste, ki so posegali na kmetijska oziroma gozdna zemljišča, se pravi zunaj stavbnih zemljišč. Zato problem Štanjela - urediti staro naselje - s prirastkarnino, žal, ne bi bil rešen.

Želim, da bi zgodba o Štanjelu dobila nadaljevanje. Najprej skozi urbanistično zasnovo, ki je sestavni del strategije prostorskega razvoja neke občine, nato pa bi dobila svoj značaj v širšem kontekstu prostora. Štanjel bi lahko postal skupaj z Lipico, s Škocjanskimi jamami in še s čim drugim, tudi s kasnim čezmejnim naseljem, osnovna značilnost in vrednota Krasa. Želim si, da bi predvsem ljudje, ki so se pred petdesetimi leti in manj iz starega naselja preselili v dolino, začutili

vrednoto, ki jo ima stari Štanjel, in da bi se njihovi vnuki, kolikor bodo za to še možnosti, začeli naseljevati nazaj v staro naselje na griču.

Tatjana Rener

Soglašam z gospo Valentino Lavrenčič in z določenimi usmeritvami za naprej. Namen današnjega pogovora je bil, da po predstavitvi Smernic za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobilj vse strokovne službe in vsi za to poklicani državni resorji temeljito preštudirajo vse, kar je napisano, in sporočijo svoje pripombe in dopolnitve, da jih vgradimo v Smernice.

Opomniti moram še enkrat, da je eden izmed nezanemarljivih namenov tovrstnih dokumentov tudi pridobitev tujih sredstev, na katera lokalna skupnost zagotovo računa. Toda, če bomo pri tem integralnem pristopu še nekaj mesecev čakali drug drugega in nič naredili, se lahko odpovemo možnemu večjemu finančnemu viru. Le s parcialnimi in z zasebnimi finančnimi viri pa si lahko pomagamo samo do določene mere. Kajti že samo infrastruktura in javni prostori terjajo ogromna sredstva. In ne moremo računati na to, da bo potencialni investitor sam vlagal v javni del.

Tu lahko Štanjel pridobi, če bodo državni resorji pravilno odreagirali in se prek lokalne skupnosti umestili skozi regijo. Danes ste videli, da smo Štanjel umestili v širši prostor in njegov kontekst. Manjka samo še soglasje k temu na nacionalni ravni. In od tega je zagotovo odvisna dinamika nadaljnjih korakov.

Pa še opomba tistim, ki ste opozorili, da so Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobilj samo programski dokument. Res so programski dokument, hkrati pa so tudi zelo izvedben dokument s tistimi nujnimi vzdrževalnimi ukrepi, ki so v njem našteženi. Med njimi tudi, na primer, zares strokovno vodenje obiskovalcev po Štanjelu!

V Matavunu je bila okrogla miza revije Kras in JZ Park Škocjanske jame

V informacijskem centru Parka Škocjanske jame je bila 26. novembra 2002 odmevna okrogla miza revije Kras in Javnega zavoda Park Škocjanske jame z naslovom "Pomen učnih poti za vrednotenje in varovanje naravne in kulturne dediščine v parkih in zavarovanih območjih". Pokroviteljica omizja je bila Slovenska komisija za Unesco. Uvodnih poročil in pogovora se je udeležilo več kot 70 strokovnjakov, načrtovalcev in upravljalcev učnih poti iz Slovenije in Italije. Pogovor je vodila in povezovala direktorica urada Slovenske komisije za Unesco Zofija Klemen Krek. V uvodu je orisala pomen pred tridesetimi leti v Unescu sprejete Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine in spomnila, da so bile pred šestnajstimi leti Škocjanske jame vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine. Devetim uvodničarjem se je v pogovoru za omizjem pridružilo sedemnajst poročevalcev in razpravljalcev.

V nadaljevanju objavljamo, kakor smo napovedali v 56. številki revije Kras, uvodna poročila ter izbor razprav za omizjem. Razprave, ki v nadaljevanju niso bile uvrščene v izbor za objavo, bomo uporabili oziroma predstavili v naslednjih izdajah Krasa, v katerih bomo objavljali tematiko o učnih poteh pri nas in o njihovem prispevku k spoznavanju, vrednotenju in ohranjanju naravne in kulturne dediščine pri nas.

Bralcem se hkrati opravičujemo, ker okrogla miza nismo predstavili že v 57. številki revije Kras. Pomemben del uvodnih poročil in razprav smo morali rekonstruirati iz videozapisa in s pomočjo samih poročevalcev in razpravljalcev. Dve izmed treh posnetih zvočnih kaset iz pošiljke, ki so bile poslani reviji Kras, so se namreč na poti neznanu kako izgubile!

OKROGLA MIZA

POMEN UČNIH POTI ZA VREDNOTENJE IN VAROVANJE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Uredništvo

Zakaj se je Slovenska komisija za Unesco kot pokroviteljica okrogle mize odločila za tak strokovni pogovor? Ker so se učne poti v parkih in zavarovanih območjih pa tudi drugje po državi pokazale za uspešen način neposrednega seznanjanja in spoznavanja prebivalstva z našo kulturno in naravno dediščino, da ljudje dediščino ustrezno vrednotijo in cenijo in da jo s svojim ravnanjem tudi pomagajo ohranjati in varovati. Na to so opozorile uvodne besede **Zofije Klemen Krek** iz Slovenske komisije za Unesco in državne podsekretarke iz Ministrstva za kulturo dr. **Jelke Pirkovič**. Na kaj je treba paziti pri snovanju in urejanju učnih poti, pa je spregovorila mag. **Breda Ogorelec** iz Agencije RS za okolje Ministrstva za okolje, prostor in energijo.

Omizju so bile predstavljene učne poti v parkih in zavarovanih območjih. Vodja službe za razvoj v Javnem zavodu Park Škocjanske jame **Vanja Debevec Gerjevič** in vodja naravovarstvene in nadzorne službe v tem zavodu **Tomaž Zorman** sta opisala in s projekcijo slik pokazala šolsko učno pot v parku in izobraževanje obiskovalcev s to potjo. Dve učne poti v Triglavskem parku je orisal pomočnik direktorja tega javnega zavoda **Martin Šolar**, sistem učnih poti v Kozjanskem parku je predstavil in prikazal njegov direktor **Franci Zidar**, o Učni poti Nabrežina je spregovoril ravnatelj srednje šole Igo Gruden iz Nabrežine prof. **Zvonko Legiša**, knjižico oziroma učbenik o krasu z območja občine Devin-Nabrežina pa je predstavil kulturni svetovalec iz Trsta **Ruggero Calligaris**.

Na vprašanje, kakšne naj bodo učne poti, kako naj obiskovalce različnih starostnih skupin seznanjajo, jih usmerjajo in spodbujajo za pravilno vrednotenje predstavljene kulturne in naravne dediščine ter jih tudi oblikujejo v njune varuhe, so odgovorile še sociologinja in raziskovalka dr. **Ana Barbič**, pedagoška svetovalka iz Zavoda RS za šolstvo **Minka Vičar** in **Marija Zupančič Vičar** iz Svetovne komisije za zavarovana območja - IUCN.

V pogovoru za omizjem so sodelovali še drugi udeleženci omizja in sicer: direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame **Albin Debevec**, vodja krajevne enote Zavoda za gozdove Slovenije iz Sežane **Edvin Drobnjak**, **Romana Erhatic**

Okrogle mize o učnih poteh v parkih in zavarovanih območjih se je udeležilo več kot sedemdeset strokovnjakov, načrtovalcev in upravljalcev poti ter novinarjev.

Udeležence okrogle mize je pozdravil župan občine Divača Rajko Voytkovszky, dr.vet.med, kot domačin in jih povabil na ogled krasoslovne naravne poti Divaški kras.

Širnik iz Tehniškega muzeja Slovenije, državna podsekretarka v Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in predsednica sveta zavoda Kozjanski park mag. **Janja Kokolj Prošek**, akademik prof. dr. **Andrej Kranjc** iz postojnskega Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, predstavnik Turistične zveze Slovenije **Mitja Logar** iz Portoroža, **Špela Habič** iz Območne enote Zavoda za gozdove Slovenije v Postojni, namestnica direktorice v Uradu vlade RS za informiranje **Tatjana Lesjak**, **Tone Lesnik** iz Zavoda za gozdove Slovenije, Ljubljana, direktor družbe Mediacarso in izdajatelj revije Kras **Dušan Rebolj**, voditeljica regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj iz Štanjela **Tatjana Renner**, vodja turistične dejavnosti v Krajinskem parku Logarska dolina **Marko Slapnik**, **Tina Trampuš** iz Portoroža in župan občine Divača dr. **Rajko Voytkovszky**. Pisno razpravo pa je oddal še **Andrej Sovinc** iz krajinskega parka Sečoveljske soline.

Ker so uvodna poročila in predstavitev učnih poti v parkih in zavarovanih območjih v Sloveniji ter sklepne ugotovitve okrogle mize objavljene v nadaljevanju te izdaje Krasa, povzemamo le enega izmed dogovorov omizja. To je dogovor, naj se zbere podatke o vseh učnih in njim podobnih poteh, ki v Sloveniji vodijo mimo kulturne in naravne dediščine in ju predstavljajo. Predlagalo je, naj se upravljalci takih poti medsebojno povežejo in organizirajo v nekakšno interesno skupnost. Zavzelo se je, naj se v ustreznih oblikah predstavi vse vzdrževane učne in njim podobne poti v Sloveniji. In svetovalo je, naj se učne in njim podobne poti, ki predstavljajo našo kulturno in naravno dediščino, začne ponujati tudi kot turistični proizvod. Svoj prispevek v teh prizadevanjih poskuša dati tudi revija Kras, saj v tej izdaji že objavljamo prvi pregled učnih poti pri nas, ki ga je sestavila mag. Breda Ogorelec z Agencije RS za okolje.

SPODBUDITI VEDENJE IN ZAVEDANJE O NAŠI KULTURNI IN NARAVNI DEDIŠČINI

Zofija Klemen Krek

direktorica Urada Slovenske komisije za Unesco

Za današnjo okroglo mizo smo se odločili, ker menimo, da moramo v Sloveniji spodbuditi vedenje in zavedanje o naši kulturi ter kulturni in naravni dediščini. Ob trideseti obletnici konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (1972) bi želeli, da na primeru učnih poti poudarimo, kako izredno pomembno je za vsak narod skupno predstavljanje naravne in kulturne dediščine. Tudi za slovenski!

Kulturno in naravno dediščino je nemogoče strogo ločevati. Že sam naslov prej omenjene konvencije kaže na dejstvo, da v svetu obe dediščini obravnavajo skupno in da je delitev, kakršno imamo pri nas, prej izjema kot pravilo. Tudi v UNESCO so leta 1994 združili sektorja za varstvo svetovne kulturne in naravne dediščine v en center, medtem ko so ju v Sloveniji leto pozneje z zakonom - prav nasprotno - razdelili. In nastali sta dve ločeni upravi v dveh različnih ministrstvih - uprava za kulturno dediščino in uprava za naravno dediščino. Za takšno odločitev ni bilo mogoče najti nobenega pravega argumenta niti v UNESCO niti kje drugod. Nasprotno! Svetovni trend je na tem področju usmerjen v vse tesnejše sodelovanje in povezovanje kulturne in naravne dediščine.

Temu trendu želijo slediti tudi naši trije parki: Park Škocjanske jame, Triglavski narodni park in Kozjanski park. V teh parkih so že urejene naravoslovne učne poti, vendar smo prepričani, da bi morale tam nastati - in že nastajajo - tudi učne poti kulturne dediščine. S tem namreč želimo prispevati k večjemu poznavanju naše dediščine in spodbujati ponos nad tem, kar imamo. To je naše dostojanstvo in to dostojanstvo moramo ohranjati, ga spodbujati, kajti samo na taki osnovi smo tudi lahko enakopravni z drugimi in spoštljivi do kulture drugih narodov sveta.

Konvencija o svetovni kulturni in naravni dediščini posebej poudarja elemente, ki se nanašajo na izobraževanje splošne publike. Še posebej o tem, kaj pomeni za vse človeštvo ne samo svetovna dediščina ampak tudi, kaj pomeni zanj ohranjanje vsakršne dediščine. Bistvo tega je, da je ta naš delček naravne in kulturne dediščine sestavni del dediščine vsega človeštva. To naše vedenje in zavedanje, da je tako, bo zagoto-

vo pripomoglo, da se bomo bolj zavedali pomembnosti ohranjanja dediščine vseh, se zanjo zavzemali in cenili bogastvo kulturne raznolikosti doma in drugod po svetu.

Konvencija o varstvu svetovne naravne in kulturne dediščine je nastala leta 1972, ko jo je 28. novembra sprejela generalna konferenca UNESCO. Socialistična federativna republika Jugoslavija se je konvenciji pridružila leta 1975, Skupščina Republike Slovenije pa je to konvencijo ratificirala v paketu vseh UNESCO-ovih konvencij leta 1992.

To je ena izmed tistih konvencij v sistemu Organizacije združenih narodov, ki ima praktično največje število držav pogodbenic - že 172. V UNESCO imamo še nekaj konvencij, ki se zavzemajo za varstvo drugih vrst dediščin. V letu 2001 je Generalna konferenca UNESCO sprejela konvencijo o varstvu podvodne kulturne dediščine. Gre za varstvo in urejanje sistema varovanja dediščine pod vodno gladino, naj bo pod morsko gladino ali v rekah in jezerih. S to konvencijo pa je nekaj težav, saj je v nekaterih določilih neskladna z obstoječo Konvencijo o pravu morja, ki jo je Slovenija ratificirala. Neskladnosti bo zato treba podrobno preučiti in se odločiti glede možnosti ratifikacije.

Ena izmed najstarejših konvencij, ki je nastala leta 1970, je konvencija o prepovedi nezakonitega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastništva na te dobrine. Nanaša se predvsem na tako imenovano premično kulturno dediščino in je pomemben del varovanja kulturne dediščine kot take.

V okviru UNESCO je leta 1971 nastala še Konvencija o varstvu mokrišč mednarodnega pomena, in še posebej za vodni habitat - Ramsarska konvencija.

Pri obravnavi varstva kulturne in naravne dediščine pa ni mogoče prezreti Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru vojaškega spopada, ki jo skrajšano imenujemo Haaška konvencija. Ta ima v naslovu sicer samo kulturne dobrine, vendar je v zadnjih desetih letih prišlo do sporazumne ugotovitve, da države smiselno določila te konvencije uporabljajo tudi za naravno dediščino.

Leto 2002 je tudi mednarodno leto kulturne dediščine, mednarodno leto ekoturizma, mednarodno leto gorā. Treba je

**Uveljavljajo se ideje Sveta Evrope
o kulturnih poteh**

PROBLEMI DEDIŠČINSKE VZGOJE ZA KULTURNO DEDIŠČINO

Dr. Jelka Pirkovič

državna podsekretarka iz sektorja za kulturno politiko, sistem in evropske zadeve,
Ministrstvo za kulturo

Moja naloga je predstaviti problematiko dediščinske vzgoje za kulturno dediščino v našem okolju. Tema pedagogike na področju dediščine je pri nas razen redkih izjem na področju nepremične kulturne dediščine podcenjena. Za premično dediščino obstaja vrsta konkretnih programov, medtem ko so na področju predstavljanja in izkoriščanja dediščinskih vsebin za spomenike in nepremično dediščino programi žal še v začetnih fazah.

Vključevanje šol v izobraževanje za dediščino je eden izmed dobrih primerov, ki kažejo, kaj je na tem področju mogoče narediti. Cilj takega izobraževanja je vzgojna razsežnost, saj se učenci ne učijo samo spoznavati dediščino, temveč spoznavajo dediščino kot konkreten zgled za razvijanje tolerance, spoštovanja lastnega in drugih okolij, za razvijanje socialne kohezivnosti, saj je dediščina tisti element, ki omogoča identifikacijo posameznika z ožjo in širšo skupnostjo.

Državna podsekretarka v Ministrstvu za kulturo dr. Jelka Pirkovič je spregovorila o pomenu predstavljanja kulturne dediščine z učnimi potmi.

omeniti še to, da je v zaključnih dokumentih svetovne konference o ekoturizmu poudarjena pomembnost upoštevanja kulturne in naravne dediščine na področju turističnega planiranja.

Vzgoja in izobraževanje sta eden izmed tistih elementov, ki so posebej poudarjeni v konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine. Zato je pred tremi leti nastal UNESCO-ov priročnik o izobraževanju na področju varstva svetovne dediščine. V posebno zadovoljstvo nam je, da je pri nastajanju tega priročnika sodelovala tudi Slovenija. Naše šole, ki so vključene v UNESCO-ov Projekt pridruženih šol (ASP šole), so ustvarjalno sodelovale pri nastajanju tega učbenika. Priročnik je zelo kvalitetno pripravljen in je lahko izziv za vsako državo, da pripravi lasten priročnik za vzgojo in izobraževanje na področju varstva kulturne in naravne dediščine. Lahko smo upravičeno ponosni, da sta v priročniku tudi dve sliki, ki predstavljata Slovenijo.

Naj še povem, da je skoraj sto šol iz Slovenije vključenih v triletni mednarodni projekt ASP šol, ki se imenuje "Posvojimo spomenik". Menimo, da je ta projekt eden izmed tistih, ki ne samo skozi uradne učne načrte, skozi formalno izobraževanje, ampak mnogo širše prispeva k vzgoji in izobraževanju ne le mladih, temveč vseh prebivalcev Slovenije. S tem razširjamo spoštovanje in odnos do naše lastne dediščine in do svetovne dediščine.

UČNE POTI

○ pomenu učnih poti za spoznavanje in varovanje naravne dediščine je v uvodnem nagovoru spregovoril direktor JZ Park Škocjanske jame Albin Debevec.

Razvijanje primerne dostopa in razumevanja dediščine je izraz demokratizacije družbe. Pojem dediščine se vsebinsko in prostorsko širi. Stroka danes upošteva mnogo več, kot samo gradove, cerkve in podobne spomenike. Vedno bolj je pomembna dediščina v širšem pomenu: dediščina vsakdanjega življenja, ljudsko stavbarstvo in kulturna krajina. To so tiste stične točke z naravnimi parki, ki so pri nas kot vzgojna materija že prisotne, pa vendar še premalo izkoriščene.

Gospa Zofija Klemen Krek je na hitro predstavila pomen Unescovih konvencij pri pedagogiki dediščine, jaz pa bi opozorila na prispevek Sveta Evrope k temu in prispevek konvencij, ki so bile sprejete v tem okviru. To sta tako imenovana Granadska konvencija iz leta 1985, ki je namenjena varovanju stavbne dediščine, in konvencija iz leta 1992, ki varuje arheološko dediščino Evrope. Najnovejši prispevek pa je Evropska krajinska konvencija, ki povezuje vse ostale konvencije - vključno z drugimi prizadevanji na področju gospodarjenja s prostorom in na področju trajnostnega razvoja - v en sklop. Izredno pomembna dela te konvencije sta izobraževanje in razvijanje zavesti.

V tem okviru je treba opozoriti še na dve priporočili ministrskega odbora Sveta Evrope. Prvo se nanaša na področje vzgoje in izobraževanja za dediščino in priporoča državam, kako naj se na ravni financiranja, organiziranja in drugih zadev lotevajo tega problema. Drugo priporočilo usmerja države, naj vključujejo v pouk zgodovine tudi dediščinske vsebine. Zgodovina kot zgodovina osebnosti in dogodkov je sama po sebi suhoparna, če ne vključimo vanjo tudi praktičnih primerov iz okolja. Svet Evrope ima v tem okviru tudi podoben program,

Škocjan dobiva z muzejem etnološke dediščine (J'kopinov skedenj) in muzejem o zgodovini odkrivanja Škocjanskih jam (Jurjev skedenj) podobo muzejskega centra.

kot je Unescov "Posvojimo spomenik". Gre za program tako imenovanih dediščinskih razredov, ki so ga razvili v začetku osemdesetih let v Franciji, potem pa se je s pobudo Sveta Evrope razširil še na druge evropske programe. Namen teh programov je, da bi poleg vključevanja dediščinskih vsebin v redne kurikulumne na različnih stopnjah šolskega izobraževanja tudi med seboj povezovali države z neko obliko izmenjave med šolami oziroma šolskimi skupinami. Žal pa se Slovenija v ta program ni vključila. Eden izmed ključnih razlogov je, da pri nas pogrešamo tesnejše in boljše mesebojno sodelovanje šolskega resorja in varstva kulturne dediščine. To je tista šibka točka, na katero opozarjamo že dolgo časa, čeprav obstaja velika želja šolnikov, da se te vsebine vključijo v šolski program.

Zadnje čase se precej poudarja, da mora vzgojno poslanstvo šole temeljiti na razvijanju vrednot in da je v to nujno treba vključiti vzgojo o pomenu varstva dediščine. Pristojni za varstvo kulturne dediščine so naredili že kar nekaj poskusov. Eden izmed njih je tudi program tako imenovanih kulturnih poti. Uprava za kulturno dediščino je izdala vrsto vodnikov na različne teme, med katerimi je veliko zanimivih tudi za starejšo populacijo. Projekt izhaja iz ideje Sveta Evrope o kulturnih poteh. Žal pa ni prišlo do izrabe tega potenciala niti v šolstvu niti v turizmu.

Moram pa poudariti, da izjemno dobro razvijajo pedagoško dejavnost muzeji, ki se v zadnjem času zelo uspešno odpirajo navzven. To pomeni, da v svojih pedagoških programih ne predstavljajo samo svojih zbirk, ampak tudi začenjajo vključevati širše okolje v svoje pedagoško delo.

NARAVNI PARKI - INFORMIRANJE, INTERPRETACIJA, IZOBRAŽEVANJE

Breda Ogorelec

Uprave naravnih parkov na obiskovalce neredko gledajo predvsem kot na problem, ki ogroža njihov predmet varovanja - tako ugotavljajo strokovnjaki za nekatere narodne parke v tujini. Ob tem pa upravljavci parkov ne vidijo, da sami ne morejo uspešno varovati narave in da so obiskovalci lahko njihovi zavezniki. Zavarovana območja, še posebej naravni parki, so odvisni od širokega kroga institucij, organizacij in ljudi, domačinov in obiskovalcev od drugod. Zato postaja medsebojno komuniciranje vse pomembnejše

Informiranje, interpretacija in izobraževanje

V zavarovanih območjih se informiranje, interpretacija in izobraževanje pogosto prepletajo, pa tudi v vsakodnevem življenju sodobnega človeka izobraževanje ni več omejeno na šolske klopi. Zato teh treh pojmov v prispevku ne bomo ostro ločevali.

Informiranje obiskovalcev je potrebno, ker povečuje osveščenost in razumevanje vrednosti zavarovanega območja, na primer gorskega sveta, kraškega podzemlja ipd. Nadalje vpliva na odnos do varstvenih ukrepov, saj bodo ljudje, ki spoznajo grožnje naravi, lažje sprejeli omejitve (npr. svobode gibanja), ki so potrebne zaradi njene ohranitve. Zavarovana območja tudi niso zastoj; ponavadi se jih delno ali pretežno financira iz državnega ali občinskega proračuna, torej z denarjem davkoplačevalcev. Tudi zato je pomembno, da javnost podpira zavarovana območja. Z informiranjem lahko tudi neposredno zmanjšujemo vplive na naravo, saj - na primer - z ustreznim usmerjanjem obiskovalcev lahko zmanjšamo dostop do bolj ranljivih območij, zmanjšamo rabo naravnih virov.

Mnoga zavarovana območja po svetu so se zato odločila za pripravo komunikacijskih strategij, programov ali planov, ki jih pripravljajo na podlagi predhodnih posvetovanj.

Ko pripravljamo komunikacijsko strategijo naravnega parka, moramo najprej odgovoriti na temeljna vprašanja: kdo so ciljne skupine, kaj so naši cilji, katera so naša sporočila in katera orodja, mediji so najbolj primerni za posredovanje teh sporočil, rezultate pa moramo na koncu tudi ovrednotiti. Vprašati se moramo tudi, kdaj in kje naj obiskovalci dobijo informacije: še pred svojim obiskom naravnega parka, ob prihodu na vstopu ali na individualnih območjih znotraj parka (Kramarič).

Za učinkovito informiranje prilagodimo informacije posameznim udeležencem oziroma ciljnim skupinam. Te **ciljne skupine** v varstvu narave razvrščajo v sedem osnovnih skupin:

1. tisti, ki zemljo in naravne vire gospodarsko izkoriščajo (npr. kmetje, gozdarska podjetja, turistične agencije),
2. tisti, ki naravo uporabljajo nekomercialno (npr. prebivalci, lovci, ribiči, znanstveniki),
3. obiskovalci (rekreativci, športniki, šolarji, tisti, ki opazujejo naravo),
4. oblast (npr. lokalna, regionalna, nacionalna, mednarodne organizacije)
5. mediatorji in posredniki (npr. množični mediji, mnenjski voditelji, slavne osebe, znanstvene organizacije),
6. zavezniki (npr. uprave zavarovanih območij, nevladne organizacije) ter
7. interna javnost (npr. trenutno zaposleni, nekdanji sodelavci) (Rientjes).

Celo tisti obiskovalci, ki pridejo zaradi narave, imajo morda različne motive in pričakovanja: opazujejo ptice, fotografirajo, so amaterski botaniki ali zoologi. Nekateri želijo doživljati naravo brez človekovih sledov (divjina). Drugi uživajo v naravnem okolju, a si želijo, da je njihov obisk varen, nadzorovan in da so jim na voljo informacije na kraju samem - taki so značilni obiskovalci učnih poti; mednje sodijo tudi šole.

Usmerjevalne table v Parku Škocjanske jame
Fotografija: T. Zorman

UČNE POTI

Za posredovanje informacij lahko izbiramo med številnimi **mediji in tehnikami**: televizija, radio, tisk, internet, interaktivni računalniški informacijski sistemi, pisma, zemljevidi, govornjena beseda, lastne publikacije (zloženke, brošure, časopisi), publikacije drugih (lokalni časopisi, knjige...), spominki, smerokazi in oznake, oglasne deske, učne poti (z vodnikom ali brez), razstave, gledališče, umetnost, dogodki itn. (Kramarič).

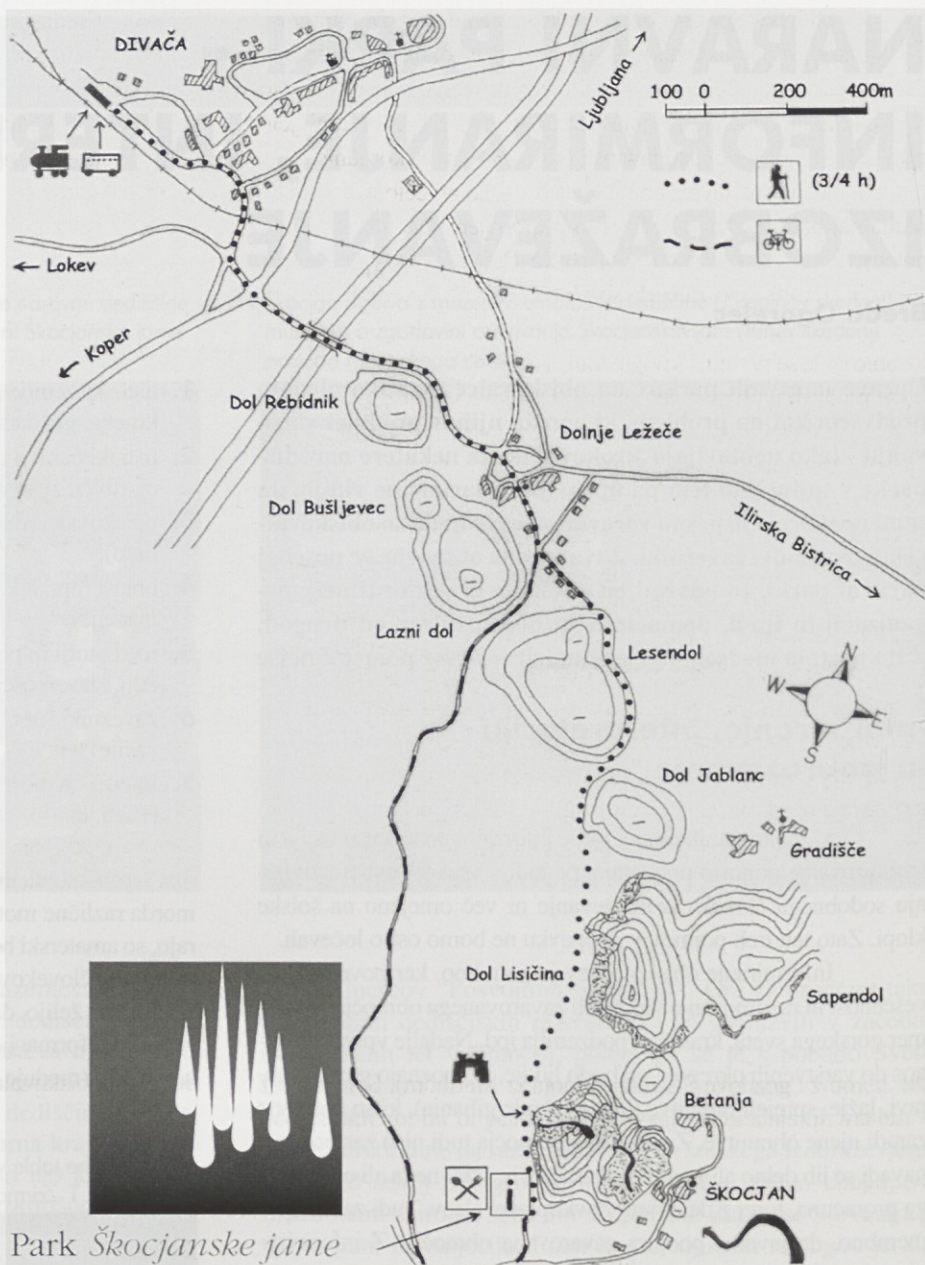
Učne poti so ena ozmed interpretativnih tehnik. V okoljskem izobraževanju jih naravni parki po svetu zelo pogosto uporabljajo in so ena izmed tradicionalnih metod za posredovanje okoljskih sporočil. Vse številnejše so tudi v Sloveniji. Omogočajo, da ljudje sami raziskujejo območje ob določeni poti. Na posameznih točkah so na voljo pojasnila ali opozorila na zanimive pojave. Večinoma so tematske, nek vidik je posebej osvetljen (značilni primeri: gozdne učne poti).

Prednosti učnih poti so zlasti naslednje: So izredno prilagodljiv medij, saj jih je možno urediti v praktično vsakem tipu območja in za vsako ciljno skupino. So vedno na voljo in ne zahtevajo obvezne prisotnosti osebja (v nasprotju z informacijskimi centri). Hitrost obiska si ljudje lahko prilagodijo svojim zmožnostim (Gee).

Omejitve učnih poti. Ena izmed slabosti je, da so neosebne. Prav neposreden stik z obiskovalci je tisti, ki ga poudarjeno zagovarjajo mnogi narodni parki po svetu. Sicer obiskovalci ostanejo pasivni (informacije le sprejemajo, ni pa dvosmerne komunikacije). To tudi pomeni, da so obiskovalci prikrajšani za stik z domačini, z njihovo govorico, kulturo. Nimajo tudi možnosti prositi za dodatna pojasnila ali komentirati, reagirati, navezati dialog, sodelovati. Oprema utegne postati predmet vandalizma.

Še kratek osebni komentar k izrazu *učne poti*, ki se je uveljavil v Sloveniji! Ali je ta izraz primeren in dovolj privlačen za obiskovalce?

Morda s takim imenom ne pritegnemo dela odraslih obiskovalcev, ker sodijo, da zanje to ni privlačno ali pa njim ni namenjeno? Ali je že bila narejena analiza o odzivu obiskovalcev na tako poimenovanje? V angleškem jeziku se uporabljata poimenovanje *self-guided trails* in *interpretive trails*, ki obiskovalce bolj nevtrarno naslavlja.

Park Škocjanske jame

Primer nazornega in mobilizacijskega zemljevida za pešpot od Divače do Škocjanskih jam.

Priporočila načrtovalcem

Ko se odločamo, na kakšen način in komu želimo predstaviti del zavarovanega območja, dobro pretehtajmo, ali je učna pot res najboljši izbor. Preglejmo tudi druge metode, njihove prednosti in slabosti ter izberimo tisto, s katero bomo dosegli največ. Pretehtajmo, ali ne bi svojega sporočila bolje povedali na drug, bolj neposreden način.

Skrbno je treba izbrati vodilno temo učne poti, način predstavljanja informacij, besedila in grafične prikaze. Razvoj gre marsikje od klasičnih učnih poti v smer doživljajskih poti, ki obiskovalcem - poleg racionalnih razlag in možnosti za vidno opazovanje - nudijo tudi druge aktivnosti.

Obiskovalci nam bodo hvaležni, če ne bomo pretiravali s fotografijo, s podatki, temveč jim pomagali okoliško pokrajino doživljati. Še posebej težko je pridobiti ustrezna besedila, saj so strokovnjaki nagnjeni k pisanju v strokovnem jeziku, precejujejo pa tudi bralne sposobnosti javnosti (strokovnjaki za komuniciranje pravijo, da splošna javnost bere kot 12-letniki ali celo mlajši). Besedila naj bodo kratka - ljudje niso pripravljani dolgo brati. Vrednotenje učnih poti v narodnem parku Bavarski gozd leta 1990 (Laux v Gee) je pokazalo, da so obiskovalci skrbno prebrali prvo pojasnjevalno tablo, le še polovica jih je prebrala drugo tablo, tretjo tablo so le še preleteli s pogledom. Tisti, ki so prebrali vse tri tabele, se po dveh urah niso več spomnili njihove vsebine.

Lokacija učne poti naj se izogiba ranljivim območjem, kjer bi številčen obisk ali pa sama izdelava poti ogrožala naravo. Pozorno je treba oblikovati označevanje poti in pojasnjevalne tabele, da ne pride do vidnega onesnaženja pokrajine - zavarovana območja niso tematski parki. Informacije naj bodo na voljo, a naj ne dominirajo. Materiali naj bodo po možnosti lokalni. Načrtovanje mora biti posebno skrbno tudi z vidika varnosti obiskovalcev.

Če terenske razmere to dopuščajo, naj pot omogoča tudi dostop funkcionalno oviranim osebam, na primer invalidom (kar naj bo posebej označeno na začetku poti). Na začetku poti in v publikaciji naj bo navedeno tudi predvideno trajanje ogleda. Poskrbimo za tuje obiskovalce in zagotovimo prevod napisov!

Če je le mogoče, naj pot spremlja **publikacija** (vodnik, zložanka) z dodatnimi pojasnili za zahtevnejše obiskovalce. Taka publikacija je tudi trajna in je lahko glasnik poti, ki pritegne še druge obiskovalce. Enako velja za predstavitev na spletni strani, saj tudi ta lahko privabi potencialne obiskovalce. Prav **spletna stran** omogoča, da potencialnim obiskovalcem ponudimo možnost vodenega obiska in navedemo kontaktni telefon (kot je to npr. ponudil Zavod za gozdove Slovenije, enota iz Maribora). Šole bodo z veseljem sprejele učne liste, ki jih enostavno pridružimo spletni strani. S pomočjo spletne strani lahko potencialne obiskovalce spodbudimo, da bodo za prihod uporabili čim bolj trajnostno obliko prevoza (javni promet, kolo ipd.). Publikacija in spletna stran naj bosta na voljo tudi v tujih jezikih.

Ureditev učne poti je priložnost za sodelovanje parkovne uprave z domačini, krajevnimi učitelji in študenti ter društvi in drugimi lokalnimi nevladnimi organizacijami. Za tehnično izvedbo je možno pridobiti donatorje iz vrst krajevnega gospodarstva. Poskušajmo izkoristiti možnosti za **sodelovanje z domačini**, če je le mogoče.

Učne poti so tudi priložnost, kjer lahko varstvo narave in varstvo kulturne dediščine (ki sta sedaj institucionalno in zakonsko močno ločena) **projektno sodelujeta**.

In končno, pot ni dovolj le urediti, kar je kreativen in navdušujoč del opravila. Učno pot je treba tudi redno vzdrževati. Tu pa motivacije utegne zmanjkati.

Vrednotenje

Pri vrednotenju učnih poti lahko uporabimo kvantitativne in kvalitativne metode, na primer štetje obiskovalcev (koliko se odloči za obisk poti, koliko jih dejansko ostane na poti do njenega izteka...), vprašalnike (na primer o njihovem zadovoljstvu, o tem, ali so jih naša sporočila dosegla). Zelo koristna metoda je tudi opazovanje. Pri tej indirektni metodi diskretno opazujemo, kaj obiskovalci na poti dejansko počno.

Vrednotenje nam bo omogočilo, da bomo izboljšali svoj izdelek. Tudi drugim, ki nameravajo urediti učno pot, bomo lažje svetovali, jim pokazali svoje "primere dobre prakse" ali jih opozorili na pasti. Tako bomo postopoma izboljšali kvaliteto učnih poti - in tudi širše, interpretacije nasploh.

Prav vrednotenje rezultatov, učinkovitosti pri varstvu narave v Sloveniji pogosto manjka. Zato je ta okrogla miza odlična priložnost, da ocenimo svoje delo, da pokažemo uspehe in se na napakah tudi kaj naučimo v zadovoljstvo naših obiskovalcev. Zadovoljen obiskovalec bo naš ambasador, zaveznik in podpornik.

Odlična je tudi pobuda uredništva revije Kras, naj bi pripravili pregled učnih poti po Sloveniji. Tak pregled bi lahko našel svoje mesto tudi na spletni strani revije Kras, na kateri bi ga bilo mogoče postopoma dopolnjevati.

Predstavitvene table v Parku Škočjanske jame

Viri:

- Elcombe, David, 1999: Learning in Protected Areas - How to Assess Quality, Conference Report 25-28. September 1998, IUCN
- Gee, Kira, ed., 2001: EUROPARC Working Group Education for Sustainable Development, EUROPARC Federation
- Kramarič, Željko, 2002: Guidelines for communication with visitors. V: Smernice za informacijsko infrastrukturo regijskega parka Snežnik, Agencija RS za okolje, (tipkopis)
- Načrti upravljanja narodnih parkov Lake District, Peak, Pukaskwa, Kakadu.
- Rientjes, Sandra, ed., 2000: Communicating Nature Conservation, European Centre for Nature Conservation.

Začetek sistema učnih poti

UČNA POT ŠKOCJAN

Tomaz Zorman

Agencija RS za regionalni razvoj Ministrstva za gospodarstvo je konec leta 2001 razpisala natečaj za pridobivanje sredstev Sklada malih projektov pri čezmejnem sodelovanju med Slovenijo in Italijo v okviru Pharejevih programov. Med prijavitelji je bil tudi Park Škocjanske jame, ki je v zadnji fazi tehtanja o predlaganih projektih prišel v izbor s projektom "Ureditev, predstavitev in oprema naravoslovne učne poti v zavarovanem območju svetovne naravne dediščine pri UNESCO".

Uvod

Številne raziskave klasičnega kraša, ki potekajo na tem prostoru že več kot sto let, in njihovi izsledki so Škocjanske jame postopno uvrstili na pomembno mesto ne le v slovenskem ampak širšem svetovnem prostoru z vpisom v Unescov Seznam svetovne dediščine. Bogato zastopanost vseh tipičnih značilnosti kraša, flore in favne pa tudi kulture tega območja želimo predstavljati širši javnosti na kraju njihovega izvora. Regijski park Škocjanske jame upravlja javni zavod, ki se po Zakonu o Regijskem parku Škocjanske jame med drugim zavzema za ohranitev naravnih vrednot in za razvoj kulturnih spomenikov. Uprava Parka je poleg izobraževanja prostovoljnih naravovarstvenih nadzornikov začela sodelovati s šolami v Kuteževem, Ilirski Bistrici, Divači, Devinu in Trebčah za izobraževanje obiskovalcev parka in tistih, ki živijo na njegovem širšem območju. Izobraževanje je potekalo na osnovah okoljske vzgoje in spodbujanja varovanja dediščine. Ker je park še razmeroma mlad, se je ta proces v parku šele začel. Predstavljen način sodelovanja, ki izobražuje v naravi, zunaj šolskih klopi, je nov način izobraževanja in predstavlja novo komponento doživljanja, spremljanja in opazovanja narave.

Različne ciljne skupine obiskovalcev parka pogašajo kompleksno predstavitev pomembnega območja klasičnega kraša. Obisk skozi jamo je le del turistične ponudbe Parka Škocjanske jame in zajame le podzemni svet. Obiskovalcem ne more nuditi tako kompleksne predstavitve procesov in kompleksov, kot jih ponuja narava. Procesov obiskovalci ne zaznajo, zato smo jih podrobneje predstavili v brošuri in na delovnih listih, ki so nujno potreben pripomoček za boljše poznavanje tematik.

Učna pot Škocjan

Naravoslovno-kulturna učna pot Škocjan zajema procese in fenomene na več točkah in prikazuje kompleksnost narave in kulture življenja ljudi na tem prostoru. Poleg naravoslovnih vsebin so v pot vključene še kulturne vsebine, ki prikazujejo znamenitosti in zanimivosti kraške arhitekture, zgodovinske preteklosti in dose-

danjega raziskovanja jam. Obe zvrsti skupaj naj bi tvorili celoto predstavitve zanimivosti parka. Pri poteh tudi ni nujno, da se začnejo in končajo v neki skupni točki. Bistveno je, da se med seboj prepletajo in včasih kar na lepem končajo. Tako obiskovalca prisilijo v igranje aktivne vloge, da se začne spraševati (kaj, kako ali zakaj). Učna pot vključuje še divje živali, ptice, žuželke, rože, meteorologijo, doživljajske komponente (vonjave, glasove, ...).

Zavedamo se, da je pot zgoščena okrog dolin in jam, vendar je najboljše, da vse obiskovalce usmerjamo po isti poti in jih multidisciplinarno izobražujemo. Hkrati pa tako usmerjamo - kanaliziramo obiskovalce v zeleno smer in na zelene objekte ter s tem varujemo druge smeri, prostore in objekte, kjer obiskovalcev ne želimo. Naš cilj je združiti različne obiskovalce parka iz različnih okolij k isti ideji - k ideji o razumevanju narave in njenih procesov skupaj z idejo o zaščiti in varstvu narave.

Cilji

Cilj projekta je spoznati in razumeti naravne procese in je aktualen ter pomemben tudi za italijansko stran kraša s podzemnim tokom Reke in s specifičnimi habitati. Reka, ki zajema državi Slovenijo in Italijo, je mednarodno pomemben objekt za raziskovanje v smislu količine, kakovosti, različnih kameninskih podlag, po katerih teče, onesnaževanja voda pa tudi favne in flore. Vsem prebivalcem in obiskovalcem parka ter tistim, ki živijo v vplivnem območju parka, bi radi pokazali naravne cikle in povezanost med njimi, obenem pa dosegli čim večjo prepoznavnost parka in dejavnosti, ki se v njem odvijajo.

Uvodna informacijska tabla za obiskovalce na začetku učne poti Škocjan.

Turisti, ki obiščejo Škocjanske jame, potrebujejo še dodatne informacije o Krasu in parku. Ostali, predvsem prebivalci v bližnji okolici (Kras, Brkini, Trst z okolico...), bodo seznanjeni z zanimivostmi Krasa in bodo imeli možnost vodenja po poteh. Kot dodatna možnost za izobraževanje bi bila učna pot in literatura o njej, zanimiva tudi za vse srednje in osnovne šole ter fakultete.

Organizirali smo delavnice, na katerih smo si izmenjali izkušnje tako znanstveniki in upravljalci parka kot tudi (šolarji) učitelji in domačini. Med obiskovalci parka smo izvedli anketo, ki je potrdila naša predvidevanja o potrebi in vrsti dodatne ponudbe. Učna pot na prijazen način prikazuje, kako razumeti in zaščititi občutljiv kraški teren (z upoštevanjem flore, favne, vodnega toka in tako imenovane mrtve narave). V sklopu učne poti delamo še dober didaktičen prikaz, ki bo vseboval brošuro, izobraževalne table, spletno stran, ipd., iz katerih bi se obiskovalci naučili razumeti zakonitosti krasa in ranljivosti kraškega sveta s poudarkom na vodah, živalstvu in rastlinstvu, ki predstavlja vitalno komponento krajine. Pri predstavitvi smo zajeli še kulturno dediščino, ki jo prikazujemo v vaseh Matavun, Betanja in Škocjan. Izkušnje kažejo, da tudi tisti, ki ljubijo - razumejo naravno in kulturno dediščino, potrebujejo osnovne informacije in pripomočke za izobraževanje. Izdali smo zbiranko in vodnik z vsemi potrebnimi informacijami o učni poti, parku, naravnih pojavih, kulturnih spomenikih in njihovi soodvisnosti.

Poti so na terenu nevsiljivo označene in v skladu s celostno podobo zavarovanih območij narave v Sloveniji, saj podpiramo koncept minimalnega poseganja v naravo.

Konkretni cilji projekta so bili:

- čiščenje, trasiranje in zavarovanje učne poti;
- izdelava izobraževalnih in usmerjevalnih tabel območja Parka Škocjanske jame;
- izdelava učnih pripomočkov - prikaz smolarjenja, otroško igrišče;
- izdelava informativnih tabel, kart, fotografij z opisi;
- priprava in izdaja brošure in delovnih listov s predstavitvijo poti in značilnosti klasičnega krasa v več jezikih;
- dopolnitev spletne strani o parku z vsebinami učne poti;

Zgleden primer informativne table v Parku Škocjanske jame, ki ne obremenjuje krajine in prostora.

- nadaljnje sodelovanje slovenskih in italijanskih šolnikov ter delavcev parka.

Pomembna cilja sta tudi dodatna turistična ponudba, ki bi obiskovalce jam usmerila še na druge dele parka, ne le v obisk jame, in utrjevanje stikov z mladimi ter učitelji na obeh straneh meje.

Zaključek

Učne poti v Parku Škocjanske jame so načrtovani del parkovne infrastrukture in smo jih postavili z namenom, da izobražujemo obiskovalce, ki bodo prišli na pot načrtno ali pa slučajno zašli nanjo. Gre za ozaveščanje vseh vrst javnosti, ki jih v parku srečujemo. Vedeti moramo, da je struktura obiskovalcev izredno pestra. Obiskovalci so tako otroci iz vrtca kot vrhunski strokovnjaki različnih strok ter vrsta oseb z državno-protokolarno ravni. Zato morajo biti poti narejene tako, da bodo vsem razumljive, strokovno neoporečne, nemoteče za tiste, ki nočejo dodatnih informacij, in lepo izdelane.

Konec projekta ne pomeni tudi konca gradnje učni poti. Pomeni pa konec birokratske vojne z omenjeno Agencijo RS za regionalni razvoj in z njeno enoto iz Kopra, ki je izbrane projekte usmerjala z nemogočim sistemom komuniciranja (sprenevedanja) v angleškem jeziku, ki nas je Slovence postavila na nivo hlapčevskega položaja tretjega sveta. Naj to ne pomeni kritike zaposlenih v omenjenih agencijah, ki so se izredno trudili ter pomagali vsem vpletenim, temveč pomeni zaušnico politiki, ki ne zna stati vzravnano ob dejstvu, da imamo Slovenci svoj jezik, in izposlovati pravico do njega med uradniki Evropske unije.

Sistem učnih poti bomo še naprej nadgrajevali in vključevali v mednarodne projekte, kot so Via Alpina, Mediteranska pot, mednarodna naravoslovna pot od Trsta do Reke. Tudi vodenja po učni poti bodo lahko v angleškem jeziku, vendar nikakor ne za slovenske obiskovalce. Priporočljivo je, da bi zajele v bistvu vse, kar vključuje tudi najnovejša monografija parka, seveda na poenostavljen in privlačen način. Zato naj bo proces postavljanja učnih poti stalen in dopolnjujoč, ker bo s tem tudi zanimiv in vedno dobrodošel.

Ker je projekt sistema učnih poti zahteven in v nekaterih primerih soodvisen tudi z obnovo parkovne oziroma jamske infrastrukture, z zapiranjem jam in s čiščenjem odpadkov, je načrt za postavljanje poti daljši proces. Postavljanje v mrežo poti pa ne bo težko, če bomo imeli pred seboj stalen cilj. To je sistem učnih poti z enako celostno podobo in z možnostjo za nadgrajevanja.

Spoznavanje narave

IZOBRAŽEVALNI PROGRAM PARKA ŠKOCJANSKE JAME

Vanja Debevec-Gerjevič

Spoznavanje narave že dolgo ni več omejeno le na njeno bežno občudovanje, ampak zahteva celovit pristop, ki vključuje tako posrednike zanimivosti kot tudi obiskovalce. V parku Škocjanske jame je obseg prvih izredno pester, kar predstavlja za upravo parka svojevrsten izziv. Zavarovano območje parka lahko tako predstavljamo v treh sklopih, ki jih sicer opisujemo ločeno, a z zavestjo, da so vsi trije med sabo povezani.

Naravne vrednote obsegajo različne pojave, ki so značilni za kraško površje, ter zelo bogat in zanimiv sistem jam s podzemnim kanjonom in s kapniškimi tvorbami. Površje so še posebej razgibale številne udornice, ki nas presenečajo s svojo velikostjo in z načinom nastanka.

Živi svet nikakor na zaostaja v svoji pestrosti in raznovrstnosti. Na izredno majhnem območju lahko srečamo redke rastlinske in živalske vrste, ki s svojo pojavnostjo v nenavadnih in ekstremnih življenjskih okoljih prispevajo svojevrstni delež k biološki pestrosti. Ta nabor naravnih vrednot omogoča parku Škocjanske jame, da se predstavlja kot vzorčni in referenčni kraj za preučevanje in poučevanje krasa ter biodiverzitate.

Prav ta izjemna naravna dediščina je leta 1986 odločila o vpisu Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine. Zaradi hidroloških posebnosti in enega izmed največjih podzemnih kanjonov z reko Reko v Evropi pa so bile Škocjanske jame vključene tudi v seznam mokrišč svetovnega pomena Ramsar.

Tako ramsarska konvencija kot Unescova konvencija o svetovni dediščini pojmujeta kulturno in naravno dediščino kot tesno povezana sistema ohranjanja in varovanja človekovega bogastva.

Vasi v parku in Škocjanske jame so bili v svoji zgodovini priče velikih sprememb, novih odkritij in raziskovanj podzemlja, pa tudi stalnih kljubovanj pomanjkanju vode, obdelovalne zemlje. Delo in bivanje ljudi na krasu je bilo od nekdaj sonaravno, kar še danes kažejo kali, zidovi, gradnja hiš in skednjev, vaške lipe in vodnjaki. Ta svojevrstna kulturna dediščina je veliko več kot re-

ferenčni pojem za kraško krajino in arhitekturo, saj obsega še človekovo delo in trud. Oboje je mogoče občudovati tudi v starih jamskih poteh, ki so jih domačini pred sto leti in več izklesali v skalo in tako omogočili odkrivanje novih dvoran.

Pridobivanje novih znanj, razumevanje naravnih in družbenih pojavov, zavedanje bivanja in posebnosti krasa oblikuje našo identiteto in ji daje zadostno mero samozavesti, da smo lahko s spoštljivim odnosom do narave in ljudi kos izzivom globalizacije.

Izobraževalni programi parka Škocjanske jame poskušajo predstavljati naravno in kulturno dediščino interdisciplinarno. Programi so pripravljani za različne ciljne skupine. Velik poudarek je v parku zlasti na izobraževanju mentorjev v osnovnih šolah. Prav tem je bil namenjen prvi izobraževalni projekt v parku z naslovom "Reka Reka - od Snežnika do morja", ki se je končal leta 2000. Vključeval je šest šol v porečju Reke, poleg štirih slovenskih tudi dve z italijanske strani. Mednarodni projekt je imel zelo veliko odmevnost, saj je v celovitem pristopu k okoljevarstveni prob-

V parku Škocjanske jame nam je narava dala čudovito učilnico v naravi.

Jemanje vzorcev vode iz Reke.

Otroci med delavnico o peki kruha si ogledujejo etnološko zbirko v J'kopinovem skednju v parku Škocjanske jame.

lematiki in spoznavanju okolja vključeval tudi lokalna društva in dogajanja v krajih, kjer so šole. Posebej smo v upravi parka organizirali strokovno izobraževanje za učitelje s temami o parku Škocjanske jame in zavarovanih območjih, o spoznavanju in varovanju kraja in o analizi vode in monitoringu Reke. Izvedli smo tudi biološko in kemijsko delavnico ter ekskurzije za vse učence, ki so sodelovali v projektu. Več o samem projektu je bilo objavljeno leta 2000 v sestavku "Reka - od Snežnika do morja" v 40. številki revije Kras.

V sklopu službe za raziskovanje in razvoj smo pripravili izobraževalni program za osnovne šole z naslovom "Opazovanje za znanje". V tem dolgoročnem projektu poskušamo na prijeten in zanimiv način opraviti različne raziskovalne naloge s področij biologije, kemije, fizike, zgodovine, slovenskega jezika in geografije.

V letu 2001 smo pričeli raziskovalno nalogo z naslovom "Bioindikacija prizemnega ozona". Vključenih je pet osnovnih šol, v projektu pa sodelujejo še Zavod za šolstvo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani in Agencija za okolje in prostor Ministrstva za okolje, prostor in energijo. Opravljeni sta že bili dve delavnici in sicer o predstavitvi problemov zaradi ozona in o pedagoškem pristopu k nalogi, ki je potekala pod vodstvom Minke Vičar iz Zavoda RS za šolstvo, in o varovanju ozonske plasti, ki jo je vodila mag. Tanja Cegnar iz Urada za meteorologijo Agencije RS za okolje pri Ministrstvu za okolje, prostor in energijo.

V minulem letu smo izvedli tudi uro pravljič v sodelovanju s Kosovelovo knjižnico iz Sežane in so se je udeležili najmlajši učenci. Prav njim namenjamo posebej zabaven in zanimiv pristop, saj bi želeli v njih zbuditi pravo mero radovednosti in s tem zanimanja za svetovno dediščino že v prvih treh razredih osnovne šole. Načrtujemo še poučne igrice in lov za zakladom v spomladanskih mesecih, s katerimi želimo prikazati pravo vrednost bogastva v naravi in pomena opazovanja ter pravega znanja.

Tudi letos bo v parku razpisan literarni natečaj, ki je imel v letu 2002 naslov Skrivnosti podzemlja. V letošnjem letu vode pa bo tema literarnega natečaja reka Reka in Škocjanske jame. S tem natečajem, za katerega upamo, da bo postal tradicionalen, želimo spodbuditi mlade k izražanju v pisni besedi zlasti zato, ker pred-

stavljam kraj, iz katerega so slovenske besede, s katerimi se opisuje kraške pojave, ponesle slovenščino po vsem svetu. Izrazi, ki so jih znanstveniki uporabljali pri opisovanju matičnega kraja, so slovenski in se ne prevajajo v tuje jezike, veljajo pa kot strokovni krasoslovni termini: dolina, ponor, kras...

V sodelovanju s Hišo eksperimentov v Ljubljani se bomo vključili v European Scientific Trac EST. Ta na poljuden način predstavlja določene kraje, ki se odlikujejo po izjemnih naravnih ali kulturnih zanimivostih.

V službi za raziskovanje in razvoj pripravljamo posebno vodenje po učni poti Škocjan za srednje šole in sicer s temami iz biokemije, fizike in geografije. V ta namen bomo pripravili poseben delovni zvezek.

Vsi izobraževalni programi v parku se nanašajo na učno pot Škocjan, ki s svojo postavitvijo omogoča interdisciplinarnost in obenem tudi medpredmete povezave za učence.

Park Škocjanske jame se bo skupaj s šolami v vplivnem območju parka povezal v mrežo šol in zavarovanega območja. Na ta način bomo kakovostno opredelili sodelovanje, mu dali novih vsebin in uspešno nadaljevali začete projekte.

Naša želja je vzgajati obiskovalce, naj bodo to učenci, starši, učitelji ali le radovedni turisti, za pridobitje znanja in predvsem za njegovo kakovostno rabo, ki mora vključevati odgovoren pristop do narave in ljudi. Pravilno ravnanje bo tako zajelo občudovanje, delo in učenje ter opazovanje in razumevanje.

V parku Škocjanske jame nam je narava dala čudovito učilnico na prostem. Sprejmimo ponujen dar in obenem tudi nalogo: Ne le varovati in ohranjati naravo! Mi smo tisti, ki jo s svojim znanjem in ravnanjem tudi oblikujemo in ustvarjamo!

Posluh Občine Devin Nabrežina
za spoznavanje naravne in kulturne dediščine

UČNA POT NABREŽINA

Zvonko Legiša

Projekt Učna pot Nabrežina je bil zasnovan in v glavnem izpeljan v šolskem letu 1998-99 z vsemi tedanjimi učenci štirih razredov in s profesorji, ki so poučevali slovenščino, zgodovino, zemljepis, naravoslovje, likovno in tehnično vzgojo. Učna pot Nabrežina, na svojem 6 km dolgem itinerarju, ki ga lahko prehodimo v nekaj več kot dveh urah, vključuje zgodovinske, zemljepisne, naravoslovne, arhitektonske in gospodarsko kulturne značilnosti Nabrežine. Med zanimivostmi, ki jih pot vključuje, naj navedem le najznačilnejše: rastlinje v sredozemski makiji, ribištvo v Nabrežini nekoč in danes, južna železnica, nabrežinski kamnolomi od rimskih časov do današnjih dni, kraška arhitektura, delež krajanov med prvo in drugo svetovno vojno in seveda domači pesnik Igo Gruden. Med potjo pride mo tudi do dveh razgledišč, izmed katerih je najbolj sugestiven vodni stolp, s katerega se ponuja krasen razgled po vsem Tržaškem zalivu, proti zahodu do Lignana in še Dolomitov, na nasprotni strani pa do Nanosa in Julijcev.

Namen projekta je bil predvsem podrobneje seznaniti učence z okoljem, v katerem je šola, in vključiti v raziskovalni del

pobude tudi krajanje, odnosno približati šolo kraju. Kot končni dolgoročni cilj pa smo si zastavili ovrednotenje naravne in kulturne dediščine Nabrežine in obenem ponudbo izsledkov vsega raziskovalnega dela drugim skupinam, predvsem pa šolam, ki lahko na strnjemem območju dobijo veliko zanimivega gradiva. Za doseg tega cilja je bilo treba poskrbeti še za druge strukture in pripomočke ter v ta namen poiskati finančne zunanjsolskih komponent, kot so Kraška gorska skupnost, Občina Devin Nabrežina in Zadruga kraška banka. Brez njihove finančne podpore bi našega projekta ne mogli kvalitetno izpeljati.

Že ob samem javnem odprtju učne poti 30. oktobra 1999 smo imeli natisnjeno barvno zgibanko v slovenskem in italijanskem jeziku, ki v zgoščeni obliki predstavlja ves itinerar. Zgibanka je opremljena s fotografijami in z zemljevidom itinerarja. Prav tako smo že takrat imeli postavljene kažipote in 11 informacijskih tabl, ki poimenujejo posamezne postaje učne poti. Pred šolo, kjer se pot začne in končuje, pa je bila nameščena še tabla z zemljevidom poti. Enako tabla je občina dala postaviti poleti 2002 še na osrednjem vaškem trgu. Na vseh tablah in kažipotih pa je tudi prepoznavni znak poti - logotip, ki je šolski likovni izdelek.

Raziskovalno delo na terenu smo tudi posneli z videokamero in iz posnetkov, ob sodelovanju zunanjih tehnikov in v režiji

Špina na kržadi v Nabrežini

Nabrežinski kamnolom

Pina Rudeža, pripravili 27 minutni dokumentarni zapis, ozvočen z glasbo in besedilom. Ob sodelovanju s sosednjo italijansko srednjo šolo smo priredili tudi italijansko verzijo dokumentarca. Zbrali smo tudi razpoložljivo dokumentarno gradivo in ga pri založbi LINT iz Trsta izdali kot Vodnik po učni poti. To je knjižica žepnega formata, ki v obeh jezikih podrobno opisuje vseh 11 postaj poti. Med besedilom je za vsako postajo še po ena fotografija. Na koncu je dodan strnjen opis poti v angleškem jeziku, ki so nam ga prikrbeli študentje Zavoda združenega sveta iz Devina. Je v bistvu prevod vseh podatkov, ki jih preberemo na zgibanki. Na notranji hrbtni platnici Vodnika je prilepljen še zganjen zemljevid območja, po katerem je speljana učna pot.

Projekt smo zaokrožili z izdajo šolskega Delovnega zvezka v slovenski in italijanski verziji. To je snopč desetih delovnih listov, v katere obiskovalci med pohodom sproti beležijo, ko odgovarjajo na zastavljena vprašanja.

Skupine, ki se najavijo za obisk, si ob prihodu na šolo lahko ogledajo dokumentarec, nakar jim ponudimo zgibanke in delovne zvezke, Vodnik pa si lahko kupijo v knjigarni. Zahtevnejšim obiskovalcem nudimo tudi kopijo zemljevida nabrežinskih ledinskih imen, saj so omenjena v Vodniku in v Delovnem zvezku, pa tudi nekaj postaj nosi ledinsko ime.

Našo pobudo smo predstavili tudi na sejmju Agrimar v Trstu, na katerem smo v okviru nižjih srednjih šol za ta projekt dobili prvo nagrado. Ob koncu projekta, ko smo dokončno imeli ves promocijski in informativni material, nam je izrekel lepo priznanje tudi deželni šolski ravnatelj, ki je priporočil vsem šolam v pokrajini obisk naše učne poti in jo označil kot dragocen laboratorij na odprtem oziroma kot razširjeno učilnico tudi v luči kulturno socialne integracije.

Za obisk naše učne poti se je doslej prijavilo že zadovoljivo število skupin raznih slovenskih šol iz zamejstva. Nekaj skupin je prišlo tudi iz Slovenije. Nimamo pa nobenih podatkov o vseh tistih obiskovalcih, ki so se zasebno podali na pot še zlasti po izidu Vodnika.

Podatke o Učni poti Nabrežina lahko dobite na spletni strani občinskega urada za šolstvo na naslovu <http://smc-smk.it>, na kateri so med drugim vključene dejavnosti in storitve vseh kulturnovzgojnih struktur v občini Devin Nabrežina. Na šoli pa imamo še namen, da bi v okviru te spletne strani obogatili in popestrili podatke o Učni poti z izvlečki iz zgoščenke, ki jo bomo pripravili v tem šolskem letu kot posebno nadgraditev projekta.

Naj dodam, da je Občina Devin Nabrežina imela posluh ne le za naše pobude, ampak je že nekaj let prej izdala knjižico žepnega formata z naslovom Ribiška pot. V njej je poleg zemljepisno krajinskega podrobnega opisa kraja ovrednotena pot, ki je iz osrednjega starega jedra Nabrežine vodila do portiča. To je pot, po kateri so stoletja hodili nabrežinski ribiči. Zanj se je tedaj še posebno zavzel mornariški kapetan Bruno Lisjak, ki še vedno nadaljuje s svojim raziskovalnim delom na tem področju in med drugim pripravlja tudi odprtje slovenskega ribiškega muzeja na Tržaškem. Poleti 2002 je Občina Devin Nabrežina sodelovala tudi pri izdaji potopisne dvojezične zgibanke "Od jam do gradišč" v zasnovi raziskovalnega društva EreRemote.

Priročnik za ogled učne poti pri Nabrežini

OD JAM DO GRADIŠČ - POT V PRAZGODOVINO

Ruggero Calligaris

Predstavljam didaktični priročnik žepnega formata "Od jam do gradišč - pot v prazgodovino", ki so ga omogočili Občina Devin-Nabrežina, Centro Didattico Naturalistico, I.R.F. iz Trsta in EreRemonte ter Pokrajina Trst s svojim prispevkom. Besedilo je s slikami opremil Sergio Derossi.

Naša didaktična pot je zasnovana tako, da obiskovalcu pokaže, kako se je zadnje milijone let razvijal in spreminjal naš Kras.

Ko na poti iz Nabrežine zapustimo velik železniški most na križpotju proti Šempolaju, zagledamo železno mrežo. To je vhod v jamo Tončka, ki je globoka 36 metrov. V bližnji dolini so pred nedavnim našli še eno jamo - brezno Marco, ki se povezuje z jamo Tončka.

Na travniku, ob nizkem zidu na desni strani, lahko opazimo nekaj škafičev v skali, ki jo je obdelal človek, da je v vdolbinah zbiral vodo. Po kakšnih sto metrih hoje zagledamo na levi strani vhod v pečino Pod kalom. Odkrili so jo leta 1893 in raziskovali do leta 1929. V njej so našli ostanke več kot 300 jamskih medvedov. Pomladi 1999 so v jami naredili dve perforaciji in odkrili, da je jama mnogo večja. Pri vходу so usedline debele 11 metrov, v notranjosti jame pa so debele celo 17 metrov. Voda jih je večkrat prenesla in obdelala. V tej jami so našli človeške ostanke iz srednjega paleolitika. V letih 1904 in 1905 je arheolog Carlo de Marchessetti, ki je med leti 1872 in 1921 raziskoval Kras, tam našel dve medvedji lobanji, v kateri so bile zapičene kremenčeve konice. To je morda dokaz, kako se je neandertalski človek branil pred medvedi. Raziskava medvedjega zobovja, izkopanega v pečini Pod kalom, je določila starost ostankov na več kot 60.000 let.

Ko prekoračimo travnik pod pečino Pod kalom in se spuštimo v dolino pod avtocesto, zagledamo drugo pečino. To je previs na Caharijevem svetu. Med arheološkimi in paleontološkimi izkopavanji v previsu je bilo najvažnejše delo stratografska raziskava oziroma raziskava različnih plasti usedlin, ki so se postopoma oblikovale. Med izkopavanjem je to nahajališče razkrilo ostanke bakrene dobe. V niši, ki je nastala po zrušitvi dela jame, so raziskovalci odkrili tudi spodnji del človeškega okostja. Umrl je bil položen v grob s skrčenimi nogami. Na skalah so tudi vidni znaki in neznani simboli, ki jih je človek vklesal v kamen.

UČNE POTI

Na tem območju je človek živel že v prazgodovini. Apnenčaste skale nas spominjajo na kamnite liste velike knjige in če skrbno sledimo robu poti, lahko na tleh odkrijemo sledi, ki so jih pustila kolesa vozov na kamenju antične, danes pozabljene ceste.

Ko krenemo proti Slivnem, kmalu pridemo k jami **Lisičja luknja** oziroma k **jami Linder**. Na njenem vходу je varovalna mreža. Jama je 177,5 metra globoka in njeno dno je le dva metra nad morsk gladino. Kadar močno dežuje, se voda v njej dvigne kar trideset metrov visoko.

Najprej so v Lisičji jami poznali le dve manjši votlini. Tam so našli ostanke keramičnih izdelkov iz časov gradišč, rimske amfore, dve čaši in nekaj človeških kosti. Leta 1967 so odkrili nadaljevanje jame in takrat so jo poimenovali po znanem raziskovalcu Federicu Linderju.

Potem pridemo do **Slivnega gradišča**, ki nosi tudi ime "Gradišče de Marchesetti", ker je na tem nahajališču Carlo de Marchesetti konec 19. stoletja opravil veliko raziskav.

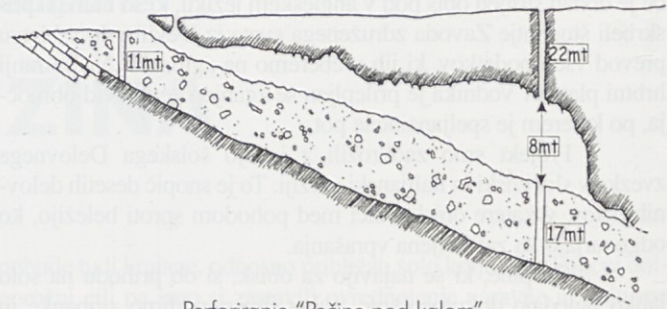
Gradišča so bila utrjena naselja na vrhovih gričev. Branili so jih krožni kamniti zidovi. Taka naselja so nastala v bronasti in železni dobi. Zanimivost pri gradnji gradišč je, da se je naselje razvijalo od vrha navzdol po sončni strani pobočja.

Desno od **Slivnega** se spustimo v malo dolino, kjer sta dve **mlaki - kala**. Izredno zanimiva je prva, ki leži nad terasastim vinogradom in cesto in preprečuje odtekanje vode. Taka vodna zbirališča so bila nekdanje zelo pomembna za pastirstvo. Dno mlake je tlakovano s kamni, s čemer je človek preprečil, da bi napajajoče se živali s kopiti prelučnjale ilovnato, za vodo nepropustno dno. Taka mikro okolja, ki danes na žalost izginjajo, omogočajo življenje mnogim rastlinskim in živalskim vrstam in služijo tudi kot napajališča divjadi.

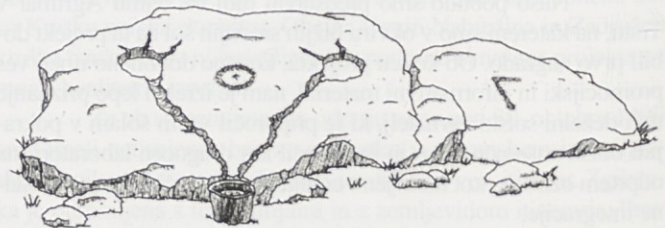
Predno dospemo do malega železniškega mostu, zavijemo na levi klanec. Tod si lahko ogledamo **brečo pri Slivnem**, ki je na Krasu ena izmed najstarejših najdb iz kvartarja na začetku milenske ledene dobe. To je ostanek jame, katere strop se je sčasoma raztopil. Na tem prostoru so našli tudi ostanke konjev, slonov, hijen, nosorogov, jelenov in celo povodnih konjev!

Med ledenimi dobami so močna deževja razjedla visoko porečje Timave. Voda je tako prinesla v jame velike količine kremenčevega peska, ki se je tam nakopičil. V naslednjih toplih obdobjih so se ta okolja povsem razlikovala od Krasa, kakršnega poznamo sedaj.

Malo pod Vižovljami, v dolini na levi strani, zagledamo **pečino pri Vižovljah**. Čeprav je sedaj skoraj navpična stena, je bila tam nekdanje prava jama. Sredi doline so našli brečo, v kateri so izkopali del čeljusti in kočnik pračloveka - **Homo erectusa**. Pod pečino so izkopali še en človeški zob, kremenčasto in apnenčasto orodje ter ostanke hrane. Ta kraj so lovci in obiralci uporabljali že v **srednjem pleistocenu**. Po mnenju znanstvenikov spadajo te izkopanine med najstarejše, ki so jih do sedaj našli bodisi v Italiji ali drugod v Evropi.

Perforiranje "Pečine pod kalom"

Na skalah so vidni posegi, ki jih je nekoč vklesal človek

Vozovi so pustili sledi na pozabljeni antični cesti

Mlaka pri Slivnem

Označevanje naravnih vrednot in kulturne dediščine v Triglavskem narodnem parku

SOŠKA POT IN NARAVOSLOVNA UČNA POT VRATA

Martin Šolar

Park, zavarovano območje, naravna in kulturna dediščina, varovanje, vrednotenje, učne poti - vse to si lahko predstavljamo, ko omenimo Triglavski narodni park - TNP. In tudi za Triglavski narodni park lahko zapišemo, da je to kraški park - resda pretežno visokogorski - in je pričujoča predstavitev v reviji Kras umestna.

Triglavski narodni park je najstarejši, največji in drznem si trditi tudi najlepši narodni park v Sloveniji. Tem dejstvom se ne da oporekati, saj je to naš edini narodni park. Namen pričujočega prispevka pa ni opisati sam park, temveč je njegov namen spregovoriti nekaj o označevanju parka in njegove najbolj dragocene dediščine ter na kratko predstaviti dve učni poti - najstarejšo Soško pot ter Naravoslovno učno pot Vrata.

Informacijske table v TNP - razvoj in stanje

S prvim členom ustanovitvenega Zakona o Triglavskem narodnem parku iz leta 1981 so opredeljeni cilji in nameni zavarovanja. Osnovne funkcije pravega narodnega parka lahko strnemo v naslednje: varovanje narave, raziskovanje, vzgoja in izobraževanje, doživljanje in obiskovanje. Narodni parki so torej namenjeni tudi obiskovalcem, ena izmed temeljnih nalog njegovega upravljalca pa je opremljanje parka. Parkovna infrastruktura, namenjena usmerjanju, vzgoji in izobraževanju so informacijske table (usmerjevalne, označevalne, pojasnjevalne, prepovedi - piktogrami), informacijske točke, parkovne učne poti in informacijska središča.

Označevanje in opremljanje narodnega parka je dinamičen in razvojen proces. Razvili smo na nek način originalen in edinstven pristop, v katerem so zajete avtorske ideje Janeza Bizjaka, dolgoletnega direktorja parka. Ena izmed prvih nalog takoj po njegovi ustanovitvi je bila postavitve mejnih oznak parka. Na vseh pomembnejših, predvsem cestnih vstopih v park so bile nameščene velike vstopne table v obliki kozolca z napisom Triglavski narodni park. Table so po dobrih dvajsetih letih oblikovno in vsebinsko nekoliko zastarele, vendar so vzdrževane in še vedno predstavljajo nekakšen simbol parka. Naslednji korak pri označevanju v parku je bila postavitve tabel, ki označujejo njegovo osrednje ob-

močje. Table so postavljene ob cestah in poteh na meji med robnim in osrednjim območjem parka. V začetku devetdesetih let je bil storjen naslednji, še bolj moderen in učinkovit korak pri opremljanju parka. Na najbolj obremenjenih in obiskanih lokacijah (npr. Vrata, Vršič, Mangartsko sedlo, Pokljuka, Bohinjsko jezero itn.) so bile postavljene splošne informacijske table. Na tablah je shema parka in grafični prikaz (piktogram) pravil obnašanja oziroma prepovedi v Triglavskem narodnem parku. Pred nekaj leti so bili v sklop informacijskih tabel v parku uvedeni tudi informacijski stebrički z manjšimi tablicami. Za nosilni stebriček je uporabljen star, še uporaben les ali pa lesni sortimenti, ki bi sicer bili odpadki oziroma se jih ne da uporabiti v druge namene. V prvi fazi so bili postavljeni stebrički s prepovedmi, pozneje pa so bile dodane tudi druge informacije, kot so, na primer, usmerjevalne in označevalne table za naravne znamenitosti ter planinske oznake. V parku je postavljenih več kot 100 informacijskih stebričkov. Sočasno s postavitvijo splošnih informacijskih tabel in informacijskih stebričkov pa se je pričelo postavljati informacijske označevalne in pojasnjevalne table za naravno in kulturno dediščino.

V strogem naravovarstvenem in krajinsko ekološkem pogledu je pravzaprav vsaka, še tako vzgojna, učinkovita in potrebna informacijska tabla na nek način moteča v prostoru. Zato je pri pripravi programov za njihovo vsebino, razmestitev in postavitve potrebno posebej pozorno delo. Tudi število tabel se ne bo kar naprej povečevalo, pač pa bodo nekatere table sčasoma zamenjane, odstranjene in poskušalo se bo izboljšati funkcijo vsake informacijske table v vsebinskem in oblikovnem smislu. Opremljanje parka za obisk, postavljanje in vzdrževanje informacijske infrastrukture je torej dinamičen proces, ki ima pri upravljanju zavarovanega območja izredno pomembno vlogo.

V integralnem smislu pa najvišjo raven usmerjevalne in izobraževalne vloge predstavljajo informacijske točke in parkovne naravoslovne učne poti. Soška pot in Naravoslovna učna pot Vrata vsebujeta elemente in cilje klasičnih učnih poti, vendar sta na nek način posebni. Gre predvsem za dolžino in tudi turistični pomen. Obe poti sta daljši, kot so običajne učne poti, in ju lahko obiščemo tudi po posameznih odsekih. Ob izobraževalni vlogi pa imata poti tudi poudarjeno turistično vlogo ter predstavljata most med parkom ter lokalnim prebivalstvom in obiskovalci.

Soška pot

Hkrati z odločitvijo, da se bo v Trenti zgradilo osrednje informacijsko središče Triglavskega narodnega parka, se je porodila tudi ideja o povezovalni poti po dolini Soče. Ime Soška pot je preprosto in najbolj primerno. Soška pot je prva in najstarejša parkovna učna pot, ki pravzaprav ves čas še nastaja. Obnavljajo in nadaljujejo se steze, popravljajo se ograje, gradijo se nove brvi, postavljajo se informacijske table. Ko smo z delom že daleč proč od začetka poti, ugotovimo, da je treba zamenjati dotrajane table na njenem samem začetku. Ko mislimo, da smo zgradili vse brvi, nam huda ura odnese tisto, kar smo nedavno popravili. Dela na poti nam tako ne bo nikoli zmanjkalo. To pa je tudi zagotovilo, da Soška pot živi med nami.

Soška pot je parkovna učna pot, ki vodi obiskovalce Triglavskega narodnega parka ob Soči od njenega izvira proti Bovcu. Povezuje steze in mirne, manj znane dele doline Trente in Soče, stran od ceste in hrupa. Soča je smaragdna nit poti ter ponuja ogled vseh znanih in manj znanih naravnih vrednot in kulturne dediščine v dolini. Posebna zanimivost so slikovite brvi, po katerih večkrat prečkamo reko. Hoja po Soški poti in obisk Informacijskega središča parka - Doma Trenta pomenita doživeto spoznavanje in razumevanje Triglavskega narodnega parka. Pa si pogledjmo, kaj vse si lahko ogledamo ob poti!

Kraški izvir Soče v Zadnji Trenti se uvršča med najlepše v Julijskih Alpah. Soča vre iz brezna na nadmorski višini 990 m in s slapom pada in strugo. Vhod v izvorno brezno si lahko ogledamo ob suši, ko voda priteka skozi podorno skalovje. Soča se je na svoji poti razmeroma hitro vrezala v skalne ovire in izdolbla korita, ki so prav ob njej najštevilnejša in najznačilnejša v Sloveniji. Najzanimivejša so Mala korita, Velika korita in Korita pri Kršovcu ali Zmuklica. Soča je osrednja vodna sila zahodnega dela Triglavskega narodnega parka. Njen strmec je neenakomeren in živahen. Polna je pestrih hidroloških in geomorfoloških pojavov: slapov, skočnikov, brzic, plitvin, prodišč, rečnih otokov, sotesk, korit, erozijskih loncev ipd. Reka je izrazit hudournik z značilno mlečno modrozelenkasto barvo. Sodi med najlepše in predvsem v zgornjem toku najbolj ohranjene v Alpah.

Strmi bregovi ledeniške doline so od dna dolin do zgornje gozdne meje porasli z gozdom, ki ga mestoma prekinjajo melišča in strmejše skalne pregrade. Zgornjo gozdno mejo na prisojni strani tvori alpski smrekov gozd na nadmorski višini 1800 m. Na nadmorski višini od 1200 do 1600 m prevladuje alpski bukov gozd z bukvijo v spodnjem ter z macesnom in smrekovo v zgornjem drevesnem sloju. Niže v prisojnih uspeva toploljubni grmičavi gozd črnega gabra in malega jesena. Blizu dna in na dnu doline so melišča, sveža tla, nesortirani material in morena. Tu je prav tako največ alpskega bukovega gozda: na prisojnih, suhih straneh in na dnu doline je to alpski bukov gozd z belim šašem, gozdovi so pogosto za-

smrečeni, na strmih kamnitih severnih pobočjih pa raste alpski bukov gozd z gozdnim planinščkom. V najvišjem pasu gozdno-grmovne vegetacije naletimo na alpsko rušje, značilne grmovne vrste pa so še alpski brin, gola vrba, pritlikava jerebika, dlakavi sleš in slečnik. Posebna zanimivost v dolini Soče in Trente so primorski borovi gozdovi, v katerih na strmih, prepadnih pobočjih, na grebenih, na izpostavljenih in prisojnih legah v drevesnem sloju prevladuje črni bor. Na dnu dolin je pogosto opaziti značilno rast vegetacije na balvanih.

Na razgledni legi v Trenti, ob cesti na Vršič, stoji spomenik gorniku, planinskemu pisatelju in opisovalcu lepot Julijskih Alp dr. Juliusu Kugyju (1858–1944). Avtor spomenika, postavljenega leta 1953, je kipar Jakob Savinšek.

Mlinarica, levi pritok Soče, izvira pod Prisankom oziroma Razorjem. Dolina se v spodnjem toku zoži v kak kilometer dolga edinstvena korita - najozži odseki so široki le okoli 1 m. Največja globina je ocenjena na 70 do 80 m. Zagozdene skale so na več krajih ustvarile naravne mostove. V notranjem delu korit, ki so dostopna le s posebno opremo in so bila raziskana šele leta 1989, je več tolmunov, slapov in skočnikov. V spodnjem toku vodi steza mimo 8 m visokega slapa do ustja korit.

Alpinum Juliana je edini slovenski alpski botanični vrt. Leta 1926 ga je s pomočjo botanikov uredil Tržačan Albert Bois de Chesne. Zdaj ga vzdržuje Prirodoslovni muzej Slovenije. Na površini 2570 m² uspeva okoli 1000 vrst rastlin, večinoma iz Julijskih Alp. Zaradi nizke (okrog 800 m) in prisojne lege razmere za visokogorske rastline niso najboljše. Vrt je najlepši pozno spomladi, ko jih večina cveti.

Rudarska cerkev Device Marije Lavretanske v Trenti je s konca 17. stoletja. Iz tistih časov je tudi črni kip Device Marije iz Loreta in marmorni relief oznanjenja v oltarju. Sakralni objekt je leta 1945 poslikal Tone Kralj.

Dvestoletna zgodovina trentarskega železarstva je zelo pestra. Začelo se je v 16. stoletju in se končalo po letu 1780. Rudo so nabirali in kopali nad dolino; rudarski rovi so še vidni nad Gorenjo Trento, nad Zapodnem in visoko v strmih pobočjih Srednjiče in Mojstrovke. Talilne peči so po ustnem izročilu stale v Gorenji Trenti, v Soči in v Zadnjici; fužine s plavžem so dokumentirane med cerkvijo in reko Sočo. Lastniki teh fužin so se večkrat menjali, najdlje so z njimi upravljali grofje Attems, ki so leta 1690 za potrebe rudarjev in fužinarjev zgradili cerkvico Marije Lavretanske. Zaradi slabe rude in skromne tehnologije so fužine po letu 1775 začele nazadovati.

Kljub željam Trentarjev in poskusom cesarskih oblasti, da bi se železarstvo ohranilo, so železarske naprave propadle. Konec železarstva (leta 1780) pomeni začetek revščine in nerazvitosti. Mnogo rudarskih in fužinarskih družin se je izselilo, ostali so se preusmerili v skromno ovčjerejo.

Trenta je razloženo naselje s središčem na Logu, ki je strnjeno pozidan. Etnološka stavbna dediščina je bila povezana z ovčjerejo in večinoma izoblikovana v 19. stoletju. Nekaj primerov značilnih kmetij alpskega bovško-trentarskega stavbnega tipa je še ohranjenih (npr. hiše v Zadnji Trenti). Značilna so tudi trentarska znamenja, ki opominjajo na nesrečne smrti Trentarjev.

Pod pobočjem Osojnika na levem bregu Soče ob vznožju zaraslega ustaljenega podora že dolgo ležita dva velikanska skalna bloka (Veliki in Mali kamen). Pred več kot sto leti se je v njuno bližino naselila kmetija pri Plajerju. Leta 1989 je s pobočja splazelo okrog 1.200.000 m³ materiala. Skalovje sicer ni poškodovalo domačije, vendar je bila zaradi varnosti izpraznjena. V Zgornjem Posočju so podori pomemben preoblikovalec površja, tudi v zadnjem desetletju se jih je sprožila vrsta.

Na strahote I. svetovne vojne nas opominjajo posamezni grobovi in vojaška pokopališča - Log pod Mangartom, Trenta, Soča, Ukanc. Pokopališče je bilo tudi ob vojaški bolnišnici na Planini na Kraju, vendar so bili posmrtni ostanki umrlih preneseni nad planino in vzdani v spomenik - piramido.

Popotovanje po Soški poti je pravi primer spoznavanja pokrajine ter prepleta naravne in kulturne dediščine. Pohodniku nudi obilo zadovoljstva, pomaga mu spoznavati in razumeti okolico ter omogoča izpolnjevati osnovne rekreacijske namene - telesno in duhovno sprostitev. V zadnjih letih postaja Soška pot vse bolj pomemben del turistične ponudbe Zgornjega Posočja, vse več ljudi obiskuje pot, mnogi v spremstvu parkovnega vodnika.

Naravoslovna učna pot Vrata

Pred leti je mednarodna fundacija Alp Action iz Ženeve, katere glavni donator je bil koncern Jacobs Suchard (bolj znan kot proizvajalec čokolade) vodila akcijo "Zelena streha za Evropo". Glavni namen akcije je bil ohranjanje, varovanje in povečanje gozdnih (zelenih) površin. Sodelovanje so ponudili tudi Triglavskemu narodnemu parku. Ker pa pogozdovanje v slovenskih razmerah pa še v narodnem parku povrh ni potrebno in primerno, so nam ponudili pomoč pri odkupu in ohranjanju ekološko pomembnih gozdov. Zaradi izredno zanimivih gozdnih ekosistemov in drugih naravnih znamenitosti v Vratih je uprava Triglavskega narodnega parka skupaj s fundacijo Alp Action, z Ministrstvom za kulturo R Slovenije pripravila zavarovanje nekaterih gozdnih ekosistemov za ohranitev ter vzgojo in izobraževanje v gozdu. Gozdovi in naravne znamenitosti doline Vrat so povezani v naravoslovno učno pot. Urejanje učne poti je potekalo v letih 1994 in 1995. Pot je bila dokončno opremljena in predana svojemu namenu le dan pred strokovno ekoturizmsko konferenco Federacije Europarc, ki je bila na Bledu v začetku oktobra 1995. Po odzivih mnogih obiskovalcev je priprava in ureditev učne poti dosegla svoj cilj - doživljanje narave v smislu vzgoje in izobraževanja. V zadnjih letih skupaj s planinskim društvom nadaljujemo z delom na poti. Predvsem obnavljamo steze, urejamo nekatere nove povezave, gradimo različne mostičke, ograje ter postavljamo nove oziroma dodatne informacijske table.

Naravoslovna učna pot Vrata poteka po obstoječi pešpoti in cesti iz Mojstrane v Vrata. Na učno pot in posebnosti doline

Vrat opozarja informacijska tabla ob cesti pri odcepu kolovoza pod Tičjo pečjo. Pot se nadaljuje po desnem bregu Triglavске Bistrice do brvi, čez katero se vrača na cesto pod kočjo pri Peričniku. Slap Peričnik je druga postaja učne poti, priporočljiv je ogled slapu po krožni poti, ki je vidno označena z informacijskimi stebrički. V začetku klanca pod Kredno učna pot znova zapusti cesto in vodi po pešpoti najprej ob Triglavski Bistrici ter nato pod Galerijami v osrčje doline. Ko pot dospe ponovno na cesto v višini Poldovega rovta, je za ogled točke, ki je poimenovana Gozd s sonaravnim gospodarjenjem, treba stopiti 200 metrov nazaj po cesti, s katere je jasno vidna informacijska tabla. Nasproti Turkovega rovta, na desnem bregu potoka, je peta postaja - Gozd v ekstremnih rastiščnih razmerah, ki predstavlja pravzaprav kar miniaturno učno pot, saj ima kar šest podtočk. Od Aljaževega doma v zatrep doline Vrat vodi pot do informacijske točke pod Severno Triglavsko steno. Predstavljeni so Stena, Triglavska Bistrica, sukcesija vegetacije na melišču, višinski vegetacijski pasovi in gozd Bukovlje. Zadnja postaja naravoslovne učne poti je prav Bukovlje, kjer ni več pojasnjevalnih tabel, je pa enkratno zanimiv enodoben bukov gozd ob planinski poti proti Luknji ali Sovatni, vsekakor vreden ogleda.

Vrata so ledeniška dolina, zasnovana na tektonski prelomnici, vrezani pod Triglavom v smeri proti severovzhodu. Zgornji del Vrat ima tipičen U-profil ledeniške doline. Matično podlago v dolini sestavljata predvsem triasni apnenec in dolomit. Vrata so zasuta s kvartarno nasipino, z morenami in rečnim prodromom in s pobočnim gruščem. Zatrep doline pod Triglavsko severno steno je na nadmorski višini 1000 metrov. Relativno visoka nadmorska višina in osojna lega sta vzrok za ostro gorsko podnebje. Zaradi strmih pobočij in obilice padavin so predvsem v zgornjem delu Vrat pogosti snežni plazovi, ki močno vplivajo na vegetacijske razmere v dolini.

Gozdovi dajejo dolini Vrat močan pečat. Pokrivajo dno doline in strma pobočja na obeh straneh vse do vznožja sten vršacev, ki oklepajo Vrata. Gozdne površine le redko prekinjajo izkrčeni rovti. Med drevesnimi vrstami prevladujejo bukev, smreka in macesen. Najbolj razširjena gozdna združba je alpsko bukovje s trilistno vetrnico. Tretjina gozdov v Vratih je varovalnih, ostalo so gospodarski gozdovi z močno poudarjenimi splošno koristnimi funkcijami, kot so hidrološka, klimatska, estetska, rekreacijska in druge. Gozdovi so kljub izkoriščanju, ostrim rastiščnim pogojem in znanim dejavnikom, ki dandanes povzročajo poškodovanost gozdov, dobro ohranjeni. Nekatere gozdne površine so zaradi nedostopnosti ostale popolnoma nedotaknjene in niso bile nikoli gospodarsko izkoriščane.

Ljudje v dolini Vrat so se v preteklosti ukvarjali predvsem s pašništvom, z gozdarstvom in tudi z oglarstvom. Zadnjih sto let, v zadnjem času pa še posebej, sta v Vratih pomembna gornišstvo in turizem. Toliko raznovrstnih in privlačnih možnosti ne nudi nobena druga alpska dolina v Sloveniji, zato so Vrata gornikom priljubljena in poznana.

Vir:

Triglavski narodni park - vodnik, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2001

KOZJANSKI PARK - POKRAJINA Z MNOGOTERIMI OBRAZI

Franci Zidar - Bernard Goršak

Med Savinjo, Sotlo in Savo, tam kjer se predalpski gozdnati očaki Rudnica, Bohor, Veternik in Orlica čez terciarno gričevje spogledujejo z obsotelskimi ravnici, leži Kozjanski park.

Kozjansko pokrajino označujejo velika biotska preostrost, krajinska raznolikost, življenjska polnost in ustvarjalnost ter bogata preteklost.

Začelo se je s spominskim parkom

Z zakonom o Spominskem parku Trebče je takratna Skupščina R Slovenije določila meje, varstveni režim, razvojne usmeritve in upravljanje na območju v velikosti nekaj manj kot 20 tisoč hektarov.

Sredi leta 1983 je začela delovati posebna varstvena ustanova, uprava parka, ki je skupaj z ustanoviteljem in mnogimi partnerji iz Slovenije in tujine korak za korakom ustvarjala vizijo o celovitem varstvu naravne in kulturne dediščine. Dejavno varstvo je postalo strategija in način vnašanja dediščine v nastajajoči »park za življenje«.

Prva leta so bila namenjena predvsem celovitim prenovam, to je sanaciji in programskemu oživljanju že skoraj pozabljenih in »odpisanih« kulturnih spomenikov, kot so Kolarjeva domačija na Trebčah, grad Podsreda, trg Podsreda z upravnim središčem parka, Levstikovim mlinom in Slovensko-bavarsko hišo, pa Olimje in številni etnološki kulturni spomeniki.

Za uveljavljanje mladega parka v tujini je bilo zelo pomembno partnerstvo med gradovoma Podsreda pri nas in Wolfsegg na Bavarskem, sklenjeno leta 1989, ki se je naprej razvijalo v nova partnerstva slovenskih in bavarskih društev, krajev in celo družin. Iz tega so se razvili mnogi stiki, ki so preseglji okvir parka in Podsrede.

Sredi devetdesetih let se je začel širiti prostor za odkrivanje, vrednotenje in varovanje naravnih vrednot. Iz spominskega parka je korak za korakom začel nastajati celovito zasnovani park. Šele zakon o ohranjanju narave leta 1999 je lahko uredil pravni položaj, delovanje in ime tega zavarovanega območja na jugu Štajerske tako, da je dotedanji Spominski park Trebče postal regijski park z imenom Kozjanski park.

Kozjanski park danes

V današnjih mejah obsega Kozjanski park ozemlje, ki ga omejujejo na severu gozdnata Rudnica, na zahodu pogorje Bohorja in Vetrnika, na jugu Orlica, na vzhodu pa mejna reka Sotla. Sestavljata ga pretežno gozdnata hribovje in dolina reke Bistrice z manjšimi pritoki, ki se odpre v obsotelsko ravnico, dopolnjuje pa ga vinogradniško gričevje. Površina današnjega parka je 196 kvadratnih kilometrov. V njem živi okoli 10.000 ljudi. Upravno središče parka je v Podsredi. Do tja pridemo iz treh glavnih smeri: s severa od Šentjurja prek Lesičnega in Kozja, od vzhoda iz Bistrice, Podčetrtka in Bizeljskega, z juga pa od Krškega prek Brestanice in Senovega.

Kozjanski park jutri

Za vse tisto, kar se danes kaže kot potreba sodobnega varstva narave, ohranjanja vredne krajine in kulturne dediščine, kar je spoznano kot razvojna priložnost in kar pričakujejo od parka tudi

Grad Podsreda, novo kulturno središče Kozjanskega parka

lokalne skupnosti, je zavarovano območje v današnjih mejah postalo premajhno. Zato že nekaj časa zori zamisel o razširitvi parka proti zahodu. V skladu s spremembami in dopolnitvami prostorskih sestavin dolgoročnega prostorskega plana Slovenije, ki so bile sprejete leta 1999, pripravljajo upravljavec Kozjanskega parka in strokovne službe strokovne podlage za razširitev regijskega parka, za upravljaljski načrt in za dopolnitev 20 let starega ustanovitvene akta.

Poglejmo si glavne strokovne argumente za to pobudo!

Geografski okvir

V grobem sestavljajo obstoječe in predvideno širitveno območje Kozjanskega parka v skupni površini več kot 50 tisoč hektarov tri naravnogeografske enote:

- dolomitno in apnenčasto Kozjansko hribovje (Veliko Kozje, Lisca, Bohor, Veternik, Orlica, Rudnica) kot vzhodni del Posavskega hribovja;
- terciarno gričevje, ki ga sestavljajo peščenjaki, laporji in peski ter nadpovprečno obsežno območje litotamnijskih apnencev (Virštanj, Bučka gorca, Trebča gorca in Črešnjevce, Bizeljske in Sromeljske gorice);
- ravninsko Obsotelje s prevladujočimi meljastimi, glinenimi in prodnimi kvartarnimi nanosi (Imensko polje, Bučko polje, Bistriško-Kunšpersko polje, SV del Krškega polja).

Biodiverziteteta parka

Rastlinstvo

Po fitogeografski delitvi Slovenije (Zupančič & Žagar, 1995) leži Kozjanski park v treh območjih:

- subpanonskem območju s haloškim in bizeljsko-krškim okrožjem,
- predalpskem območju s Štajersko-koroškim okrožjem ter
- preddinarskem območju s bohorsko-kumskim in osrednje-dolenjskim okrožjem.

Obsotelje

Na območju Kozjanskega parka se tako prepletajo tri fitogeografska območja oziroma pet okrožij. V tem dejstvu gre iskati vzrok za veliko pestrost različnih botaničnih geoelementov znotraj Kozjanskega parka. Končno pa k tej raznolikosti veliko prispeva tudi bogastvo v pedološki sestavi območja parka, saj lahko tukaj najdemo vsaj šest tipov tal.

Gozdnih združb je vsaj 6 (med njimi je verjetno najzanimivejša *Vicio oroboidi-Abietum* nad Zagorjem in dokaj razširjena *Haquetio-Fagetum*), traviščnih pa blizu 30, predvsem iz skupin *Brometalia erecti*, *Molinietalia*, *Arrhenatheretalia*, *Phragmiti-Magnocaricetea*, *Filipendulion*, *Petasition officinalis* idr. Te združbe pokrivajo tako vlažna nižinska območja kot tudi suha, višje ležeča predalpska območja, ekstenzivno obdelovane površine ter površine, ki so pod močnejšim vplivom delovanja človeka.

Med rastlinami si posebno naravovarstveno pozornost zaslužijo vrste s tako imenovanega Rdečega seznama. Glede na Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk Slovenije iz leta 1989 (Wraber & Skoberne, 1989) je v parku 7 takih vrst, glede na nov Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v Rdeči seznam (UL RS 82/02) pa je teh vrst celo več kot 70! Veliko vrst je bilo prvič opisanih za določeno fitogeografsko območje prav na podlagi raziskav v Kozjanskem parku (Jogan, 1995). Močvirska kukavica (*Orchis palustris*), bavarska popkoresa (*Moehringia bavarica*), kranjska lilija (*Lilium carnolicum*), lepi čeveljc (*Cypripedium calceolus*), panonska detelja (*Trifolium pannonicum*) ali Shuttleworthov rogoz (*Typha shuttleworthii*) že same po sebi nakazujejo izreden preplet različnih tipov rastišč in rastlinskih združb.

Poleg prevladujočih kalcifilnih vrst so se našle celo takšne, ki domujejo na silikatih (npr. francoska lepnica). Rastiščne razmere znotraj parka pa variirajo od senčnih in mokrotnih do suhih in sončnih.

S pospešenim raziskovanjem v zadnjih letih se v Kozjanskem parku odkrivajo nove in nove botanične zanimivosti - npr. relativna pogostnost travniške perunike in mnogih vrst kukavičevk. V okviru razstave v Kozjanskem parku leta 2002 smo predstavili fotografije 40 vrst prostorastočih orhidej z Bohorja, kar predstavlja skoraj 60% vseh orhidej v Sloveniji (avtorica T. Brinovec). Pravi botanični biseri Kozjanskega parka so poleg omenjenih vrst še Blagayev volčin, opojna zlatica, Clusijev in tržaški svišč, širokolistna in bodeča lobodika, kobulasti zelenček, jarica (raste tik ob upravi parka v Podsredi), visoki grint, panonska stoklasa, progasti vrbovec, francoska lepnica, navadna glota, navadni kosmatinec, močvirska grebenika, avrikelj, Hladnikov grintavec in še bi lahko naštevali. Posebej velja izpostaviti vrstno zelo bogato združbo visokih suhih travnikov - združbo pokončne stoklase in srednjega trpotca (*Bromo-Plantaginietum mediae*), ki jo je v Sloveniji moč najti zlasti na območju Kozjanskega (Škornik, 1998).

Živalstvo

Po zoogeografski delitvi Slovenije je območje Kozjanskega parka v dveh velikih regijah: subpanonski in predalpski, medtem ko se kraško-predpanonska podregija približa meji parka pri Senovem le na nekaj kilometrov. Potemtakem tudi ne preseneča dejstvo, da je velika večina tukaj najdenih vrst značilnih za prvi dve regiji in da se posamično pojavljajo tudi vrste iz kraško-predpanonske podregije.

UČNE POTI

Velika razgibanost površja Kozjanskega parka - od obso-
telske nižine do tisoč metrov visokih hribov Oslice in Veternika.
Navzočnost kraških prvin, mozaičnost kulturne krajine, ki se raz-
penja od obdelanih njiv, travnikov, visokodebelnih sadovnjakov in
vinogradov pa vse do obširnih bukovih gozdov - se odraža v izred-
no pestri množici najrazličnejših živalskih vrst.

Več obsežnih zooloških raziskav (DOPPS: ornitofavna,
Prirodoslovni muzej Slovenije: herpetofavna, K. Koselj: netopirji),
opravljenih v zadnjih letih v Kozjanskem parku, so pokazale, da je
v celotnem prostoru Kozjanskega parka mogoče zaslediti izredno
številne populacije nekaterih evropsko pomembnih živalskih vrst.

Te raziskave (poleg številnih manjših raziskovalnih de-
lavnic), ki so v zavarovanem območju odkrile nedvomne in nes-
porne naravne vrednote »visoke kategorije«, so dokazale, da je
glavni problem natančnejšega naravovarstvenega vrednotenja tega
območja predvsem nezadostna stopnja njegove raziskanosti. Tudi
zaradi tega načrtujemo nove raziskave - v tem letu bomo izpeljali
skupaj s CKFF inventarizacijo favne metuljev ter s pomočjo Lutra
inštituta inventarizacijo vidre.

Posamezne najdbe različnih živali pa pričajo tudi o tem,
da je na tem dokaj majhnem prostoru preplet vrst, značilnih za raz-
lične zoografske regije, zelo pester. Tako se na razdalji nekaj kilo-
metrov izmenjavajo vrste, značilne za submediteransko, subpa-
nonsko in alpsko območje - med nahajališčema submediteranske-
ga polžka *Pomatias elagans* in alpskega kozlička je na primer le
nekaj kilometrov. Močvirske vrste, od močvirske želve sklednice
do številnih ogroženih vrst kačjih pastirjev, pa samo še dopolnjuje-
jo izredno barvito paleto živalskega sveta Kozjanskega parka. Med
kačjimi pastirji Kozjanskega parka jih je namreč kar 10 uvrščenih
na Rdeči seznam, 6 vrst pajkov pa je novih za ozemlje Slovenije
(od teh sta dve v Rdečem seznamu). Dvoživk je vsaj 12 vrst, od teh
imata sekulja in krastača v parku eno največjih selitvenih poti v
Sloveniji, ki jo seka cesta v Trebčah.

Sprehod po nastajajoči "Knezovi poti"

Morda je bogastvo, medsebojno povezanost in preplete-
nost raznolikih naravnih vrednot in mozaične kulturne dediščine
najlažje predstaviti na eni od možnosti spoznavanja in doživljanja
Kozjanskega parka. Za to priložnost smo izbrali nastajajočo krož-
no »Knezovo pot«, ki nas vodi iz Podsrede po Orlici in njenem

Olimje, minoritski samostan s pavlinsko Apoteko

obrobju. Ob njej se nizajo: srednjeveški trg Podsreda s prangerjem
na trgu, širokolistna lobodika (*Ruscus hypoglossum*), grad Podsre-
da (najbolj ohranjen romanski grad v Sloveniji), travnolistna peru-
nika (*Iris graminea*), kukavičnice na suhih travnikih, gozdni rezerv-
vat Vranske pečine s skalnimi osamelci, golob duplar (*Columba
oenas*), bodeča lobodika (*Ruscus aculeatus*), grad Pišece z angleš-
kim vrtom (ginko, mamutovci, gledičevka, kriptomerija), izvir Ga-
bernice z lehnjaki in vodno učno potjo, Pleteršnikova domačija,
fosiliziran zob morskega psa, Svete gore (najstarejše kultno središ-
če na Slovenskem), grad Bizeljsko, edino nahajališče bavarske
papkorese (*Moehringia bavarica*) v Sloveniji, skalno okno nad
Orešjem, razvaline gradu Kunšperk, sokol selec (*Falco peregrin-
us*), soteska Zelenjak, Kunšperško polje, Bistrica ob Sotli (nasel-
binski kulturni spomenik), soteska Bistrice (geomorfološka in hi-
drološka znamenitost), kranjska lilija (*Lilium carnolicum*), Javerš-
kova in Kolarjeva domačija (zgodovinski spomenik), Stare gore
(gotska kamnita Pieta), nahajališče fosilov Panonskega morja,
Levstikov mlin, Slovensko-bavarska hiša in upravno-informacij-
sko središče Kozjanskega parka v Podsredi s stalno predstavitvijo
narave v Kozjanskem parku. Za zaokrožanje užitek in mentalne
rekreacije poskrbi več gostiln in kmetij odprtih vrat, v katerih vam
prijazni domačini postrežejo s šmarsko-virštanjskimi in bizeljski-
mi vini in z izvirnimi kulinaricnimi dobrotami.

Naravna dediščina Kozjanskega parka Mednarodno pomembne vrednote Kozjanskega parka

V Kozjanskem parku je kar nekaj habitatnih tipov, ki so
v Dodatku I Habitatne direktive našeti kot evropsko pomembni
življenjski prostori, ter veliko živalskih (in nekaj manj rastlinskih)
vrst, ki so v Dodatku II iste direktive osnova za vzpostavitev Po-
sebnih varstvenih območij. Na podlagi te direktive in Ptičje direk-
tive so vse, države članice Evropske unije, dolžne razglasiti poseb-
na varstvena območja, ki potem skupaj tvorijo tako imenovano
omrežje Natura 2000. Evropska direktiva o varstvu ptičev (DCWB
1979) nalaga državam, članicam EU, najprej razglasitev tako ime-
novanih SPA območij za vse ptičje vrste iz Dodatka I te direktive.
Med ptičami gnezdičkami Kozjanskega parka jih je kar 15 na tem
seznamu, zlasti pomembni pa sta dve vrsti. Na podlagi strokovnih
analiz rezultatov omenjenega popisa ptičev Kozjanskega parka, ki ga
je opravilo DOPPS (Društvo za opazovanje in proučevanje ptičev

Rastišče jarice pri Podsredi

Suhi travnik na Orlici
Vse fotografije: F. Zidar

Slovenije), je območje ekstenzivne kulturne krajine parka (tako imenovana Kozjanska krajina) spoznano kot SPA območje zaradi dveh izstopajočih kvalifikacijskih vrst ptic: vijeglavke in kosca. Populaciji obeh vrst sta evropsko pomembni, zato bo v prihodnosti, z vstopom Slovenije v EU, omenjeni SPA skupaj z SPA Jovsi postalo mednarodno pomembno območje za ptiče. Vsako SPA območje pa bo avtomatično postalo tudi območje omrežja Natura 2000. V parku si obetamo, da bomo imeli poleg tega območja v Naturi 2000 še vsaj eno ali dve območji na podlagi kriterijev omenjene Habitatne direktive. Skoraj zagotovo bodo to postali z orhidejami bogati visoki suhi travniki na Life projektne območju med Vetrnikom in Oslico.

Medtem, ko morajo direktive EU na nek način postati del pravnega reda vsake države, njene članice, pa so konvencije, sprejete na evropski ravni, nezavezujoče. Vendarle imajo tudi te določeno moralno in civilizacijsko-vrednostno težo. Med kar mnogimi konvencijami izstopa Bernska konvencija, ki v svojih dodatkih našteva strogo zavarovane rastlinske in živalske vrste, med katerimi jih veliko lahko najdemo tudi v Kozjanskem parku.

Gozdni rezervati

Po Matvejevu in Puncerju je območje Kozjanskega parka deljeno med dva bioma: pretežno listopadni gozd in iglasti gozd borealnega tipa. Na tem območju so tudi štiri gozdni rezervati: Pišce, Vranske pečine, Kunšperk in Tisovec, vendar z vidika uspešnega rezervatnega varstva z daleč premajhnimi površinami. Doseganje konsenza z Zavodom za gozdove Slovenije o novih modelih gospodarjenja z gozdovi predstavlja enega osnovnih izzivov uprave parka za prihodnost.

Izjemni osebki v naravi

Kozjanski park je izredno bogat prostor, kar zadeva dediščino izjemnih dreves - vsaj 12 častitljivih očakov je tod, ki so starejši od 250 let. Nekateri med njimi sploh še niso bili dokumentirani.

Posebno omembo si zaslužita seveda Nujčev hrast v Gregovcah, ki je največji te vrste v Sloveniji, ter bizeljska lipa, ki ji prav tako ni para daleč naokoli. Poleg teh dveh je tu še kar nekaj lip, starejših od 200 let ter s prsnim obsegom, ki je večji od 400 cm, izjemno star in velik skorš, ena največjih tis v Sloveniji, kostanji izjemnih mer, nenavadne smreke, mamutovci, gledičije, kriptomerija, platane, katalpe iz Pišcekega grajskega parka in še mnogo drugih.

Park pomeni tudi razvoj

Raziskovanje, urejanje in upravljanje z naravnimi vrednotami in kulturno dediščino kot sestavine "mehkega" družbenega in gospodarskega razvoja so strateški cilji varstva v zavarovanem območju Kozjansekega parka.

Projekti, ki so v pripravi ali pa se že uresničujejo, kot so oživljanje travniških sadovnjakov, snovanje izobraževalnega središča za varstvo narave, razvoj podeželja in regionalni razvoj na gradu Pišce, popis ptic Kozjanskega parka, ohranjanje suhih travnikov, evidentiranje podeželske stavbne dediščine in drugi dokazujejo, da je Kozjanski park že postal dejavnik novega, na dediščinskih temeljih grajenega življenja v parku.

Kulturna dediščina Kozjanskega parka

Predstavljene in iz celote izluščene naravne vrednote in kulturni spomeniki v drobnem določajo identiteto ali razpoznavnost Kozjanskega parka: Kozjanski regijski park je zaokroženo zavarovano območje regijsko in širše pomembnih naravnih vrednot in kulturne dediščine. Republika Slovenija skupaj z občinami organizirano in zavestno upravlja kot enovito varstveno in ponudbeno-razvojno kategorijo.

Lepote ohranjene narave, mogočna kulturna dediščina in prebivalci so danosti, ki zaokrožajo Kozjanski park v tisto varstveno in razvojno kategorijo, ki lahko bistveno prispeva k nastajanju novega sonaravnega in gospodarsko uspešnega življenja.

Grad Podsreda, ki je postal središče kulturnega in družabnega življenja na Kozjanskem, Olimje, Levstikov mlin, Slovensko-bavarska hiša, kulturno-informacijsko središče, učne poti in pešpoti, še posebej pa programi oživljanja senošetnih sadovnjakov, ohranjanja suhih travnikov, postavitve centra za varstvo narave, razvoj podeželja in regionalni razvoj na gradu Pišce, ČŠOD Pilštanj, Center za varstvo narave, razvoj podeželja in regionalni razvoj, nov informacijsko-označevalni sistem, celostna podoba in blagovna znamka dokazujejo, da je Kozjanski park primer dinamičnega, propulzivnega in ustvarjalnega organizma, ki s partnerstvom kot načinom dela zaznamuje slovenski in širši evropski prostor.

**Varovanje
naravne in kulturne dediščine**

POMEMBEN PARTNER MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO, GOZDARSTVO IN PREHRANO

Mag. Janja Kokolj Prošek

Za to okroglo mizo nastopam v dveh funkcijah: kot predsednica sveta Zavoda Kozjanski park in kot državna podsekretarka na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Probleme dediščine poznam, saj že dvanajst let delam v programu za razvoj podeželja. To je tisti "mehki" del kmetijstva, ki poskuša dajati kmetijstvu tudi novo vlogo. Vzodbuja vse tisto, kar ni vezano na primarno kmetijsko proizvodnjo. V Sloveniji živi na podeželju 57% vsega prebivalstva. Velik del tega prebivalstva se ukvarja s kmetijstvom kot svojo osnovno dejavnostjo za preživetje ali kot dopolnilno dejavnostjo.

Varstvo dediščine je tesno povezano z rabo prostora in kmetijstvo je eno izmed tistih akterjev v prostoru, ki lahko pripomorejo k ohranjanju dediščine. Kmetijstvo lahko dediščino tudi uničuje, čemur smo bili priče v obdobju od sedemdesetih do devetdesetih let prejšnjega stoletja. V mislih imam predvsem naravno dediščino.

Opozorjam na tiste segmente, v katerih je lahko kmetijstvo partner ministrstvom, ki skrbita za varstvo naravne dediščine oziroma za varstvo kulturne dediščine. V pripravi so razvojni programi na ravni države, v katerih je kmetijstvo izjemno močno vpleteno, saj je velik bodoči uporabnik sredstev iz strukturnih skladov Evropske skupnosti. V nastajajočem Enotnem programskem dokumentu kot pogajalskem dokumentu Republike Slovenije za bodočo izrabo strukturnih skladov - žal - ugotavljam, da je varstvo dediščine premalo čutiti. Varstvo dediščine je lepa in dobra stvar, vendar so tudi za to potrebna finančna sredstva. In Ministrstvo za kmetijstvo je eden izmed potencialnih donatorjev.

Varstvo dediščine in kmetijstvo se srečujeta tudi na nivoju projektov. Omenila bi projekt Celostni razvoj podeželja in ohranjanje poseljenosti, s katerim kmetijsko ministrstvo že od leta 1996 močno spodbuja posebne tipe projektov. Prva izmed takih projektov sta bila projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine in projekt Po poteh dediščine od Idrije do Kolpe. Projekta evidentirata naravno in kulturno dediščino, ki je bolj lokalnega pomena. Tu ne gre za pomembne državne spomenike in objekte dediščine, temveč gre bolj za preplet in iskanje razvojnih možnosti skozi ponudbo dediščine v prostoru. Med temi ponodbami je tudi oblikovanje različnih učnih tematskih poti in oblikovanje posebnih produktov. Gre za to, da se v določenem prostoru opredelijo točke dediščine, na katere se potem generira razvoj in vsa ponudba. Gre za preplet potencialnega razvoja dopolnilnih in dodatnih dejavnosti, ki izhajajo iz kmetijstva, osveščanje prebivalcev na podeželju in oblikovanje produktov za mestno prebivalstvo ali za slučajnega obiskovalca oziroma turista, ki lahko temu podeželskemu prebivalstvu omogoča preživetje oziroma vsaj dodaten dohodek. Rdeča nit vsega tega pa je dediščina.

Naj končam s povabilom k sodelovanju, saj mislim, da je zgolj sodelovanje Ministrstva za okolje, prostor in energijo, Ministrstva za kulturo, Ministrstva za šolstvo, znanost in šport ter vseh formalnih institucij - tudi parkov - premalo, da bi učinkovito ozaveščali ljudi o pomenu naravne in kulturne dediščine ter s tem vplivali na njuno ohranjanje. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je v tem močan partner, ki lahko veliko pripomore k ohranjanju dediščine. Tu je še slovenski kmetijsko okoljski program, ki v območjih z omejenimi dejavniki - tudi na območjih, ki so zaščiteni - ponuja posebne oblike kompenzacijskih plačil za načine rabe prostora, ki je tam primerna in dovoljena. Kmetijstvo namreč ni usmerjeno zgolj v pridelavo hrane, ki je sicer njegova osnovna vloga, temveč se vedno bolj zaveda pomena svoje multifunkcionalne vloge. Ena izmed teh vlog je tudi, da prispeva k ohranjanju dediščine - naravne in kulturne!

**Da bodo poti naravne dediščine
tudi poti kulturne dediščine**

ŠE NEKAJ PREDLOGOV SNOVALCEM UČNIH POTI

Ana Barbič

Pozdravljam pobudo za to okroglo mizo in se strinjam z ugotovitvijo, da učne poti lahko pomembno prispevajo k spoznavanju in varovanju naravne in kulturne dediščine. K današnji razpravi oziroma uvodnim predstavitvam pa imam nekaj dodatnih predlogov. Nekateri so bili sicer že omenjeni, vendar jih bom ponovila v upanju, da bodo s tem pridobili na pomenu.

Oblikovanje učnih poti naj bo trajen proces in ne kampanjska akcija, kakršna je bila, na primer, kampanja za postavljanje vinskih cest. Kampanjske akcije običajno niso dovolj dodelane. Zato tudi kampanjsko ustanavljanje učnih poti ne bo zadosti učinkovito v smislu širjenja informacij ter vzgajanja za spoštovanje in uživanje dediščine vseh generacij slovenske družbe kot tudi obiskovalcev iz tujine. Učnih poti naravne in kulturne dediščine ne gre postavljati le v parkih in v drugih zavarovanih območjih, temveč jih je vredno predstavljati povsod, kjer so za to objektivne danosti (obstoj vredne in prepoznane dediščine) in subjektivne možnosti (lokalni interes, lokalne nevladne organizacije). Poti naravne in/ali kulturne dediščine bi veljalo že v zasnovi navezati na obstoječa komunikacijska omrežja, na primer kolesarskih poti, vinskih cest.

Presoj o utemeljenosti in strokovni ustreznosti zamisli in zasnove o poti dediščine naj opravi pooblaščen strokovno telo, sestavljeno iz predstavnikov državnih ustanov, strokovnjakov različnih strok in predstavnikov nevladnih organizacij oziroma njihovih združenj. Slednje na tem zboru še posebej pogrešam!

Da bo konkretna učna pot učinkovita in uspešna, mora temeljiti na originalnem in ustvarjalnem pristopu:

1. Že njeno ime mora izražati neko posebnost. Če bodo npr. vse gozdne učne poti poimenovane le kot »gozdne učne poti«, ne bodo pritegnile niti naključnih niti potencialnih skupin obiskovalcev, ki jih organizirajo šole, turistične agencije, nevladne organizacije.

2. Snovanje učne poti mora temeljiti na partnerskem pristopu uradnih ustanov in državnih uradov, odgovornih za dediščino; strokovnjakov, ki dediščino identificirajo ter svetujejo pri oblikovanju njene javne predstavitve; ter domačinov, kot posameznikov in kot lokalnih nevladnih organizacij, ki lahko prevzamejo tudi odgovornost za vzdrževanje učne poti.

3. Ko je učna pot postavljena, je treba pred njenim odprtjem opraviti simulacijo njene učinkovitosti in uspešnosti ter jo v skladu z rezultati simulacije dopolniti oziroma spremeniti.

4. Ko pa je učna pot odprta, je nujno treba vzdrževati in dopolnjevati ter spremljati odzivnosti obiskovalcev (število obiskovalcev, odzivnost, predlogi).

Snovanje učnih poti naj torej ne temelji zgolj na pristopu »od zgoraj navzdol«, temveč naj bo hkrati upoštevan tudi pristop »od spodaj navzgor« s ciljem, da se kar najboljše pritegne k sodelovanju človeške vire. Samo s kombinacijo obeh pristopov bodo nastajale poti naravne in kulturne dediščine, ki bodo že v imenu nakazovale bistvo svoje vsebine ter poslanstva, ki bodo tudi primerno vzdrževane in dopolnjevale.

Ozaveščanje ljudi o pomenu naravne in kulturne dediščine

UČNE POTI IN VSEŽIVLJENJSKO IZOBRAŽEVANJE

Minka Vičar

V preduniverzitetnem izobraževanju se izvaja kurikularna prenova izobraževalnih programov, ki povečuje poudarek na aktivni vlogi učencev in učenk. V največjem obsegu se zaradi narave in filozofije predmeta cilji in vsebine biologije vežejo na naravo in življenje. Učna pot zato lahko služi kot idealna biološka učilnica v naravi, ki nudi vse možnosti opazovanja in preučevanja med seboj povezanih naravnih procesov, organizmov, raznolikosti življenjskih združb, naravne in kulturne dediščine.

Učna pot lahko s svojo naravno in kulturno dediščino ter z odgovarjajočo infrastrukturo kvalitetno dopolnjuje raznolike metode dela pri sodobnem pouku biologije in ostalih predmetov, ki vsebujejo biološke cilje in vsebine ali pa gradijo na predznanju in uporabi znanja biologije. V učnem načrtu za biologijo je velik poudarek namenjen neposrednim opazovanjem in doživljanju pri laboratorijskem in terenskem delu, ki daje učencem in učenkam možnost, da znanje aktivno gradijo, vzpostavljajo neposreden stik z naravo, življenjem in živimi bitji. Pomembno je, da znamo opazovati naravo in procese v njej, opaziti spremembe, jih spremljati, razumeti, opozoriti nanje in presoditi, kako ravnati čim bolj v skladu z naravnimi procesi.

V predmetniku devetletne osnovne šole so biološki cilji in vsebine v nižjih razredih, v katerih ni zastopan predmet biologija, zastopani v okviru drugih predmetov. Poleg tega posamezni drugi predmeti in izbimi predmeti vključujejo različne cilje, ki se interdisciplinarno vežejo na predznanje in cilje biologije ter cilje medpredmetnih področij okoljske in zdravstvene vzgoje. Težnje po gradnji čim bolj holistične mreže znanja omogočajo ljudem tudi bolj samozavestno, argumentirano in aktivno sodelovanje pri varstvu naravne in kulturne dediščine svojega kraja in širše.

Poleg v učnih načrtih zapisanih ciljev in didaktičnih priporočil je zelo pomembno, kakšen odnos do življenja, živih bitij, okolja, narave, kulture in soljudi izkazujejo izvajalci in izvajalke izobraževanja pri svojem ravnanju v konkretnih situacijah v izobraževalnem procesu, na terenu, na ekskurzijah, naravoslovnih, kulturnih in športnih dnevih in med različnimi drugimi dogodki. Če je njihov odnos zgolj na deklarativni ravni, učencev in učenk ne bodo motivirali, še manj pa prepričali.

Učne poti so raznolike optimalno opremljene učilnice v naravi, ki nudijo optimalne možnosti za doseganje ciljev, ki jih v šolski učilnici težje dosežemo. Nudijo nam možnosti doživljanja, opazovanja in učenja iz narave. Sama postavitve učnih poti je lahko že sama po sebi primer trajnostne rabe. S svojo ureditvijo usmerja, informira, kaže na pomen ohranjanja naravne in kulturne dediščine in vzgaja obiskovalce. Obiskovalci, ki upoštevajo pravila ravnanja na učni poti, aktivno varujejo njeno naravno in kulturno dediščino. Odgovorno ravnanje v naravi je tudi del posameznikove kulture in kulture naroda. Stopnja ohranjenosti naravne in kulturne dediščine odseva naš odnos do življenja in narave. Sorazmerno dobro ohranjena življenjska raznolikost Slovenije je naš največji dolgoročni naravni kapital, ki je garancija za zdrave naravne vire, za nadaljnji razvoj, za neodvisnost in za kvalitetno življenje.

Raznolika ponudba učnih poti pri nas se veča. Kvalitetno urejene in vzdrževane učne poti postajajo pogosto oblika povezovanja in sodelovanja bližnjih šol s skrbniki učnih poti (parki, strokovna združenja, nevladne organizacije, izobraževalne ustanove...). Tako sodelovanje je treba krepiti, saj prispeva k večanju kakovosti in raznolikosti učnih poti ter njihove vzgojne in izobraževalne vloge.

Kurikularna prenova izobraževalnih programov spodbuja tudi večjo odprtost in sodelovanje šol s svojim okoljem. To je ena izmed možnosti, da se naveže in okrepi sodelovanje šol npr. na območjih parkov. Dober primer takega sodelovanja imamo v Parku Škocjanske jame. Vodstvo parka je svoje sodelovanje s šolami na svojem območju nadgradilo z ustanovitvijo mreže šol. Ta mreža šol spodbuja neprestano izobraževanje, sodelovanje, medsebojno pomoč, izmenjavo izkušenj in znanja. Park se zaveda svojega poslanstva, da svojim prebivalcem - mladini in ostalim obiskovalcem - pokaže, kakšna je kakovost življenja v ohranjenem naravnem okolju in kakšne so možnosti za ohranjanje naravne in kulturne dediščine ter za trajnostni razvoj.

Mreža šol ima v primerjavi s šolami zunaj parka veliko prednosti, saj lahko učne poti in ostalo ponudbo parka vključujejo v pouk vse leto. Tako lahko na učnih poteh vse leto opazujejo organizme, procese in spremembe v naravi. Prednost je tudi, da učne poti glede na cilje pouka lahko uporabljajo postopno po izbira-

nih delih, ne cele poti naenkrat v enem dnevu. Učenci in učenke lahko tudi posamično oziroma skupaj s starši uporabijo učne poti za samostojno učenje.

Na drugi strani pa je veliko šol, ki prihajajo na učne poti iz oddaljenih krajev. Pogosto obisk učnih poti združijo z različnimi dejavnostmi, kot so npr. projektni dnevi, projektni tedni, naravoslovni dnevi, šole v naravi, strokovne ekskurzije... Glede na različne načine in okoliščine uporabe učnih poti v izobraževanju in glede na težnjo po gradnji čim bolj holističnega znanja in s tem povezanega odnosa do življenja, naravne in kulturne dediščine, je zelo koristna čim bolj pestra in široka ponudba učnih poti, ki naj čim bolj interdisciplinarno, enostavno, razumljivo in zanimivo vodijo obiskovalce do lastnih spoznanj, da je človek del narave, od katere je odvisen. Doseganje tega spoznanja je v kontekstu današnjega potrošniškega načina življenja lahko težavno. Prav tako si nekateri težko predstavljajo, da sta naravna in kulturna dediščina produkt evolucije ter da se povezuje in dopolnjuje. In prav zato je za mlade zelo pomembno, da imajo čim več priložnosti doživljati naravo, jo opazovati in kritično vrednotiti svet okoli sebe. Pogosto tudi šole same postavljajo in vzdržujejo svoje učne poti in si pomagajo z uspešnimi zgledi z drugih učnih poti.

Uporaba učnih poti je povezana s pestro ponudbo poti in pristopi pri samem pouku v naravi, ki jih učitelji izberejo. Pogosto se šole dogovorijo s skrbnikom poti za strokovno vodenje po poti. Nekateri učitelji raje sami izdelajo svoj program dela z učenci na učni poti. Nekateri kombinirajo tako, da vodita učence učitelj in vodič (vsak del programa). Lahko pa gredo po dovolj dobri predpripravi učenci sami v majhnih skupinah na učno pot v okviru izvajanja projektnih, raziskovalnih ali drugih nalog.

Z vidika doseganja znanja, izkušenj in stika z naravno in kulturno dediščino je koristno, če program zastavimo tako, da čim več aktivnosti opravijo učenci sami. Pri tem jih učitelj oziroma vodič samo usmerja. Če prevzame preveč aktivnosti učitelj ali vodič, učenci kmalu postanejo pasivni poslušalci in opazovalci ter pogosto kmalu izgubijo stik z izvajalcem.

Učne poti imajo glede na raznoliko naravno in kulturno dediščino različen obseg in s tem povezano število informacijskih točk. Obiskovalci poti imajo različne interese, zato imajo v tej ponudbi veliko možnosti, da si bolj ogledajo in preberejo informacije, ki ji zanimajo, ostale pa informativno pogledajo ali izpustijo. Kako podrobno si lahko ogledamo učno pot, je odvisno tudi od ča-

sa, ki nam je na voljo, in kolikokrat bomo ali smo že obiskali neko učno pot.

V vsakem primeru je zelo pomembno, da se na delo v naravi dobro pripravimo. Natančno moramo načrtovati, kaj hočemo oziroma katere cilje želimo doseči, prek kakšnih aktivnosti učencev, na kaj bo treba paziti, kateri del poti izbrati (celo pot ali samo izbrane dele), koliko časa bo trajala dejavnost, kako ravnati glede na ranljivost naravne in kulturne dediščine, kakšno vlogo bo imel učitelj oziroma vodič, kakšen naj bo rezultat oziroma izdelek po končanem delu in podobno. Za takšno načrtovanje je potrebno dobro predhodno poznavanje terena oziroma učne poti in njenih posebnosti. Idealno je, če lahko učitelji prej dobijo informacije in gradiva o učni poti (vodnike, zgibanke, informacije s spletnih strani...) ter učno pot obišejo najprej sami. Če se šola odloči za izpeljavo obiska učne poti z vodičem, je zelo koristno, da se z njim natančno dogovori, kaj želi doseči, na kak način in da opiše zmožnosti in predznanje učencev.

Pomanjkljiva priprava učencev in slabo načrtovanje pouka v naravi lahko spremeni obisk učne poti v neodgovorno zabavo v naravi in v nepotrebno obremenjevanje narave. V takih primerih je za ohranjanje narave in z vidika vzgoje učencev bolj odgovorno, da raje obisk učne poti prestavimo na čas, do katerega se bomo uspeli pripraviti.

Bogata ponudba pestrih učnih poti bo v sodelovanju z izobraževalnimi ustanovami pripomogla k nenehnemu izboljševanju vseživljenjskega izobraževanja in ozaveščanja ljudi o pomenu naravne in kulturne dediščine ter h krepitvi odgovornega in kulturnega odnosa do nje.

Minka Vičar - pedagoška svetovalka in vodja predmetne skupine za biologijo, Zavod R Slovenije za šolstvo

Na učnih poteh učenci vse leto opazujejo organizme, procese in spremembe v naravi. Jemanje vzorcev vode iz Timave

Naloga učne poti je vzbuhati željo ČIM VEČ ZVEDETI O KULTURNI IN NARAVNI DEDIŠČINI

Marija Zupančič-Vičar

Tudi Svetovna zveza za ohranitev narave - The World Conservation Union (IUCN) veliko prispeva na področju okoljske vzgoje in sicer v obliki dajanja navodil in tudi določenih gradiv. Vsa ta gradiva so nastajala in še nastajajo v družini več kot deset tisoč prostovoljnih strokovnjakov, ki so člani različnih komisij, različnih drugih povezav znotraj te velike organizacije. Največ sta prispevala komisija za vzgojo in komunikacijo in komisija za zavarovana območja.

V Evropi je bilo precej prizadevanj, da bi na tem področju osvestili čim več ljudi, pa tudi pomagali predvsem ljudem, ki delajo v parkih in v različnih drugih organizacijah, od vladnih do nevladnih. Zelo odmeven je bil program "Parki za življenje", ki je v določeni meri uporabljen kot možnost za izboljšanje razmer na tem področju tudi v Sloveniji. Vendar delo še zdaleč ni opravljeno, ker smo na področju, ki ga obravnavamo za tem omizjem, šele na začetku. Zelo pomembno je, da se drug od drugega čim več naučimo.

V Evropi deluje zveza več organizacij, ki so se združile z namenom, da bi proučevali vprašanje o interpretaciji ter predvsem podajanju snovi in informacij obiskovalcem. To je Interpret Evrope, s katero sodeluje tudi veliko strokovnjakov iz Slovenije.

Ne bi naštevala vsega tistega, kar je bilo do sedaj narejeno. Raje naj opozorim na nekatera dejstva, ki jih opažam med svojim delom kot obiskovalka ali v vlogi posrednice raznih informacij o dediščini. In omejujem se na učne poti.

Zelo pomembno je, kako tudi s praktičnih vidikov oblikujemo te poti. Učna pot naj ne bi bila daljša od ene ure. Marsikdaj se dogaja, da obiskovalci učnih poti dobijo preveč informacij in na koncu zaradi prenasičenosti ne morejo izluščiti bistvenega

sporočila take poti. Tudi sama sem bolj naklonjena poimenovanju *Učno sprehajalna pot* namesto izraza *Učna pot*. V resnici gre v veliko primerih učnih poti za kombinacijo podajanja informacij in neposrednega stika z nekim okoljem. Mislim tudi, da bi morala biti na začetku vsake učne poti označena dolžina in trajanje poti. Število stajlišč na poti ne bi smelo biti preveliko, saj se potem lahko zgodi, da gredo ljudje, naveličani vsega, kar mimo zadnjih stajlišč, saj nikogar več ne zanima, kaj tam piše. Vsaka točka mora biti sestavni del celote. Mora nuditi nekaj izjemnega, da se ljudem zdi vredno ustaviti in to prebrati oziroma pogledati. Pomembno je tudi, kako izberemo začetek in konec poti. Dobro je, če je pot krožna, so pa tudi druge možnosti. Pot mora biti vsekakor tudi varna in dobro označena, da ljudje ne zaidejo. V primeru, da je pot dolga, je treba najti možnosti počitka, ljudem se mora nuditi neko udobnost, da lahko učno pot obiskujejo tudi manj vzdržljivi in starejši.

Moram opozoriti tudi na lastniške probleme. Če ti niso rešeni, lahko nastanejo težave. To pri nas še ni tako očitno, v svetu pa na to dejstvo pogosto opozarjajo.

Kaj je cilj oziroma poglobitveni namen učne poti? Po opravljeni poti naj bi bil vsak obiskovalec resnično sposoben opisati vsaj tri glavne zanimivosti oziroma posebnosti posamezne poti in kaj te posebnosti pomenijo njemu osebno. Vsakdo bi moral na koncu poti razumeti in čutiti, zakaj varstvo. Predvsem pa bi take poti morale obiskovalcu vzbuhati željo po obisku še več takih poti in vzbuhati željo, da bi čim več zvedel o kulturni in naravni dediščini.

SKLEPNE MISLI OMIZJA

Zofija Klemen Krek

Izjemno bogata razprava in številna udeležba je pokazala, da je kljub vsemu pri nas veliko zanimanja za varstvo kulturne in naravne dediščine v Sloveniji in po svetu. Prispevki razpravljalcev so se nanašali na široko paleto tém, v katerih so predstavili veliko različnih vidikov, pristopov in idej. To pa je tudi bistvo tistega, kar pravijo, da naj bi UNESCO predstavljal. UNESCO naj bi bil nekakšen proizvajalec idej in tisti, ki združuje najrazličnejše dejavnike, ki potem s skupnimi močmi iščejo rešitve na obstoječe probleme, spodbujajo sodelovanje na vseh ravneh, od lokalnih do svetovnih. To je bil tudi eden izmed temeljnih ciljev naše današnje razprave. Namen tega srečanja je bil tudi posvetiti pozornost svetovnemu letu kulturne dediščine, trideseti obletnici Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine ter šestnajsti obletnici vpisa Škocjanskih jam v seznam svetovne dediščine.

V zaključni besedi bi bilo težko zajeti vse dobre misli, izrečene med razpravo. Predlagam pa, da predstavimo sklop splošnih ugotovitev in drugi del s konkretnjšimi, ki bodo lahko koristile tistim, ki načrtujejo učne poti ali pa jih že imajo, lahko pa jih bodo še izboljšali. V tem drugem delu bi lahko objavili prispevke, ki se neposredno nanašajo na metodološki pristop pri nastajanju, oblikovanju in vodenju učne poti.

1. Nekajkrat so se razpravljalci ustavili ob izrazu učna pot. Sam izraz je lahko zavajajoč, če ga razumemo preveč ozko. Če bi uporabljali samo splošen izraz "pot", ki mu sledi vsebinski naslov poti, bi rešili problem. Naslovu lahko sledi kratka informacija, v kateri bi bilo predstavljeno bistvo take poti.

2. V razpravi je bilo ugotovljeno, da je nujno treba združiti napore vseh, ki imajo kakršen koli interes na področju raznovrstnih poti. Od izobraževalcev preko turističnih organizacij, agencij, tudi vseh tistih, ki na tem področju lahko prispevajo s svojim znanjem (inštitutov, zavodov in nevladnih organizacij), do ministrstev za kmetijstvo, šolstvo in znanost, kulturo, za okolje in prostor in morda še kakšno ministrstvo.

3. Vsi razpravljalci so poudarili, da je nemogoče ločevati naravno in kulturno dediščino. Prav današnja téma o poteh so dober primer, kako se vse oblike dediščine prepletajo, naravna in kulturna, premična in nepremična.

4. Pomembno je poudariti tudi, kako izjemnega pomena je partnerstvo z lokalnim prebivalstvom. Lokalno prebivalstvo je tisto, ki živi s temi potmi, saj prikazujejo njihovo naravno in kulturno dediščino, njihovo zgodovino. Pomembno je tudi partnerstvo z vsemi tistimi, ki lahko finančno ali z znanjem prispevajo, da se take poti oblikujejo in dobijo ustrezno mesto v prikazovanju izjemnega kulturnega in naravnega bogastva Slovenije.

5. Urad Slovenske nacionalne komisije bo pripravil poseben posvet, ki bi se imenoval "Prekomejno sodelovanje" in bi se nanašal na

ohranjanje slovenske kulturne dediščine v sosednjih državah oziroma na sodelovanje s sosednjimi državami na tem področju. Dejstvo je, da se meje čedalje bolj brišejo in da je sodelovanje s sosedi vedno bolj nujno. Zato je pomembno poudariti današnjo prisotnost in sodelovanje predstavnikov italijanskih in slovenskih organizacij iz sosednje Italije. Zelo koristna je ideja in priporočilo o povezovanju poti na obeh straneh mejâ sosednjih držav, o povezovanju varovanih območij in njihovemu sodelovanju, saj bo tudi tako s skupnimi močmi mogoče doseči boljši rezultat. Bolj učinkovita sta tudi skupni nastop pred mednarodnimi institucijami, pred finančnimi institucijami in pridobivanje finančnih sredstev za razvoj tovrstne izobraževalne turistične dejavnosti.

6. Razpravljalci so ugotovili, da je pretežna večina poti namenjena naravni dediščini. Poudarili so, da bi bilo treba posvetiti več pozornosti tudi nastajanju poti kulturne dediščine, prav tako pa tudi skupnemu predstavljanju obeh - enih in drugih - tam, kjer je to mogoče. Zato velja vabiti vsem, da začnejo razmišljati tudi o nastajanju poti kulturne dediščine in o vključevanju njihove vsebine v poti naravne dediščine.

7. Koristno bi bilo objaviti publikacijo o poteh kulturne in naravne dediščine. Urad Slovenske nacionalne komisije za UNESCO bo zaenkrat predstavili poti treh parkov, ker so vsi trije parki v mreži UNESCO projektov. To pa ne pomeni, da ne želimo objavljati podatkov o drugih učnih poteh v Sloveniji, vendar bi s tem presegli svoje pristojnosti. Naš interes je, da v okviru naših pristojnosti in finančnih zmognosti seznanjamo javnost o pomenu teh poti.

8. Spodbudili bomo tudi tiste, ki bi morali posvetiti več pozornosti tem potem in jih vključevati v svoje načrte, torej organe in organizacije s področja turizma. Seznam poti bi lahko objavili s skupnimi močmi in ga uporabljali pri turistični promociji Slovenije. Vsi udeleženci tega posveta pa naj pomagajo s podatki o obstoječih in tudi načrtovanih poteh, da bo lahko nastal prvi skupni seznam poti slovenske kulturne in naravne dediščine.

Prva pobuda revije Kras se uresničuje

PREGLED SLOVENSКИH UČNIH POTI NA SPLETU

Agencija R Slovenije za okolje na svojih spletnih straneh predstavlja tudi informacije, namenjene ljubiteljem narave, na primer seznam turističnih jam, informacijskih točk naravnih parkov, muzejev in zbirk. Na podlagi sklepov okrogle mize v Matavunu, objavljenih v 56. številki revije Kras, smo bistveno razširili seznam učnih poti.

V prvem koraku smo si pri zbiranju podatkov pomagali z že obstoječimi spletnimi stranmi, ki jih številne učne poti po Sloveniji že imajo. Na seznamu je tako zaenkrat 44 poti z različnih delov Slovenije, ga pa še dopolnjujemo. Vsaka pot je na kratko predstavljena opisno in z osnovnimi podatki (dolžina, trajanje ogleda, število predstavitev točk, izhodišče za ogled, naslov tiskanega vodnika ali zloženke in kontaktni naslov za vodenje).

Spletni naslov pregleda

Spletni nepopolni naslov pregleda učnih poti na Slovenskem na spletu je: http://www.gov.si/uvn/slo/podrocja/narava/za_ljubitelje_narave/ucne_poti.html. Na Agenciji upamo, da nam bodo upravjalci ali vodiči po učnih poteh sporočili podatke tudi za čim več drugih učnih poti, ki zaenkrat v pregledu še niso zajete. Podatke zbiramo na naslovu: breda.ogorelec@gov.si Vabimo vas k sodelovanju! Pregled gozdnih učnih poti na svoji spletni strani pripravlja tudi Zavod za gozdove Slovenije (gospod Tone Lesnik).

Za bralce revije Kras smo pripravili kratek izvleček predstavitve. Navedeno je izhodišče, dolžina v kilometrih in kontaktni naslov za vodenje po poti. Ponekod je vodenje organizirano le za skupine, povsod pa se morate zanj predhodno dogovoriti.

Primorska

Soška pot. Izhodišče: Koča pri Izviru Soče v Zadnji Trenti, 16 km, krajša varianta 7 km. Vodenje: Dom Trenta - Informacijsko središče Triglavskega narodnega parka, tel.: 05 388 9330.

Gozdna učna pot Panovec. Izhodišče: Rožna dolina (Nova Gorica), daljša varianta 1,8 km, krajša varianta 1 km. Vodenje za večje skupine: Zavod za gozdove Slovenije, krajevna enota Gorica, Vipavska c. 57, Rožna Dolina, Nova Gorica, tel.: 05 302 4090.

Naravoslovna učna pot Ob Hublju. Izhodišče: Ajdovščina, 3,1 km, krožna. Vodenje za skupine: Zavod za gozdove Slovenije, krajevna enota Ajdovščina, Gregorčičeva 44, Ajdovščina, tel.: 05 366 1158.

Učna pot Škocjan. Izhodišče: Matavun (pri informacijskem centru Parka Škocjanske jame), 2 km. Vodenje za skupine: Uprava Parka Škocjanske jame, Škocjan 2, 6215 Divača, tel.: 05 708 2100.

Mašunska gozdna učna pot. Izhodišče: Mašun, 1,7 km, krožna. Vodenje skupin: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Postojna, Vojkova 9, Postojna, tel.: 05 700 0610.

Gozdna učna pot Sviščaki. Izhodišče: Sviščaki, 4,3 km, krožna. Vodenje skupin: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Postojna, Vojkova 9, Postojna, tel.: 05 700 0610.

Notranjska

Gozdna učna pot Kališe. Izhodišče: Kališe (pri Logatcu), 2,2 km, krožna. Vodenje za skupine: Tadej Grom, Čevica 8, 1370 Logatec, tel.: 01 754 4218 ali Janez Trček, Zelenica 29, 1370 Logatec, tel.: 01 754 1943.

Čebelarstva učna pot na Cerkniskem jezzeru. Izhodišče: Pretržje (med Dolenjim Jezzerom in Otokom) pri društvenem čebelnjaku društva Cerknica, 250 m, krožna. Vodenje: Čebelarstvo društvo Cerknica, tel.: 031 610 368 ali 041 657 297.

Naravoslovna učna pot Rakov Škocjan. Izhodišče: Mali naravni most, 3 km. Vodenje: CŠOD Rak, tel.: 05 709 3461 in Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Postojna, tel.: 05 700 0610.

Naravoslovna učna pot Menišija. Izhodišče: Dobec (severno od Cerknice), 3 km, krožna. Vodenje: tel.: 01 705 6279; Janko Košir, tel.: 031 599 523.

Gorenjska

Naravoslovna učna pot Vrata. Izhodišče: Mojstrana ali na vstopu v osrednje območje Triglavskega narodnega parka pri Rosu ob cesti Mojstrana - Vrata, 12 km. Vodenje: Uprava Triglavskega narodnega parka, Bled, tel.: 04 578 0200.

Gozdna učna pot v predtrškem gozdu, Radovljica. Izhodišče: Radovljica (Predtrg), 2,5 km. Vodenje za skupine: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Bled - Krajevna enota Radovljica, tel.: 04 531 5861.

Gozdna učna pot Dovžanova soteska. Izhodišče: Čadovlje, 2 km, krožna. Vodenje: Informacijsko promocijska pisarna Občine Tržič, Trg svobode 18, 4290 Tržič, tel.: 04 597 1536 in Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Kranj - Krajevna enota Tržič, Cankarjeva 19, 4290 Tržič, tel.: 04 596 3395.

Kanjon reke Kokre v Kranju. Izhodišče: Kranj, desni breg Kokre (po stopnicah ob Poštnem mostu ali po Kokrškem bregu za trgovskim centrom Globus), 1,5 km.

Mala gozdna učna pot, Preddvor. Izhodišče: Preddvor (pri turistični poslovalnici), 1 km. Vodenje: Turistična pisarna, tel.: 04 255 1023.

Gozdna učna pot Visoko. Izhodišče: Visoko pri Poljanah, 2,1 km. Vodenje za skupine (če druge delovne obveznosti to dopuščajo): Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Kranj - Krajevna enota Poljane nad Škofjo Loko, 4223 Poljane, tel.: 04 518 5095.

Okolica Ljubljane

Muzejska gozdna učna pot Bistra. Izhodišče: pri gradu Bistra (Borovnica), 2,3 km. Vodenje: Tehniški muzej Slovenije, Bistra pri Vrhniku, 1353 Borovnica, tel.: 01 750 6670.

Gozdna učna pot po šmarnogorski Grmadi. Izhodišče: Vikrče, 4,5 km, krožna. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Ljubljana, Tržaška cesta 2, 1000 Ljubljana, tel.: 01 241 0600.

Jesenkova pot. Izhodišče: Ljubljana (park Tivoli, nad sankališčem), 3 km. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Ljubljana, Tržaška cesta 2, 1000 Ljubljana, tel.: 01 241 0600.

Gozdna učna pot Godič pri Kamniku. Izhodišče: Godič, gostilna Hribar, 2,2 km, krožna. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Krajevna enota Kamnik, Tunjiška 21, Kamnik; tel.: 01 839 1946.

Gozdna učna pot Šumberk. Izhodišče: Domžale. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Ljubljana, KE Domžale, Ljubljanska 72, Domžale, tel.: 01 724 1275.

Gozdna naravoslovna učna pot Mali vrh. Izhodišče: Mali vrh pri Trebeljevem, 2 km. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Ljubljana, Tržaška cesta 2, 1000 Ljubljana, tel.: 01 241 0600.

Naravoslovna učna pot Pri Žouknu. Izhodišče: Podgora (pri Dobrepolju), 2,3 km (Teloh: 1,8 km in Zvonček: 0,5 km). Vodenje: Turistično društvo Podgora, tel.: 01 786 7076 in 031 661 704.

Dolenjska in Bela Krajina

Resslova gozdna pot. Izhodišče: Kostanjevica na Krki, pri gostilni Žolnir, 8 km. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Brežice, Bratov Milavcev 61, 8250 Brežice, tel.: 07 499 1600, in Krajevna enota Kostanjevica, tel.: 07 498 7022.

Kraška učna pot od Lebice do Krupe. Izhodišče: Semič (Lebica), 10 km. Vodenje: Turistični informacijski center Semič, Roška cesta 4, Semič, tel.: 07 356 5200.

Gozdna učna pot Planina - Mirna gora. Izhodišče: Planina, 5 km. Vodenje za šolske skupine: ČŠOD Dom Lipa, Črmošnjice 27, 8333 Semič, tel.: 07 306 7608, 031 607 576.

Učna pot Zdenec Vidovec. Izhodišče: Božakovo (Bela krajina), krožna pot, 3 km. Vodenje: Turistično informacijski center Metlika, tel.: 07 363 5470.

Zasavje in Posavje

Oglarska pot. Pri lovskem domu Lovske družine Dole pri Litiji, 1,3 km, krožna. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Brežice, Bratov Milavcev 61, 8250 Brežice, tel.: 07 499 1600, in Krajevna enota Radeče, tel.: 03 568 8485 ter športno društvo Dole - sekcija za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

Pišška gozdna pot. Izhodišče: Pišece, pri mlinu, 4,5 km. Vodenje: Zavod za gozdove, Območna enota Brežice, Bratov Milavcev 61, 8250 Brežice, tel.: 07 499 1600.

Vodna učna pot. Izhodišče: Pišece, 25 km. Vodenje: Društvo vodarjev Slovenije in Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Brežice, tel.: 07 499 1600.

Gozdna pot Loka. Izhodišče: Loka, 3,5 km. Vodenje: Aleš Šeško, tel.: 041 657 556.

Štajerska

Gozdna učna pot Boč. Prvi krak: od zgornjih Poljčan do planinskega doma na Boču, 2,5 km. Drugi krak: iz Lovnika do Planinskega doma na Boču, 6,5 km. Tretji krak: od Planinskega doma na Boču na vrh Boča, 3,5 km. Vodenje skupin: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Maribor - Krajevna enota Slovenska Bistrica, tel.: 02 846 9000, Območna enota Celje - Krajevna enota Rogaška Slatina, tel.: 03 581 3573, in Planinsko društvo Poljčane, tel.: 02 802 5338.

Rozkina gozdna učna pot. Izhodišče: Bolfenk (Pohorje), pri zgornji postaji žičnice, 3 km krožna. Vodenje za organizirane skupine: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Maribor, Tyrševa 15, tel.: 02 234 1615.

Gozdna učna pot Uršankovo. Izhodišče: Ruše - Gostilna Muc (Pod Mucovo skalo), 3 km (daljša varianta), 1,3 km (krajša varianta). Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Krajevna enota Ruše, Falska cesta 126, tel.: 02 661 5101, ter območna enota Maribor, tel.: 02 234 1626.

Gozdna učna pot Kapelvald. Izhodišče: Josipdol, pri lipovem drevoredu, 3,2 km, krožna. Vodenje za organizirane skupine: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Maribor - Krajevna enota Podvelka, tel.: 02 875 6010, in Območna enota Maribor, tel.: 02 234 1615.

Zmajčkova gozdna učna pot. Izhodišče: Slovenske Konjice, pri osnovni šoli Pod goro, 3 km. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Celje - krajevna enota Slovenske Konjice, šolska ulica 19,

3210 Slovenske Konjice, tel.: 03 575 5263. **Gozdno učna pot Mestni vrh pri Ptuj.** Izhodišče: v bližini Ptuj, pri Knezovem ribniku, 1,2 km, krožna. Vodenje organiziranih skupin: Zavod za gozdove Slovenije, Krajevna enota Ptuj, Zoisova pot, tel.: 02 780 0170 in 02 745 2791.

Gozdna učna pot k debeli bukvi. Izhodišče: Žetale, pri novi osnovni šoli, 3,5 km, krožna. Vodenje za skupine: Osnovna šola Žetale, tel.: 02 761 9910.

Učna pot Breza. Izhodišče: Sv. Jurij ob Ščavnici, pri osnovni šoli, 5,5 km. Vodenje: Osnovna šola Sv. Jurij ob Ščavnici, tel.: 02 568 9110.

Gozdna učna pot Blaguš. Izhodišče: Blaguš, 2 km. Vodenje: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Murska Sobota - Krajevna enota Radenci, tel.: 02 564 9300 ter 041 657 839 in 041 657 844.

Pomurje

Naravoslovna učna pot Šturmovc. Izhodišče: Šturmovci, 4 km. Vodenje za skupine: Osnovna šola Videm, Videm pri Ptuj, 47, 2284 Videm pri Ptuj, tel.: 02 761 9410.

Turistična gozdna učna pot Fuks graba. Izhodišče: Korovci, 2,4 km, krožna. Vodenje: Turistično društvo Korovci, tel.: 02 540 1047 in 031 469 923.

Gozdna učna pot Tromejnik. Izhodišče: Trdkova, 2,6 km, krožna. Vodenje: Turistično društvo Tromejnik, Kuzma, tel.: 02 556 9040.

Učna gozdna pot Mrtvice reke Mure. Izhodišče: Veržej (parkirišče ob trgovini Narcisa), 2 km. Vodenje: Franc Kosi, tel.: 02 588 1359 in 031 224 394. Ogled možen le z vodičem.

Gozdna učna pot Bistrica. Izhodišče: pri mostu čez Muro (Bistrica-Razkrižje), 2 km. Vodenje: Turistično društvo Bistrica, Gornja Bistrica 116 a, 9232 Črenšovci, tel.: 02 570 1253.

Učna pot Bobri. Izhodišče: vzhodno od naselja Dolnja Bistrica - Bobri (mrtvica Mure), 2 km. Vodenje: Lokalna turistična organizacija Lendava, tel.: 02 578 8390.

**Glas o dobri osmici
seže daleč naokrog**

DOBRO VINO IN DOBRA HRANA

Alja Kotar

Kaj povedo pisni viri o osmicah?

Pisni viri sporočajo, da izvira pravica točenja vina iz časov nemškega cesarja Karla V. Ta pravica je ostajala tudi po njem, med vladanjem cesarice Marije Terezije in nato cesarja Jožefa II. Leta 1784 je bil objavljen dekret, ki je vinogradnikom dovoljeval osemdnevno točenje vina. Po njem je lahko kmet oziroma vinogradnik prodajal svoje vinske viške preteklega leta v »vinotoču pod vejo«. V času Avstro-Ogrske je bil leta 1886 objavljen Zakonik in uzakonik za Avstrijsko-ilirsko primorje, ki je prav tako dovoljeval točenje in prodajo vina. Vinotoč, v katerem je kmet prodajal svoje vino brez davka osem dni v letu, je dobil ime osmica. Za označevanje mesta, kje osmica je, so uporabljali šop bršljana, imenovan »fraska«, ki je bil pritrjen na vhodna vrata domačije.

Vinogradniki so manj kakovostna vina in vinske viške prodajali v osmicah. Poznan je bil podoben način prodaje vina - "točenje vina pod vejo": »V nekaterih okoliših je bilo razširjeno točenje vina pod vejo. Tako pravico so imeli vinogradniki še iz prejšnjih stoletij; obnavljali in urejali so jo v posameznih deželah predpisi, ki pa so se med seboj razlikovali. Na Štajerskem je bilo prosto točenje vina lastnega pridelka sedečim gostom omejeno na kraj pridelave in na vinogradnikov dom. Na Kranjskem so okrajna glavarstva dovoljevala vinogradnikom ob semnjih, žeganjih in podobnih praznikih prodajo vina tudi na prostem. Po poročilu kranjske deželne vlade iz leta 1881 so na Kranjskem vinogradniki le v novomeškem okraju točili vino sedečim gostom na domovih ali v vinogradih. Na Primorskem točenje vina iz lastnega pridelka ni bilo omejeno na vinogradnikovo bivališče ali kraj pridelka.« (Valenčič 1970, 308)

Martina Repinc je v knjigi *Človek in trta* osmice na Tržaškem opisala takole: »Osmice so bile v naših krajih že za časa av-

Revija Kras je velikokrat pisala o osmicah v Sloveniji. Kakšne so osmice na Tržaškem in predvsem, v čem se razlikujejo od osmic v Sloveniji, preberite v tem prispevku! Če osmica ponuja dobro vino in hrano, neglede na kateri strani meje je, je dobra in priljubljena med obiskovalci.

Družbe obiskovalcev v večerih posedajo na borjaču (osmica v Zgoniku)

stro-ogrške monarhije. Odpirali so jih domačini, da so lahko doma prodali svoje vino. Naši informatorji na splošno trdijo, da jih je bilo v tistih časih in tudi v preteklosti (do leta 1960) manj, ker se je vino bolje prodajalo drugam. V okviru Avstro-Ogrske je bilo naše vinorodno področje tako znano, da so vino izvažali celo na Dunaj. Ob tem so ga domačini prodajali še tržaškim gostilničarjem, ki so kupovali samo domače vino. Osmica je bila torej v tistih časih skoraj opravičilo za nekaj drugega - za druženje. Tu so se srečevali zlasti vaški gospodarji, da so kakšno rekli v (predvsem) moški družbi. Znak za osmico v vasi je bila bršljanova veja - fraska. Osmico so ponavadi odprli za osem dni

in približno toliko časa je rabila bršljanova veja, da se je posušila.« (Repinc 1987, 68)

Trajanje osmice

V času, ko je sedanja Tržaška pokrajina spadala pod Avstro-Ogrsko (1867-1918), so osmice lahko bile osem dni. Tako je bilo tudi v času, ko je to območje prišlo pod italijansko oblast, leta 1921. Po drugi svetovni vojni se je prvotno dovoljenje prirejanja osmic podaljšalo. Koliko dni je osmica trajala, je bilo odvisno od količine pridelanega vina; več ko ga je bilo, dlje časa je bila lahko osmica odprta. Trajala je, dokler

DOBRA OSMICA!

niso stočili vsega vina. Sedaj nekateri veliki vinogradniki oziroma pridelovalci vina priredijo osmico tudi večkrat na leto. Ne traja le osem dni, ampak traja od štirinajst dni do enega meseca.

Prijava in dovoljenje za prirejanje osmice

V času Avstro-Ogrske so vinogradniki na osmici prodajali v glavnem le vino. Hrane ni bilo dovoljeno ponuditi, niti je ni bilo v izobilju. Osmice so prirejali tudi pred drugo svetovno vojno, v obdobju fašizma, ko so vinogradnike bremenili davki. Med drugo svetovno vojno so le redki prirejali osmice. Bolj redno so jih začeli prirejati v prvih letih po končani vojni, pogosteje po petdesetih letih 20. stoletja.

V vseh občinah na Tržaškem (Devin-Nabrežina, Dolina, Repentabor, Trst, Milje, Zgonik) zakoni določajo pravila o prirejanju osmic, ki jih mora upoštevati vsak prireditelj. Pravila devinsko-nabrežinske občine¹ ter zgoniške² občine določajo:

1. Osmico ima lahko vsak vinogradnik, ki prijavi vino (Občina Zgonik, 1994).
2. Vinogradnik, ki namerava prodajati svoja vina, mora javiti Občini obdobje, v katerem namerava izvesti navedeno prodajo. Prijava mora biti predložena Občini vsaj 30 dni pred začetkom prodaje. V primeru večjega števila prošenj za isto obdobje v isti vasi velja kronološki red predložitve prošenj (Občina Devin-Nabrežina, 1997).
3. Rok trajanja osmice bo odvisen od količine prijavljenega vina. Mesečno dovoljenje bo dobil, kdor bo prijavil za prodajo skupno več kot 20 hektolitrov vina. Pod to količino bo prosilec dobil za vsak hektoliter vina dnevno dovoljenje (15 hl - 15 dni; 10 hl - 10 dni). Od celotne prijavljene količine bo treba odšteti 3 hek-

tolitre vina za lastno uporabo (Občina Zgonik, 1994).

4. Če vinogradnik ni uspel prodati predvidene količine vina zaradi vremenskih nevarnosti ali drugih utemeljenih razlogov višje sile, lahko prosi za eno in edino podaljšanje roka za enako število dni, ki so mu že bili odobreni. Navedeno podaljšanje, o katerem se na tem področju dokončno izreče župan, se lahko dovoli le v primeru, da to obdobje ne sovпада z obdobjem odprtja drugih prodaj vina v vasi (Občina Devin-Nabrežina, 1997).
5. Za prodajo narezka mora vinogradnik priložiti prošnji za osmico potrdilo o nakupu prašiča, iz katerega bo razvidno, da je kmetovalec redil prašiča vsaj tri mesece. Poleg tega mora priložiti tudi potrdilo živinozdravnika K.Z.E. o zakolu rejnega prašiča (Občina Zgonik, 1994).
6. Vino se prodaja v vinogradnikovih stanovanjskih prostorih ali v drugih prostorih kmetijskega podjetja v primeru, če že niso namenjeni razdeljevanju hrane in pijače javnosti, v skladu z zakonom 287/91. Navedene prostore mora potrditi kot primerne tržaško Podjetje za zdravstvene usluge št. 1 (Občina Devin-Nabrežina, 1997).
7. Vsi točaji morajo imeti zdravstveno knjižico (Občina Devin-Nabrežina, 1997).
8. V prostoru, ki je namenjen prodaji vina, mora biti na viden način izpostavljen cenik v lirah, v italijanskem in slovenskem jeziku ter neobvezno v drugih jezikih za obveščanje mimoidočih turistov (Občina Devin-Nabrežina, 1997).

Pripovedovalec iz Kontovela je razložil, kakšne so prirediteljeve obveznosti pred odprtjem osmice: »Pred odprtjem osmice je potrebno prijaviti vino, in sicer vsako leto meseca novembra, ko je konec trgatve, okoli dvajsetega. Takoj na začetku, ko smo odprli osmico, smo morali dobiti sanitarno dovoljenje za prostore; stranišče mora biti higiensko, voda lijaka in stranišča mora biti

na pedal, da ne pride v stik z rokami.« Prirediteljica osmice iz Piščancev je razložila, kako je bilo, z odpiranjem osmic nekoč: »Enkrat ni bilo sanitarnih izkaznic za osebe in prostor. Dovoljenje od policije je bilo potrebno, da je osmica sploh potekala.«

Kaj se je dogajalo z osmicami v osemdesetih letih 20. stoletja, je razložil vinogradnik iz Boljunca: »Takrat, v osemdesetih, je bilo v naši občini 90 procentov osmic, sedaj pa jih je mogoče samo 10 procentov. Situacija je sedaj taka, da so starejši, ki prirejajo osmico, vsako leto starejši. Med mladimi pa ni več takega zanimanja za obdelovanje polj in vinogradov. Temu botrujejo še dodatne obremenitve, kar se tiče zdravstvenih pogojev; potrebno je voditi blagajno - knjigovodstvo za osmico. Danes, kljub temu, da so cene višje, je potrebno imeti dovolj vina in hrane, torej ponudbe v osmici. Poleg tega gre veliko denarja za ureditev prostorov; po tleh morajo biti ploščice. Vse mora biti urejeno kot za javni lokal. Tistemu, ki ima malo proizvodov, se ne splača. V naši občini so nekateri vložili dosti dela, truda, denarja v to dejavnost. Nekateri so dobri in se jih splača obiskati.« Zaradi zahtevnih pogojev so nekateri prenehali s prirejanjem osmic, nekateri pa so dejavnost spremenili in se preusmerili v kmečki turizem: »Sedaj je pri nas še kakšnih pet osmic, drugi so se odločili za druge poti, na primer, agriturizem. Je zelo zanimivo na Krasu, kako so se osmice spremenile v agriturizme. Upam, da se zakoni ne bodo še bolj poostrili, ker potem se bodo res vse osmice zaprle. To pa bi bilo žalostno, saj je tukaj že stoletna tradicija prirejanja osmic in še več. Sedaj je s prirejanjem res veliko stroškov,« je povedal vinogradnik iz Krogelja.

¹ Občinski pravilnik za ureditev prodaje vina iz grozdja, pridelanega na lastnih zemljiščih, Občina Devin-Nabrežina, leto 1997.

² Pravilnik za osmice v zgoniški občini, Občina Zgonik, leto 1994.

Nadzor nad izvajanjem osmic

Ko se prireditelj prvič odloči, da bo odprl osmičo, ga obišče zdravstveni inšpektor in sledi obvezen pregled prostorov, ki bodo v bodoče namenjeni tej dejavnosti. Če prostor ustreza normativom, se izda dovoljenje, s katerim lahko bodoči prireditelj šele zaprosi za odobritev prošnje za odprtje osmic.

Pristojna služba preverja, ali prireditelj izpolnjuje vse potrebno za nemoteno potekanje osmic v skladu s pravili in z zahtevami, ki jih določajo pravilniki posameznih občin. Pred odprtjem mora vsak prireditelj omogočiti analizo za prodajo namenjenih pridelkov (suhomesnatih, mlečnih, vina), ki jo opravi inšpekcijska služba. Tudi prostori, kjer se prireja osmica, morajo ustrezati minimalnim higienskim pogojem. V času, ko poteka osmica, imajo občinski redarji ali finančni stražniki pravico preveriti, ali vse ustreza pravilom - predvsem, ali so pridelki, ki jih ponujajo, res domači. Pristojna služba naj bi nemudoma posredovala in ugotovila, če kaj ne ustreza pogojem. Če se odkrije nepravilnost, se napiše denarno kazen.

Razlika med osmicami na Tržaškem v Italiji in v Sloveniji

Za osmice v Furlaniji Julijski krajini in v Sloveniji veljajo podobna pravila. Opazne pa so manjše razlike. Prireditelji na slovenski strani imajo lahko osmičo enkrat ali dvakrat na leto³ (odvisno od pridelane količine vina). Na italijanski strani pa osmica lahko poteka ves mesec, oziroma toliko dni, kolikor je pridelanega vina. Na slovenski strani k tipični ponudbi sodijo trdo kuhana jajca, suhomesnati izdelki (pršut, klobase, vratovina, prata), repa ali/in zelje, sočivje, domač kruh, kuhani štruklji ali druge lokalno značilne sladice ter belo in rdeče vino. Na italijanski strani pa k tipični ponudbi sodijo

Še posebej med Tržačani ("Trieštini") je priljubljeno igranje kart. (osmica v Zgoniku)

trdo kuhana jajca, suhomesnati izdelki, sočivje, kruh (kupljen, ni obvezna postrežba doma pečenega kruha, kot velja na slovenski strani), belo in rdeče vino. Ponudba toplih jedi in lokalno značilnih sladk na italijanski strani ni dovoljena. Zgodi se, da gostje sami s seboj prinesejo posladek; predvsem, če gre za kakšno praznovanje.

Kakšna pravila za prirejanje osmic pa veljajo v Sloveniji?

Na prostoru današnje Slovenije, na Primorskem, so potekale osmice do leta 1943. Po drugi svetovni vojni so "izginile".

Še vedno v osmice zaide kakšen harmonikar (osmica v Zgoniku)

Na slovenskem Primorskem so osmice ponovno začeli prirejati v osemdesetih letih 20. stoletja. V koprski občini leta 1985, v sežanski leta 1987, v novogoriški leta 1989, v ajdovski leta 1990 ter v vipavski občini leta 1991. Prireditelji osmic morajo izpolnjevati pravila in pogoje v skladu s pravilnikom. Leta 1996 je bil Uradnem listu R Slovenije objavljen zakon oziroma pravilnik, ki na državni ravni določa prirejanje osmice.

Leta 1991 je izvršni svet Skupščine občine Sežana sprejel navodila o delovanju osmic "Navodila za pridobitev dovoljenja za organizacijo in izvajanje osmic na območju občine Sežana".

Pravila za pridobitev dovoljenja o prirejanju osmice v sežanski občini so naslednja:

1. Osmico lahko odpre vsak pridelovalec vina, ki je vpisan v register proizvajalcev vina in ki izpolnjuje vse predpisane pogoje v skladu z določili Zakona o vinu (prijava vina, analizni izvidi, urejen prostor za predelavo in hranjenje vina) ter izpolnjuje pogoje Zakona o gostinstvu. (Občina Sežana, 1991)
2. Ponudba v osmici:
  - vino in druge doma pridelane alkoholne in brezalkoholne pijače,
  - hladni narezki in doma pečen kruh;
  - pristne, krajevno značilne enolončnice in sladice;
  - klobase s prikuho;

- vloženo sočivje;
- trdo kuhana jajca, ponujena v lupini. (Občina Sežana, 1991)

3. Osebe, ki strežejo gostom, morajo biti polnoletne, tehnično pomoč lahko nudijo tudi nepolnoletne osebe, ki pa morajo biti člani gospodinjstva ali najozji sorodniki prireditelja osmice. Med poslovanjem osmice mora imeti strežno osebje pri sebi veljavno zdravniško spričevalo - pregled za delo v živilski stroki. (Občina Sežana, 1991)

4. Po pridobitvi odločbe o prirejanju osmice sme organizator osmico oglaševati po sredstvih javnega obveščanja. Dan pred pričetkom in med osmico je na primerljivih točkah dovoljeno označevanje osmice s krajevno uveljavljenim simbolom: lesena tabla na palici, ki je na koncu okrašena z bršljanovo vejo, imenovano fraska. Dovoljena sta tudi brinjeva veja ali veja trte. V Vipavski dolini pa za označevanje uporabljajo lovorjevo vejo. (Občina Sežana, 1991)

V devdesetih letih so pravila in pogoje za prirejanje osmice dopolnili ter poostri. Določa jih pravilnik, objavljen v Uradnega listu R Slovenije. Upoštevati jih morajo vsi, ki prirejajo osmice v Sloveniji.

1. Pravilnik (velja za vinotoče in osmice), objavljen v Uradnem listu R Slovenije (29.4.1996) po 72. členu določa za osmice naslednja navodila:

Vinotoč in osmica sta obliki strežbe in prodaje lastnega vina in drugih doma pridelanih alkoholnih in brezalkoholnih pijač. Gostinske storitve se nudijo na kmetiji oziroma v vinski kleti. Vinotoč ali osmica ima: točilni prostor, prostor za pripravo hrane (če se nudijo tople jedi - enolončnice), tekočo hladno in toplo vodo, ločeno žensko in moško stranišče. Poleg tega v vinotoču lahko nudijo vino in druge alkoholne in brezalkoholne pijače, hladne narezke, domač kruh in potico, pristne krajevno značilne enolončnice (jota, klobasa z zeljem, štruklji).

V vinotoču prodajajo in strežejo čez vse leto, dokler imajo lastno, doma pridelano in narejeno pijačo. Za razliko od osmice, kjer lahko prodajajo in strežejo največ dvakrat na leto do deset dni, dokler imajo lastno pijačo in hrano. Razlika med vinotočem in osmico je tudi v tem, da so pogoji za odprtje strožji. Prostor, kjer je vinotoč, mora namreč imeti dovoljenje po pravilniku iz zakona o gostinstvu. Vinotoč je odprt vsak teden in sicer od petka do nedelje.

Za prirejanje osmice zakoni niso tako strogi.

2. Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih, ki se nanašajo na notranje prostore (Uradni list RS, 23/96, 72. člen) določa, da morajo vsi prostori, kjer bo osmica, ustrezati normam higienskega minimuma. Pregled izvede zdravstveni inšpektor in sicer takrat, ko se prvič organizira osmico.

3. En mesec pred odprtjem mora organizator na upravni enoti (Ajdovščina, Koper, Nova Gorica, Sežana, Vipava) na Oddelku za gospodarske dejavnosti oddati prošnjo za organiziranje osmice. Navesti mora točne rojstne podatke, kraj bivanja in organiziranja osmice. Sem sodijo tudi podatki, v katerih prostorih bo osmica. Navesti mora še podatke, od kdaj do kdaj bo osmica ter čas njenega obratova-

Nekateri obiskovalci se radi družijo ob točilnem pultu "ob šanku". Na levi strani zgoraj se vidi čas odprtosti osmice in dovoljenje delovanja osmice. (osmica v Zgoniku)

³ Vsak prireditelj lahko organizira osmico največ dvakrat v letu, vsakič po deset dni, dokler ima lastno pijačo in hrano. Če vino poide pred iztekom osmice, mora osmico nemudoma zapreti. Zelo pomembno je, da se v osmici nudi dobro kvalitetno vino z geografskim poreklom.

OSMICE

nja. V formularju mora tudi navesti, kakšno hrano in pijačo bo ponudil ter v kakšnih količinah.

4. Sledi delo inšpekcijske službe, ki opravlja osnovni nadzor. Veterinarski zakon (Uradni list RS, 91/99, 150. člen) dovoljuje samo zakol doma vzrejene živine. Prašič mora biti rejen pri prireditelju vsaj tri mesece pred zakolom in govedo šest mesecev pred zakolom. Če prireditelj nima lokacijske registracije (klavnica, hladilna komora, predelovalnica), zakola ne more opraviti doma in mora to opraviti v najbližji klavnici. Seveda pred klanjem veterinarski inšpektor pregleda živino, če je zdrava. Pregled zopet ponovi med zakolom, po zakolu pa je potreben še pregled izdelkov. Če so meso in izdelki neoporečni, veterinarski inšpektor izda zdravstveno spričevalo o neoporečnosti mesa... Pregled mora opraviti tudi vinarški inšpektor, ki pobere vzorce vina ter jih nato pošlje na analizo v laboratorij v Novo Gorico. Prireditelj osmice mora navesti točne podatke, koliko vina je bilo predelanega in koliko vina naj bi se stočilo med osmico. Če je vino neoporečno, vinarški inšpektor izda odločbo o ustreznosti vina. Celoten postopek vodi pristojna upravna enota. Ko so pridobljene vse potrebne odločbe in dovoljenja, glavni inšpektor izda in potrди dovoljenje o prirejanju osmice.

Kaj je dobra osmica?

Na Tržaškem obstaja dvestoletna tradicija prirejanja osmic. Njihovo število je bilo odvisno od ekonomskega stanja in politične situacije posameznega obdobja. Število osmic je nihalo. Med dolgoletnim prirejanjem so mnoge osmice in njihovi prireditelji pridobili svoje stalne goste - »kliente«. Vsaka osmica je postala znana in priljubljena po svoji specifičnosti. Ali je posamezna osmica res dobra, je najboljši kazatelj število gostov.

Z dolgoletno tradicijo osmičarstva je povezan običaj ocenjevanja vin. Znani so bili »ljudski okuševalci« vina ali »ljubitelji dobre kapljice.« To so bile družbe moških,

Gospodinj v kuhinji pripravljata narezke za goste (osmica v Mavhinjah)

ki so jih prireditelji klicali »stari osmičarji« in so hodili od osmice do osmice pokušat vino. Navadno so prišli že prvi dan, najpogosteje dopoldne. Za prireditelja je bila to nekakšna preizkušnja; če je bilo vino dobro, so se »stari osmičarji« še istega dne ali naslednji dan vrnili. To je bil znak, da je vino dobro in da bo osmica uspela.

Mnogi prireditelji poznajo take družbe ocenjevalcev vina in vedo, da gre za ocenjevanje njihovega pridelka. Seveda ne gre za strokovno ocenjevanje somiljejev ali poznavalcev vina, saj so to laiki, ki radi spi-jejo kozarec dobrega vina.

Družbe »starih osmičarjev« so nekoč dale »blagoslov«, da bo določena osmica uspela. Imeti dobro vino je pomenilo imeti dobro osmico. Če je vino kakovostno, se hitro razširi glas med ljudmi, kje je ta osmica in njeni prireditelji. Vsak vinogradnik je stremel k dobremu vinu, največ pa je bilo odvisno od letine ter vremenskih okoliščin. Četudi je posameznik znan kot dober vinogradnik, se je včasih zgodilo, da grozdje ni dobro obrodilo, kar se je poznalo pridelanemu vinu. »Vino je ena živa stvar, in če ga lepo ravnáš in lepo piješ, alora je zdravo.«

Obisk osmice je nekoč pomenil solidarnost vaščanov, pomoč »klientov« pri prodaji vina. Pripovedovalec iz Kontovela je povedal: »Pri nas je bila navada, da so prišli zvečer moški in mladeniči; to je bilo po vojni. Čez dan se ni hodilo, saj je bilo za delat. In zvečer namesto v gostilno so prišli v

osmico na hlad. Tako si pomagal kmetu, da se je stočilo vino, pa še družba je bila. Kmetu je bilo veliko zadoščenje, če je imel dobro vino in so ljudje prišli k njemu.« O tej medsebojni pomoči vaščanov je povedal pripovedovalec iz Proseka: »Enkrat so bili večnoma vaščani in z okoliških vasi, saj avtov ni bilo, zato se ni tolko hodilo naokoli. Šlo je za vaško potrošnjo; sosedje so tako prireditelju pomagali stočiti vino. Vaščani so skorajda čutili kot eno dolžnost, da gredo v osmico.«

Kriteriji »ljudskega ocenjevanja« so se skozi čas spremenili. Danes pomeni imeti dobro osmico to, da svojim gostom ponudiš dobro ter kvalitetno vino in hrano. K tem merilom sodi tudi način postrežbe, prijaznost osebja, videz in urejenost prostora, v katerih se prireja osmica, ter tudi možnost za parkiranje vozil. Odgovor, katera osmica je dobra in zakaj, mora potrošnik, torej obiskovalec, presoditi in oceniti sam.

Razlogov za obisk je veliko, predvsem pa pridejo obiskovalci v osmico zaradi ponudbe dobrega vina in jedaače. Vse bolj pomembni so prirediteljeva ustrežljivost in njegov sprejem ter lep ambient. Vzdušje v osmici je bolj sproščeno kot v gostilni ali restavraciji. Našteti dejavniki in tudi posebnosti na jedilniku so postali neizbežni za oceno o kakovosti osmice. Bolj ko bodo prireditelji poskrbeli za uresničitev naštetih kriterijev, več obiskovalcev bodo privabili s svojo ponudbo in posebnostmi, pa naj bo to osmica na slovenski ali na italijanski strani.

Pomen osmice kot prostor družabnosti

Pred drugo svetovno vojno in po njej so delovali cerkveni pevski zbori. V povojnem obdobju so poleg teh začeli delovati tudi prosvetni pevski zbori. »Zbori in prosvetno-kulturna društva so bila do nedavnega in so še danes. Vsaka vas ima skraj po dva zbora. Je stara navada in edino kulturno delo na vasi je kulturno ali prosvetno društvo. Tam se zberejo ljudje k vaji dvakrat na teden,« je povedal pripovedovalec iz Doline o zborih in pevcih, za katere so pevске vaje pomenile tudi trenutke druženja in zabave. Po končanih vajah so člani zbora odšli v kakšno bližnjo osmico in tudi tam zapeli še kakšno pesem. »Zbori so v osmice začeli zahajati bolj pogosto po drugi vojni, tukaj pri nas na Tržaškem. Končali so z vajo in potem šli na kozarec vina in prigrizek.« Ob druženju s prijatelji se je spontano zgodilo, da so zapeli kakšno pesem. Prepevali niso le člani zbora, temveč tudi drugi obiskovalci osmice.

Osmice še vedno radi obiščejo ljudski godci. Zaigrajo na harmoniko, »bunkulo«⁴. Ti godci zaigrajo spontano, za kar ne dobijo plačila v denarju. Prireditelj jim ponudi vino in prigrizek. Zgodí pa se, da jim za vino plačajo tudi gostje. »Naši godci zago-dejo za vse, ki so v osmici, Trieštini pa ponavadi zaigrajo zase, saj pridejo v zaključenih družbah. Seveda pa, če oni slišjo igrat kakšnega godca in če jim je muzka všeč, plačajo njim tudi vino,« je povedal organizator osmice iz Doline o godbi v osmici.

V zadnjih letih prihajajo tudi člani kakšnih godb z bobni, s trobentami in činelami. S prihodom »Trieštinov« se je začel v osmicah na Tržaškem pojavljati nov instrument - kitara. Harmonika počasi izginja, še vedno pa se jo sliši v času pusta, ko pridejo vaški harmonikarji zaigrati domače pesmi in ljudje ob njenih zvokih zaplešejo. Kitara je bolj priljubljen instrument med mladimi in nekateri od njih poleg domačih zapojejo tudi popularne pop in rock pesmi. Družbe mladih prihajajo ob koncu tedna, starejši pa prihajajo tudi med tednom in zapojejo, »če je ta prava družba«.

Nostalgičen spomin na nekaj desetletij nazaj je zaupala pripovedovalka iz Piščancev: »Včasih je bilo dosti več petja, pa ramonika je bla. Slovenci smo peli slovenske ljudske pesmi, tržaške in talijanske; smo se jih naučili od Tržačanov. Pelo se je, kar je prišlo. Prišel je kakšen pevski zbor in se je prepevalo. Je bilo enbot res veselo.«

Osmica ne pomeni samo prostor kamor obiskovalci pridejo na prigrizek in kozarec dobrega vina, temveč, da v družbi prijateljev poklepetajo, se razvedrijo, sprostiti in družijo. Če pa jih ob njihovem obisku osmice nepričakovano razveseli kakšna družba godbenikov, je razpoloženje še boljše. Na Tržaškem je še dandanes nekaj osmic, ki s svojo pristnostjo in spontanostjo še vedno privabljajo stalne in nove obiskovalce. Če vas kdaj zanese na italijansko stran in imate na voljo kaj prostega časa, se pustite zapeljati fraski, naj vas popelje do osmice. Ne bo vam žal!

Viri in literatura:

- Kotar, Alja, 2001: Osmice na Tržaškem.- Diplomatska naloga, Ljubljana.
- Repinc, Martina, 1987: Osmice - V: Človek in trta - L' uomo e la vite.- Tržaška pokrajina, Kraški muzej, 68-69, Trst, Repen.
- Terenski zapiski (intervjuji, transkripcije, zapisi) iz leta 1999 (oktober-december) ter iz leta 2000 (april-december).
- Valencič, Vlado, 1970: Vinogradništvo - V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, SAZU, DZS, 279-308. Ljubljana

Alja Kotar, univ. dip. etnologinja in kulturna antropologinja ter sociologinja kulture - Ljubljana

Vse fotografije: Alja Kotar

Mlad harmonikar igra na borjaču osmice.
Desno zgoraj je viden list s ponudbo vina in jedaače.
Cene so napisane v italijanskih lirah. (osmica v Zgoniku)

Obiskovanje osmic je priljubljeno vse leto, še posebej pa v času pusta, velike noči, prvega maja, ob vseh svetih, božičnih in silvesterskih praznikih. Njihova vrata se zaprejo samo v času trgatve in ko zmanjka vina.

⁴ Bas, narejen iz plastične posode in lesene palice, na kateri je napeta struna; navadno iz vrvi.

Projekt
"Vodni detektiv"
učencev Osnovne šole
Dutovlje

VODA NA KRASU JE ŽIVLJENJE, ZATO JO OHRANIMO ČISTO IN ZDRAVO!

Martina Vrabec

*Kadar si nečesa res želiš,
raziskuj, opazuj, razvrščaj, primerjaj, odkrivaj, ...
Cilji bodo doseženi
in sanje se ti bodo uresničile.*

G. Mirt

Ker živimo v osrčju Krasa, kjer pitne vode nikoli ni bilo v izobilju, smo se odločili, da bomo raziskali naše kale in lokve. To so zbirališča sladke vode, ki so bila na Krasu še pred nedavnim, poleg vodnjakov, glavni viri vode za življenje ljudi, za napajanje živine in pranje perila. Zaradi številnih človekovih posegov v naravo so mnogi med njimi že izginili. Zaskrbljeni nad usodo tistih redkih, ki so se vendarle še ohranili, smo razmišljali o njihovi zaščiti.

Koliko kalov se je še ohranilo in kakšno je sploh njihovo stanje?, smo se na začetku svojega dela vprašali mladi raziskovalci. *Kakšna je kakovost vode v naših kalih? Ali bi vodo iz njih sploh lahko še pili?* Porodila so se nam še številna druga vprašanja in odločili smo se, da *raziščemo kale na našem območju, ugotovimo njihovo stanje* (izsušenost, zaraščenost, prisotnost rastlinskih in živalskih vrst, kakovost vode) in *stopnjo ogroženosti z namenom, da bi jih lahko še pravočasno zaščitili.*

Naš namen pa je bil tudi predstaviti problematiko ogroženosti kalov lokalni skupnosti ter vsem obiskovalcem in ljubiteljem Krasa ter hkrati poziv k načrtovanju možnih rešitev za zaščito teh značilnih kraških vodâ.

Voda - vir življenja na Krasu

Poleg posebnih kamnin je ena izmed temeljnih značilnosti Krasa tudi odsotnost površinskih tekočih vodâ. Večina vode na Krasu se nahaja v tleh kot talnica in podtalnica. In prav te vode iz podzemlja so tiste,

ki zadovoljujejo vse potrebe po pitni vodi na Krasu. Vendar je podtalna voda tista, ki je zaradi velike propustnosti kraškega površja ter zaradi svoje velike sposobnosti raztapljanja najrazličnejših snovi najbolj ogrožen del našega okolja. A kljub takšnemu vedenju mnogo ljudi še vedno misli, da so podzemne vode dobro zavarovane. To je tudi vzrok, da so posledice onesnaževanja podzemnih vodâ našim očem skrite.

Izvedli smo anketo med prebivalci našega okoliša. Po mnenju lokalnega prebivalstva so *glavni viri onesnaženja podtalnih vodâ* na našem območju *intenzivno kmetijstvo* (pretirana uporaba umetnih gnojil ter škropljenje s pesticidi in insekticidi); *komunalne odpadne vode iz gospodinjstev* in *črna odlagališča odpadkov* (številne jame in brezna so napolnjena z odpadki, katerih izcedne vode se iztekajo v podzemlje).

Prav komunalne odpadne vode iz gospodinjstev, ki se pogosto iztekajo v *propustne in neurejene greznice*, predstavljajo enega izmed najbolj perečih okoljskih problemov na Krasu. Nobena od vasi v našem okolišu namreč ni priključena na kanalizacijski sistem s čistilno napravo. Gospodinjstva odvajajo odpadne vode v greznice, večino teh pa ljudje praznijo kar na travnike.

Ker je v gospodinjstvu v veliki meri količina uporabljene vode enakovredna količini odpadne vode, nas je zanimalo, kakšna je povprečna dnevna poraba vode na posameznika v našem okolišu. Opravili smo vrsto meritev, s pomočjo katerih smo izračunali povprečno porabo vode za posamezne dejavnosti v družini.

Ugotovili smo, da **posameznik porabi povprečno 66. 4 litra (L) vode dnevno**, od tega :

18.3 L za kopanje in umivanje,
15.8 L za splakovanje stranišč,
12.6 L za pomivanje posode,
11,0 L za pranje perila,
9.7 L za kuhanje in pitje.

Ko vodo uporabimo in umažemo, jo brez vseh zadržkov spustimo v odtočno cev. Tako se hitro in preprosto znebimo odpadkov, ki so s tem začeli svojo pot onesnaževanja.

Poiskali smo tudi nekaj možnih rešitev za ohranitev čiste pitne vode. Poskrbimo, da vodne pipe dobro tesnijo, namesto kopanja se raje oprhamo, lovimo deževnico in z njo zalivamo rože, kupimo pralne in pomivalne stroje z varčevalnimi programi...

Kali, lokve - žive vode sredi vasi

Voda je že od nekdaj najbolj iskana tekočina na Krasu. Ljudje se še živo spominjajo, kako je na Krasu primanjkovalo zadovoljivih količin vode. Pomanjkanje vode je Kraševce spodbujalo, da so na propustnem kraškem svetu gradili kale in lokve. Kali so bili vaška napajališča za živino, njihovo vodo so uporabljali za namakanje njiv, gašenje požarov, poleg vodnjakov pa so bili še najpomembnejši viri pitne vode na Krasu. Kali so bili grajeni na podoben način. Dno vrtače so v večjih plasteh obložili s kamenjem in ilovico, ki so jo septali. Če so kal postavili na vzpetini, so ga zavarovali še s kamnitim zidom. Vedno so kal gradili tako, da se je v kotanjo lahko iztekala deževnica.

"Srednji kal" v vasi Hruševica je zaraščen že trideset let.

"Spodnji kal" v Hruševici je že skoraj v celoti izsušen.

"Zgornje kaluže" v vasi Kopriva.

Leto 2003 je generalna skupščina Združenih narodov razglasila za Mednarodno leto celinskih vodâ. Voda je temeljna prvina življenja na Zemlji. Za človeka je čista pitna voda vprašanje zdravja in preživetja. Potrebujemo jo za pitje in nego, za pridelovanje hrane, za promet in industrijo. Potrebujemo jo za rastline in živali, spreminjanje barv in letnih časov. A kljub pomenu vodnih virov v našem življenju in blagostanju smo vse bolj nespoštljivi do njih. Onesnažujemo jih ter pozabljamo, kakšnega pomena so za naše preživetje.

»Kakšen je naš odnos do vode in kako z njo ravnamo? Kako skrbimo za odpadne vode iz gospodinjstev?« Ta in še mnoga druga vprašanja so nas privedla do razmišljanja. Postali smo zaskrbljeni. Leto 2003 je torej leto, ko moramo našo pozornost še posebej usmeriti v varovanje in spoštovanje naših vodnih virov, in leto, v katerem moramo kot posamezniki, kot lokalna skupnost in kot država narediti mnogo več za ohranitev naših vodâ.

Da bi lokalno javnost čim bolj ozaveštili o problematiki sladkih vodâ kot kulturne in naravne dediščine Krasa, so se učenci 6. in 7. razredov na Osnovni šoli Dutovlje pri pouku biologije in kemije vključili v projekt "Vodni detektiv". Ker smo si projekt zastavili interdisciplinarno, smo k sodelovanju z velikim veseljem povabili še profesorici likovne vzgoje Vlasto Markočič in slovenskega jezika Saro Žagar.

VODA NA KRASU

Za čistočo kalov so Kraševci poskrbeli v sušnem obdobju, nastrgano blato pa uporabljali kot dragoceno gnojilo. Za vzdrževanje kalov je skrbela tudi živina sama, ko je ob napajanju bredla po vodi, tepala ilovico in s tem zapirala razpoke v ilovnatem dnu.

V preteklosti so bili kali sestavni del vsake vasi. Presenečeni pa smo ugotovili, da se je njihova podoba v zadnjih letih močno spremenila. Mnogi kali so z opuščanjem paše začeli propadati, saj je postala neeptana podlaga za vodo propustna. Mnogi so opuščeni, prekomerno zaraščeni ali celo zasuti s smetmi. Drugi še obstajajo, vendar že dolgo ne služijo več svojemu namenu. Z zmanjšanjem števila kalov se je močno zmanjšalo tudi število mnogih rastlinskih in živalskih vrst, za katere so kali sploh edino možno bivališče.

Fizikalne, kemijske in biološke meritve kakovosti vode

Da bi lahko ugotovili, kakšna je kakovost vode ter stopnja ogroženosti kalov,

Kemijska analiza vode.

Tabela 1

Indikator	I.kakovostni razred	II.kakovostni razred	III.kakovostni razred	IV.kakovostni razred
Fizikalni parametri vode				
Vidne odpadne snovi	brez	brez	brez	brez
Barva	brez	brez	slabo opazna	opazna
Vonj	brez	brez	slabo opazen	opazen
Kemijski parametri vode				
pH - vrednost	6,8 - 8,5	6,8 - 8,5	6,0 - 9,0	6,0 - 9,0
Amonijev ion	do 0,1 mg/L	do 0,1 mg/L	do 0,5 mg/L	do 0,5 mg/L
Nitrati	do 10 mg/L	do 10 mg/L	do 15 mg/L	do 15 mg/L
Nitriti	do 0,05 mg/L	do 0,05 mg/L	do 0,5 mg/L	do 0,5 mg/L
Kisik	več kot 8 mg/L	do 8 mg/L	do 6 mg/L	do 4 mg/L
Biološki parametri vode				
Indikatorski organizmi	ličinke enodnevnih, mladoletnic in vrbnic	ličinke mladoletnic, vodni oslički	vodni oslički, tubifeksi	ni živali

smo opravili vrsto meritev. Kakovost smo določali s fizikalnimi, kemijskimi in biološkimi analizami vode.

Fizikalna analiza vode temelji na določanju barve, vonja, temperature in bistrosti vode ter prisotnosti mastnih in naftnih madežev na njeni površini.

Metode dela: Pred zajemanjem vzorcev za kemijsko analizo vode smo zabeležili nekaj podatkov, potrebnih za oceno kvalitete vode. Najprej smo ugotovili, ali je okolica zajemnega mesta čista ali onesnažena s smetmi. Nato smo določili še vonj, barvo ter kalnost in temperaturo vode.

S kemijsko analizo vode smo določali količino raztopljenega kisika v njej, pH vrednost (kislost oziroma alkalnost), vsebnost dušikovih spojin-amonijevih (NH_4^+) ionov, nitritnih (NO_2^-) ionov in nitratnih (NO_3^-) ionov.

Metode dela: Vzorce vode smo jemali na različnih mestih ter jih takoj po odvzemu analizirali. Vrednosti posameznih parametrov (pH, vsebnost kisika...) smo določali s pomočjo indikatorjev, ki se glede na vsebnost posamezne snovi v vodi značilno in različno obarvajo. Nastalo obarvanje smo primerjali z barvnimi polji na barvni skali, s katere smo posamezne vrednosti tudi odčitali.

Biološka analiza vode temelji na določanju indikatorskih organizmov v vodi, ki so pokazatelji stopnje onesnaženosti vode.

Metode dela: Opazovali smo gostoto rastlinskih in živalskih vrst v kalih. Material smo nabirali tako, da smo z gosto mrežico lovili organizme, ki so prosto plavali v vodi ali se zadrževali na dnu. Ves nabrani material smo prenesli v večje posode s čisto vodo. Sedaj se je začelo naše najbolj zahtevno in hkrati zanimivo delo. Pod mentorjevim vodstvom in ob uporabi ustrezne literature smo ves material temeljito pregledali ter na osnovi organizmov, ki smo jih v vodi našli, določili stopnjo onesnaženosti vode.

Vode se na osnovi fizikalnih, kemičnih in bioloških meritev razvrščajo v kakovostne razrede. (Tabela 1)

Na osnovi primerjave teh podatkov in naših meritev smo določili kakovost vode v okoliških kalih. (Tabela 2)

Diskusija

Urejenost in čistost kalov v našem okolišu sta zaskrbljujoči. Popisali smo **28 kalov. Med njimi je deset zasutih in zaraščenih, štirje so zasuti s smetmi in 3 ne držijo več vode. Le 11 kalov v celotnem okolišu še drži vodo.**

Naša raziskava o kakovosti vode je pokazala, da **vodo iz večine kalov lahko še uvrstimo v II. kakovostni razred.** Po mednarodni klasifikaciji so to vode, ki jih lahko v naravnem stanju uporabljamo za kopanje in gojitev rib. S pomočjo ustreznih metod (filtracija, dezinfekcija) pa so primerne tudi za pitje in v živilski industriji. **Zaskrbljujoča pa je kakovost vode v vaseh Veliki Dol in Hruševica ter v rekah Raši in Branici. Te vode uvrščamo v III. kakovostni razred in jih smemo uporabljati le za namakanje.** Vzroke za onesnaženosti teh vodâ lahko iščemo v izpiranju cistem z gnojevko, odlaganju odpadkov...

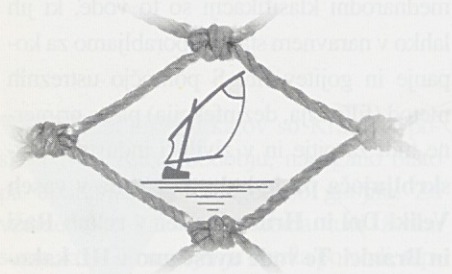
Sklep

Gospodarski in industrijski razvoj ogrožata kraško naravno in kulturno dediščino, ki jo je človek v tisočletjih sooblikoval v skladu z naravnimi danostmi. Tako danes propadajo številni kamniti kraški vodnjaki. Številni vaški kali, ki so bili nekoč pomemben vodni vir, so zaraščeni, izsušeni in onesnaženi. Naša raziskovalna naloga je poziv lokalni skupnosti, naj bi te značilne kraške vodne objekte vendarle še pravočasno zaščitili!

Martina Vrabec,
prof. biologije in kemije - Osnovna šola Dutovlje

Tabela 2

Kraj	Opazne nečistoče	Temp. Vonj (°C)	Barva	pH	Kisik (mg/L)	Amonij (mg/L)	Nitriti (mg/L)	Nitrati (mg/L)	Indikatorski organizmi	Kakovostni razred	
Kopriva	-	10	-	-	6.0	8.0	do 0.1	do 0.1	do 5	mladoletni	II.
Skopo	-	11	-	-	7.0	9.6	do 0.1	do 0.1	do 5	mladoletni	II.
Hruševica	Plastenke Steklo	10	+	zelena	7.0	5.6	do 0.6	do 0.1	do 5	-	III.
Šepulje	-	9	-	-	6.0	10.2	do 0.1	do 0.1	do 5	-	II.
Dutovlje	-	10	-	-	7.0	9.4	do 0.1	do 0.1	do 5	mladoletni	II.
Reka Branica	Plastenke Steklo Bela tehnika	7	-	motna	7.0	14.20	do 0.6	do 0.3	do 5	-	III.
Reka Raša	Plastenke Steklo	6	-	motna	6.0	18.3	do 1.4	do 0.3	do 5	-	III.
Voglje	Stiropor Plastika Vrečke	10	-	motna	6.0	15.8	do 2.4	do 0.3	do 5	-	III.
Veliki Dol	Plastika Vrečke	9	-	motna	7.0	11.0	do 0.1	do 0.1	do 5	mladoletni	II.
Štanjel	-	10	-	-	7.0	9.8	do 0.1	do 0.1	do 5	-	II.

Sesljanski zaliv je bil v prejšnjih stoletjih in do nedavnega last devinske gospode. Upravno je spadal pod občino Mavhinje, ki je izdajala tudi vse pomorske dokumente in dovoljenja za ribolov po zakonu iz leta 1835, s katerim sta bila obmorski pas in ena milja morja rezervirana za občane s stalnim bivališčem v občini.

Občina Mavhinje in Sesljanski zaliv

Kot priča katastrski operat iz leta 1827, ki so ga podpisali vaški predstavniki Blaž Furlan, Janez Urdih, Gašpar Kobenz, Josip Legiša, Mihael Terčon in Matija Gabrovic, so spadali v mavhinjsko obično še Cerovlje, Vižovlje in ves Sesljanski zaliv. To dokazuje, da je kraška vas Mavhinje upravljala z delom Jadranskega morja. In to potrjujejo s podpisom mavhinjskih županov razne listine o ribiških dovoljenjih in drugih pomorskih zadevah vse do dvajsetih let 19.

Sesljanski zaliv na katastrski mapi občine Mavhinje. Slovenska ledinska imena so napisana v bohoričici.

Nadaljevanje opisa nekdanje slovenske obale

SESLJANSKI ZALIV IN MAVHINJE

Bruno Lisjak-Volpi

stoletja, ko so italijanske oblasti občino ukinile in s tem odvzele Slovincem upravljanje tega dela obale ter morja.

Občina Mavhinje je štela 450 prebivalcev in sicer: Mavhinje 86 moških in 108 žensk, Cerovlje 72 moških in 73 žensk, Vižovlje in Sesljan 52 moških in 59 žensk. Zabeleženo je, da so skupno našteali 116 volov, 73 krav, 7 konjev, 27 telet, 12 oslov, 60 prašičev in 408 ovac.

Med prvo svetovno vojno je bila vas porušena, saj je čeznjo vihrala fronta in so prebivalstvo izselili, med drugo vojno pa so vas požgali in vaščane deportirali.

Za Sesljanski zaliv dajejo arhivski viri zelo nenavadno in zanimivo sliko. Vasi Sesljan, kakršna je danes, ni bilo. Ob glavni cesti, približno tam, kjer je sedaj bencinska črpalka, je stal manjši grad, ki pa je bil že močno degradiran in je služil le kot gostišče popotnikom. Nekoliko nižje je stala velika zgradba, v kateri so bivale štiri družine slovenskih kolonov devinskega kneza. Nedaleč

še vedno stoji cerkva sv. Josipa. Ves zaliv in nad njim vse pobočje je bilo v neposredni lasti devinskega kneza, kar je podedoval pod klavzulo »fideicommisso«, po kateri pa teh posesti ni bilo mogoče odtujiti. To se je izkazalo po zemljiški odvezi, ko je zaliv ostal v knezovi popolni lasti.

Katastrski popisi mavhinjske občine, za razliko od drugih, vsebujejo neko ločitev med Sesljanskim zalivom in kraškim ozemljem glede kategorije pridelkov in dohodkov. Na prvi pogled zaradi posebnega statusa lastništva ali pa zaradi same sestave zemlje, ki je tod flišasta. Vsekakor se takoj vidi na tem prostoru velika razlika v količini pridelkov in sadja, ki so tod veliko večji kot drugje. Seveda človek pomisli, če je bilo tako zaradi tega, ker so zemljo v najemu skrbno obdelovale štiri družine kolonov (Jerneja Bertoka, Tomaža Furlana, Martina Colje in Mihaela Gabrovica), ki so dajali knezu eno tretjino svojega pridelka. Vse postane jasno, če uporabimo podatke z neke posebne preglednice, ki navaja količino uporabljenega gnoja, zaporedje gnojenja zemlje ter rezultate takega ravnanja, izražene s količino pridelkov. Mislim, da bi bila analiza in komentar teh podatkov še sedaj zanimiva, če bi ju naredili agronomi. Pripisati pa moram, da je bil kolonom na voljo ves gnoj grajskih konjušnic, medtem ko je drugim kmetom gnoja vedno primanjkovalo... V zapisih je tudi omenjeno, da je bilo celo tod pridelano vino visoke kakovosti in zelo cenjeno.

Sesljanski zaliv je bil do polovice 19. stoletja res idiličen prostor, zaščiten pred burjo, z mediteranskim podnebjem, z veliko peščeno plažo. Zemljišča so bila lepo obdelana in brez kakršnih koli zgradb. Katastrska mapa ima označena v bohoričici ledinska imena: Vrt na njivicah, Dola, Studence, Brajda, Belo čelo, Belo čelo nad murjam idr. Na obali sta označena po nemško dva izvira

Sesljanski zaliv danes.

vode, ribiška kočja in spačeno *Coseria*, kar je pomenilo Kozerija, ker so tod prezimovale koze in ovce pastirjev iz notranjosti.

Zaliv je začel postopno menjavati svoj videz po letu 1868, ko so odprli kamnolome, iz katerih so prevažali velike kose apnenčastih blokov za gradnjo tržaškega starega in novega pristanišča ter valobranov.

Zaradi čudovite lege in plaže ter zaradi odlične mikroklimе, podobno kot Portorož, so zgradili prestižna kopališča in dva hotela, ki so privabljali turiste iz Avstroogrske. Postavili so tudi pomol za pristanjanje potniškega parnika, ki je vzdrževal redno prometno povezavo s Trstom.

Nabrežinski ribiči so v Sesljanskem zalivu ribarili in tudi splavljali svoje doma stesane čupe. Do plaže so jih dovažali

li z volovsko vprego, nato pa po morju v njih z vesli odpluli do mesta *Pri čupah* na koncu nabrežinske ribiške poti, kjer so imeli svoje ribiške hišice in skladišča.

Med drugo svetovno vojno so Nemci v zalivu postavili bazo za mini podmornice in zgradili v skalah velike bunkerje. Po vojni, med angloameriško upravo Svobodnega tržaškega ozemlja, je bilo v hotelih nastanjeno vojaško osebje. Zgradili so pristanišče s cementno obalo in velik valobran. Plaža je ostala samo na obeh straneh pristanišča. Po drugi italijanski zasedbi teh krajev je Sesljan popolnoma spremenil svoj videz. Postal je turistični kraj z mnogimi hoteli in kampingom. Prebivalstvo se je zelo povečalo s pritokom Italijanov in beguncev iz Istre. Po projektu za poitalijančevanje slovenske

etnične obale so zgradili begunsko naselje S. Mauro na 22 hektarjih nasilno in protizakonito odvzetih slovenskih zemljišč. Sedaj živijo pretežno Slovenci samo še v stari vasi.

Vsekakor je zaliv, ki je v zasebni lasti in malo izkoriščen, še sedaj zelo privlačen za investitorje v turizmu. Malokdo ve, da je slovensko podjetje Emona pred leti hotelo kupiti zaliv, toda zaradi političnih razlogov so to preprečile italijanske oblasti.

Pristanišče sedaj služi kot ogromna marina za privez velikega števila jaht. Edina vidna prisotnost Slovencev v zalivu je slovenski Jadranski klub Čupa, ki združuje več kot 300 članov - ljubiteljev morja in pomorskih dejavnosti. Na treh pomolih ima 114 privezov za kajutne jadrnice. S svojo odlično in priznano jadransko šolo skrbi za vzgojo

bodočih jadrancev v zdravem in narodnostno zavednem slovenskem duhu. Njegovi mladi člani se uspešno uvrščajo na državnih in evropskih prvenstvih. Med 530 italijanskimi jadralskimi klubi je moštvo Jadranskega kluba Čupa v rangu optimist med najuspešnejšimi. Tudi kajutne jadrnice se udeležujejo številnih regat z dobrimi rezultati in vidno zaznamujejo prisotnost Slovencev na morju, kot so to delali prej naši ribiči. Lahko s ponosom pripisem, da poleg naših profesionalnih pomorščakov slovenski jadranci s Tržaškega, skupaj s tistimi s Koprškega, dokazujejo, da smo Slovenci tudi mediteranski narod, čeprav so bili in so še poskusi, da bi se to zbrisalo iz našega zgodovinskega spomina.

Jadralski klub Čupa skupaj z Ribiškim muzejem Tržaškega Primorja organizira različne prireditve za ohranjanje starih slovenskih pomorskih tradicij. V ta namen so tudi stesali, kot so to delali v starih časih slovenski ribiči, reprodukcijo čupe iz stoletne hoje, ki je postala prava atrakcija za italijansko publiko in za obiskovalce iz matične domovine.

Kraški ribiči

Najstarejši dokumenti o našem ribištvu segajo v 16. stoletje, ko so se začeli spori med tržaško občino in devinsko gospodo zaradi meje, ki je potekala po mnenju Tržačanov prav v Sosljanskem zalivu. V njih je omenjen *souter*, to je zakoličena stalna mreža, ki so jo imeli v najemu slovenski kraški ribiči. Ta je tudi narisana na zemljevidu obale, ki ga hrani muzej sklada Skaramanga v Trstu. Ti arhivski dokumenti nam nespodbitno potrjujejo, kar bi mnogi hoteli zanikati, da so se Kraševci, tudi iz od morja oddaljenih vasi, ukvarjali z ribištvom. Seveda zveni to današnjemu človeku malo čudno in nelogično. Celo nekateri slovenski zgodovinarji dvomijo v to trditev. Zaradi tega poskušam bolje predstaviti razloge za njeno upravičenost in razložiti razloge, ki so botrovali temu pojavu.

Kot smo v tej rubriki že večkrat zapisali, morje nekdanj ni bilo svobodno in dostopno vsakomur. Le fevdalci, cerkvene oblasti in nekateri iz meščanske gospode so

imeli pravico do ribolova. V Tržaškem zalivu devinski gospod rodbine Hoffer in pozneje knezi Torre e Tasso (Thurn und Taxis), ki so dajali proti plačilu najemnine našim ribičem dovoljenje za razne vrste ribolova. Zanimivo pa je, da so to pravico prodajali tudi kmetom, ki so stanovali daleč od morja.

Najbolj razširjen je bil lov na ciplje s souterjem, ker ni zahteval stalne človekove prisotnosti pri morju, večjega plovila in tudi ne dosti dela. Zakoličena mreža souter (po italijanski *saltarello*) se je razprostirala od obale pravokotno ven v odprto morje približno 50 metrov daleč in je bila zakoličena s koli v morskno dno, končevala pa se je v spirali. Torej je bila stalna in ni zahtevala, kot druge mreže, vsakodnevnega polaganja in jemanja iz morja. Ribolov je bil zelo preprost: ribič je prihajal vsak dan pogledat, če se je kaj ulovilo, in pobral plen.

Tak sistem lova je omenjen v enem izmed najstarejših dokumentov, ki beležijo slovenski obmorski ribolov. Nahaja se v diplomatskem arhivu občinske Tržaške knjižnice pod naslovom *Processo tra la citta' di Trieste et Mattia Hoffer cap. Di Duino in merito del salterello di Sistiana et pesca dei toni alle canovelle dell'a. 1552*. To je zapisnik procesa iz leta 1552 med Trstom in Devinom zaradi souterja in lova na tune. Takrat so Tržačani trdili, da sega njihovo ozemlje z morjem vred do polovice Sosljanskega zaliva. Za Devince pa je meja potekala pri Brojnici pod Križem.

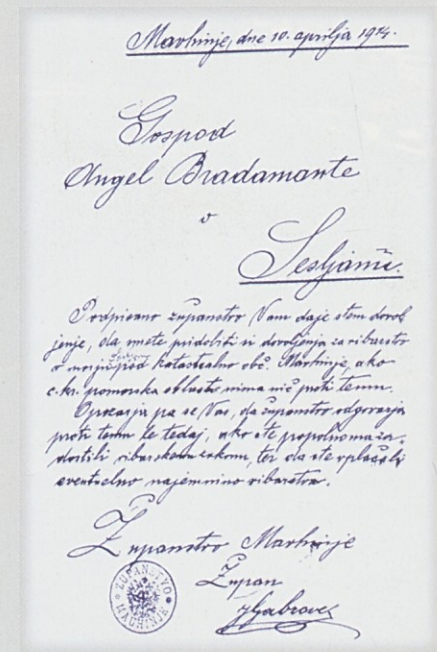
Opuščam vse pravne aspekte tega spora, ki so ga obravnavali na sodišču, na katerem so bili zaslišani mnogi Slovenci. Osredotočam se na tiste odlomke, v katerih so omenjeni Kraševci. Prevod iz pozne latinščine pravi:

Str. 8

Mesto za lov cipljev s souterjem so dobili od devinskega kapitana Štefan Straguglič in Jurij Vodapivic iz Slivnega.

Str. 10

V Sosljanu pri čupah so z mrežami in drugimi ribolovnimi sredstvi nepretrgoma ter brez pogojev lovili v letih 1543, 1545, 1550 devinski podložniki Vidic Jurij, Leonard in Janez Vodapivic, Janez Sostirčč, Andrej Broz, Štefan Makola, Marko Kolmas, Kalav Markol, Kobacel...

V sosljanskih vodah so smeli ribariti samo domačini; tuji so morali imeti posebno dovoljenje. V prikazanem primeru je župan Gabrovce izdal dovoljenje Rovinčanu Angelu Bradamanteju, ki je začasno prebival v Sosljanu.

Str. 46, naštete so priče:

Cijak Simon iz Sežane, Žigon Žic iz Volčjegrada, Pipan Sušen? Vsi iz sodnega okoliša Rihenberk.

Gurcar Jurij in Gurcar Janez iz Štivana, Vidapivic Kristof iz Šempolaja, Sterguglic Štefan iz Šempolaja, Pertolt Primo iz Nabrežine, Kolmas iz Majhnegasela (Mavhinja). Vsi iz sodnega okoliša Devin.

Sedmak Janez iz Sv. Križa. Sodni okoliš Trst.

Str. 59, priča v tržaškem narečju pove sledeče:

...če je kdo hotel najeti bared v nabrežinskem bregu, ga je moral prevzeti od devinskega kapitana... on je veliko let dajal v najem tudi souter za šest dukatov letno bratoma Kristofu in Mohorju Vodapivcu iz Šempolaja.

Str. 65, 66

Priči iz tržaške občine Sedmak in Tretjak iz Sv. Križa obdelujeta vinograde čez veliko steno v mestu imenovano Brojnica.

Str. 68,

Druge priče potrjujejo, da Vodapivec iz Slivnega je imel štiri leta v najemu souter.

Str. 69,

...Primož Pertot iz Nabrežine je ponavadi postavljaj svoj souter proti Trstu v

Razglednica iz začetka 19. stoletja prikazuje Palace Hotel in potniški parnik ter kopalnišče za dame. Takrat so bila kopalnišča strogo ločena za ženske in moške.

Brojníci pri veliki steni.

Str. 69, 70,

...Sedmak Janez, Tritjak B..., Grimok Janez iz Sv. Križa imajo vinograde v nabrežinskem bregu... Zofir Janez, Lokavec, Cijak, Primožič Janez Anton, Lokavic Matija so mirno lovili tune in bili v svoji barki, ko so prišli oboroženi Tržačani...

Ker so v listinah te sodne obravnave Slovenci večkrat omenjeni kot lastniki (ne posestniki, ki so bili vedno fevdalci) parcel ob morju, je bilo logično ugotoviti, kje so živeli, oziroma od kod so prihajali obdelovat svoja zemljišča v bregu. To je bilo mogoče najti v zemljemerskih knjigah, imenovanih »Perticazioni« (po besedi pertica - drog). Zemljišča so namreč merili v drogih.

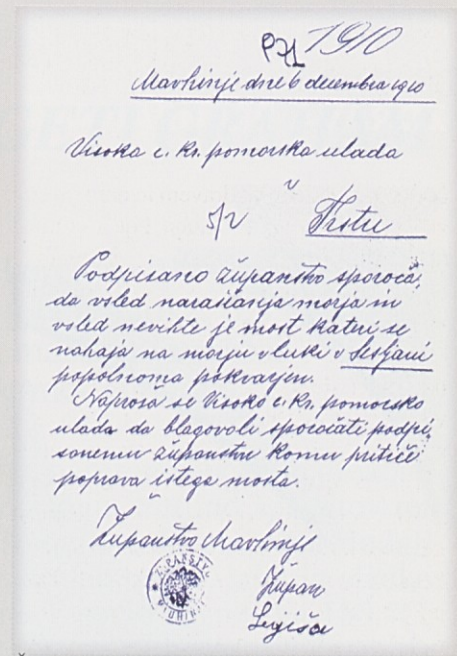
Za 17. stoletje najdemo, na primer, v Brojníci pod Križem poleg priimkov kriških lastnikov še naslednje priimke: Štefan Frankič iz Borjana, Primož Gruden iz Nabrežine, Andrej Mercina iz Ivanjegrada, cerkev Sv. Roka iz Nabrežine, Jurij Škerk iz Trnovce, Matija Pegan iz Šempolaja.

V nabrežinskem bregu pri čupah so poleg domačinov Pertot, Gruden in Zaharja zapisani še: Janez Serdoč iz Majhenasela (Mavhinje), Jakob Gabrovec iz Vižovelj, Martin Samalič iz Devina, Peter Pipan iz

Šempolaja, cerkev Sv. Roka iz Nabrežine, Janez Simonič iz Cerovelj, N. Pahor iz Novela?, Tomaž Susteršič iz Presnika, kmet Mesam iz vasi, ki se imenuje Sela, Gregorij Lupinc iz Šempolaja, Simon Bragonič iz Šempolaja, Simon Rubat iz Šempolaja, Simon Bobnič iz Šempolaja, cerkev iz Tomaja.

Čeprav je kmet stanoval, na primer, v Šempolaju ali v Ivanjegradu, je iz navedenega očitno, da je obdeloval vinograd ob morju. Ker je tja prihajal skoraj vsak dan, vsaj v lepem vremenu, zaradi svojih opravkov s trtami, je spotoma še pazil na svoj souter in nabiral ribe. Verjetno je ribaril še na druge načine brez barke, lovil rake in jastoge ter manjše ribe z mrežami s kopnega, kot so to delali ribiči iz vseh slovenskih obalnih vasi.

Da so se tudi Kraševci iz notranjosti ukvarjali z ribištvom, priča še en dokaz. V listini dediščine devinskega kneza Raimunda Istrumenti dell'eredita' del conte Gianfilippo di Raimondo della Torre iz leta okoli 1650, v kateri so našteve vse dajatve pridelkov iz urbarja. Vas Repen je morala dajati knezu poleg drugih pridelkov tudi 100 morskih rakov (granziporri) prav zaradi tega, ker so se raki šteli za pridelek vasi. Devinski fevd se je takrat namreč razprostiral

Županstvo je moralo skrbeti tudi za pomorske objekte. Župan Legiša obvešča Pomorsko Vlado o slabem stanju pomola, ker ga lastnik princ Thurn und Taxis ni hotel popraviti.

po skoraj vsem Krasu do Repna in zajemal tudi Tomaj ter okoliške vasi.

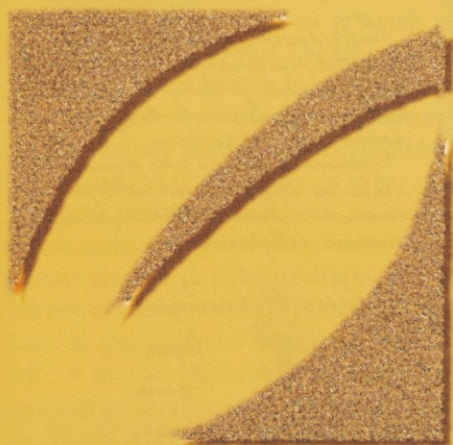
Kako do bili Kraševci tesno povezani z morjem tudi čustveno, dokazujejo celo imena, ki so jih pozneje izbrali za svoja kulturna društva. V Mavhinjah je bil Sinji Jadran, v Devinu Ladja, v Vižovljah Morje. Nabrežinci pa so na svojem praporu pevskega društva z zlatimi črkami napisali: *Kot skalni bregovi Jadranskega morja stoj trdno zastava v obrambo domovja!*

Bruno Lisjak-Volpi, pomorski kapitan - publicist za pomorske in ribiške vede, direktor Ribiškega muzeja Tržaškega Primorja, 34134 Trst, Via Commerciale 178/1

Popravek

V prispevku "V Svetem nekdanj kar dve prosvetni društvi" v 57. številki revije se nam je v uvodnem sestavku zapisalo, da je bil Anton Della Schiava po 2. vojni župan velike komenske občine. V resnici je bil prvi župan občine Komen pod italijansko oblastjo, torej po 1. svetovni vojni. Bralcem se za napaka opravičujemo!

Uredništvo

ŽITO

VAROVALNA ŽIVILA

Tudi Žito se ponaša z družino izdelkov, ki izpolnjujejo merila zdrave in funkcionalne hrane in se uvrščajo med varovalna živila. Med njimi, na primer, graham špageti, iz katerih si lahko med drugim pripravite zelenjavni narastek, kakor vam svetuje oglas na desni...

Vsi si želimo, da bi imelo naše življenje več barv. Ne le belo in črno - spanje in delo - temveč tudi rdečo, zeleno, pa modro in rumeno, morda celo vijolično. Da bi lahko brez naporov opravljali svoje vsakodnevne delovne obveznosti in še vedno imeli dovolj energije za druženje s svojimi najbližjimi. Da bi hodili na izlete, se preizkusili v novem športu, da bi bolje počivali, torej spali. Pa vendar moramo opozoriti, da sta za te barve potrebni življenjska aktivnost in volja, ki pa obe izhajata iz zdravega telesa. Prav zato v Žitu že več let svoje potrošnike razveseljujemo z izdelki, ki vam lahko dajejo več barv.

Tokrat izpostavljamo spoznanja sodobnega nuticizma, ki pravi, da zdrava prehrana pomeni pravilno prehranjevanje posameznika glede na njegovo aktivnost, starost in zdravje. Po modernih dognanjih je za zdravega človeka pomembno razmerje med posameznimi sestavinami hrane - beljakovinami, maščobami in ogljikovimi hidrati. Tako kot mavrico sestavljajo ravno prave barve, tudi uravnoteženost prehrane dosežemo z raznolikostjo živil. Pri tem običajno zadostimo tudi potrebam po vitaminih in mineralih ter ostalih nujno potrebnih sestavinah, kot so prehranske vlaknine.

Mavrično raznolikost prehrane dosežemo z ustreznim razmerjem med posameznimi vrstami živil, ki jih prikazuje prehranska piramida:

Največji delež - skoraj polovico dnevnega vnosa hranil (40%) - zavzemajo žita, kruh, testenine, kosmiči in podobni žitni izdelki. Priporočeni so predvsem polnovredni izdelki. Le nekoliko manj (35%) naj se dnevno zaužije sadja in zelenjave. Priporočljiv delež mleka, mlečnih izdelkov ter mesa in mesnih izdelkov naj bo manjši, skupaj le četrtina (25%), pa še v tem deležu hrane naj bo čim manj maščob v izdelkih. Vnos čistih maščob in sladkorjev pa naj bo čim manjši, saj predstavljajo le vrh prehranjevalne piramide.

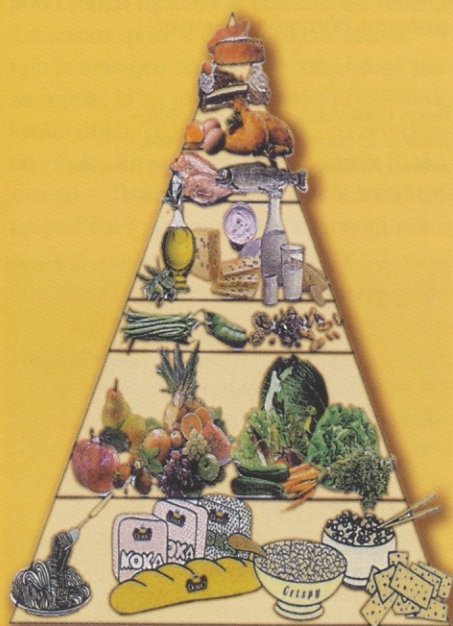
Po merilih Društva za zdravje srca in ožilja so varovalna živila vsi zdravstveno neoporečni izdelki, ki vsebujejo malo maščobe in nasičenih maščobnih kislin, malo holesterola ali pa imajo nizko vsebnost soli, sladkorja in nizko energijsko vrednost ter veliko prehranskih vlaknin. Živila s temi lastnostmi ustrezajo strogemu normativu za ocenjevanje varovalnih živil, ki je izdelan po priporočilih Svetovne zdravstvene organizacije za prehrano in kmetijstvo. Društvo za zdravje srca in ožilja vsako leto nenajavljeno preverja lastnosti vseh varovalnih živil. S tem je zagotovljena njihova stalna kakovost.

Žitovi izdelki, ki imajo veliko prehranskih vlaknin in zato nosijo srčkovo oznako, so: kosmiči: ovseni, ječmenovi, pšenični in rženi;

Sport Müsliji: žita, ovseni kosmiči in polnozmatni, sadni, alpski in tropski Müsli;

pekarski izdelki: polnozmatni grisini, kruh Kosobrin, pecivo Zdravo jutro, polnozmatni Zlati prepečenec, Hrski, Hrski s sezamom, kruh z ovsenimi kosmiči iz Žito Gorenjka;

testenine: graham špageti Grande, sojini špageti Grande, valjani graham rezanci Grande.

GRANDE

ZELENJAVNI NARASTEK S ŠPAGETI GRAHAM za 4 osebe

Potrebujemo: 280 g špagetov graham GRANDE, 150 g korenja, 100 g graha, 100 g blitve, 150 g bučk, 150 g brokolov, 25 g masla, 25 g bele moke, 0,5 l mleka, 1 dl sladke smetane, 2 jajci, 40 g naribanega parmezana, muškati orešček, 0,5 dl paradižnikove omake, sol, poper, maslo za mazanje modela

Špagete graham skuhamo v vreli slani vodi ("al dente"), jih dobro odcedimo, stresemo na pekač, pokapamo z oljem, premešamo in ohladimo. V vreli slani vodi skuhamo korenje, olupljene bučke in prav tako olupljena stebila brokolov ter blitvo, grah in cvetove brokolov. Iz masla, moke in vrelega mleka ter soli in muškata skuhamo bešamel; dve žlici ga primešamo paradižnikovi omaki. Tretjino špagetov stresemo v model ali ognjevarno posodo, namazano z maslom, in potresemo z narezanim korenjem in grahom. Prekrijemo z drugo tretjino špagetov

ter dodamo blitvo, narezane bučke in brokole. Prekrijemo še z zadnjo tretjino špagetov ter prelijemo z bešamelom, ki smo mu dodali nariban parmezan, sol, poper, jajci in sladko smetano. Pečemo v pečiti, ogreti na 150 °C, približno 30 minut oziroma toliko časa, da bešamel zakrkne. Jed vzamemo iz pečice, počakamo 5 minut, stresemo iz pekača in narežemo. Podlijemo s paradižnikovo omako, ki smo ji dodali bešamel, in postrežemo. Zraven lahko ponudimo tudi kakšno mesno omako, na primer pečenkino.

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Hong Kong

Zurich
Skopje

Istanbul

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

Kje si?

Mobitel
in Društvo za
opazovanje in
proučevanje
ptic
Slovenije

7.)

**fotografski natečaj
Svoboden kot ptica.
4. z mednarodno udeležbo.**

Ob mednarodnem letu celinskih voda smo za temi natečaja izbrali:

- A) Ptice slovenskih mokrišč**
sodelujete fotografi s stalnim/z začasnim bivališčem v R Sloveniji,
- B) Vodne ptice**
sodelujete fotografi z vsega sveta.

Natečaj je anonimen, prispela dela pa bo ocenila in nagradila mednarodna strokovna komisija. Zadnji rok za oddajo fotografij: **3. september 2003.**

Podrobnejše informacije:

DOPPS, vsak delavnik 10.00-14.00, tel: 01 544 12 30, 041 712 796,
dopps@dopps-drustvo.si in www.pinkponk.com.

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI